Digitized by Google

Digitized by Google

4, 5, 229

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

81

IMPERATORIS
JUSTINIANI
INSTITUTIONUM
LIBRI QUATUOR.

Adjecti ſunt ex Digeſtis, Tituli de verborum ſignificatione, & de Regula Juris.

Cum Indice ad eoſdem.

LAUSANNÆ,

Apud FRANCISCUM GRASSET.

M D C C L X.

Digitized by Google

Digitized by Google

TI

PROŒMIUM

De Confirmatione Inſtitutionum.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

IMPERATOR *Cæſar Flavius Juſtinianus, Alemanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, victor, ac triumphator ſemper Auguſtus, cupidæ legum juventuti.* (S. D.)

IMPERATORIAM majeſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte poſſit gubernari: & princeps Romanus non ſolum in hoſtilibus præliis victor exiſtat, ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religioſiſſimus, quam victis hoſtibus triumphator (magnificus.)

1 * Quorum utramque viam cum ſummis vigiliis, ſummaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem ſudores noſtros bar-

Digitized by Google

barbaricæ gentes ſub juga noſtra redactæ cognoſcunt, & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, poſt tanta temporum ſpatia, noſtris victoriis a Cœleſti Numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ, noſtroque additæ imperio, proteſtantur. Omnes vero populi legibus tam a nobis promulgatis, quam compoſitis, reguntur.

2 * Et cum ſacratiſſimas conſtitutiones, antea confuſas, in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cœleſti favore jam adimplevimus.

3 * Cumque hoc, Deo propitio, peractum eſt, Triboniano viro magnifico, magiſtro, & exquæſtore ſacri palatii noſtri, (& exconſule) nec non Theophilo, & Dorotheo, viris illuſtribus, anteceſſoribus (quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiam, & circa noſtras juſſiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus ſpecialiter, ut ipſi noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus, Inſtitutiones componerent; ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis diſcere, ſed ab imperiali ſplendore appetere, & tam aures, quam animi veſtri, nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis rerum obtinet argumentis, accipiant; & quod priore tempore vix poſt quadriennium (prioribus) contingebat: (ut tunc conſtitutiones Imperatorias legerent) hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis, & finis legum eruditionis a voce principali procedat. 4 * Igi-

4 * Igitur poſt libros quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum eſt, quod per eundem virum excelſum Tribonianum, nec non cæteros viros illuſtres, & facundiſſimos confecimus) in quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri juſſimus: ut ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa.

5 * In quibus breviter expoſitum eſt & quod antea obtinebat, & quod poſtea deſuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt.

6 * Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus & præcipue ex commentariis Caji noſtri, tam inſtitutionum, quam rerum quotidianarum, aliiſque multis commentariis compoſitas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt, & legimus & recognovimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodavimus.

7 * Summa itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite: & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, ut ſpes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. C. P. XI. Kalend. Decembr. D. JUSTINIANO PP. A. III. CONS.

INSTITUTIONUM,

ſeu Elementorum

D. JUSTINIANI

ſacratiſſimi Principis

LIBER PRIMUS.

DE JUSTITIA, ET JURE.

TITULUS I.

JUſtitia eſt conſtans, & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.

1 * Juriſprudentia eſt divinarum, atque humanarum rerum notitia, juſti, atque injuſti ſcientia.

2 * His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani, ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi, ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima, atque exactiſſima interpretatione, ſingula tradantur: alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum ſtudioſi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut eum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus, ad quod, leviore via ductus, ſine magno labore & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.

3 * Ju-

Digitized by Google

3 * Juris præcepta ſunt hæc: honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

4 * Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, publicum, & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripartitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE JURE NATURALI, gentium, & civili.

TITULUS II.

JUs naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit: nam jus iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium animalium, (quæ in cœlo,) quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris, atque fœminæ conjunctio: quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia iſtius juris peritia cenſeri.

1 * Jus autem civile a jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur; nam quod quiſque populus ipſe ſibi jus conſtituit, id ipſius proprium civitatis: vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur: vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utantur:

Digitized by Google

tur: Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

2 * Sed jus quidem civile ex unaque civitate appellatur, veluti Athenienſium: nam ſi quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium, non erraverit: ſic enim, & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur (Romani enim a Romulo, Quirites a Quirino appellantur). Sed quotiens non addimus nomen, cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus: ſicuti cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune eſt; nam uſu exigente, & humanis neceſſitatibus gentes humanæ (jura) quædam ſibi conſtituerunt. Bella etenim orta ſunt, captivitates ſequutæ, & ſervitutes, quæ ſunt naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti ſunt, ut emptio (&) venditio, locatio (&) conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii innumerabiles.

3 * Conſtat autem jus noſtrum, quo utimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id eſt, *Legum alia (jura) ſcriptæ, alia non ſcriptæ.* Scriptum autem jus eſt lex, plebiſcitum, Senatuſconſultum, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.

4 *

4 * Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule) conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo ſpecies a genere: nam appellatione populi univerſi cives ſignificantur, connumeratis etiam patriciis & ſenatoribus. Plebis autem appellatione, ſine patriciis, & ſenatoribus cæteri cives ſignificantur: ſed & Plebiſcita, lege Hortenſia lata, non minus valere, quam leges cœperunt.

5 * Senatuſconſultum eſt, quod Senatus jubet, atque conſtituit. Nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, ut difficile eſſet in unum eum convocari legis ſanciendæ cauſa: æquum viſum eſt, Senatum vice populi conſuli.

6 * Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege Regia, quæ de ejus imperio lata eſt, populus ei, & in eum omne imperium ſuum, & poteſtatem concedat. Quodcunque ergo Imper. per Epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decrevit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat: hæc ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane ex his quædam ſunt perſonales quæ nec ad exemplum trahuntur, (quoniam non hoc princeps vult;) nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi quam pœnam irrogavit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit, perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem, cum generales ſint, omnes procul dubio tenent.

7 * Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus hono-

Digitized by Google

rarium ſolemus appellare, quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibusdam cauſis, quod & ipſum juris honorarii portio eſt.

8 * Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ, & opiniones eorum, quibus permiſsum erat de jure reſpondere: nam antiquitus conſtitutum erat, ut eſsent, qui jura publice interpretarentur, quibus a Cæſare jus reſpondendi datum eſt, qui Juriſconſulti appellabantur, quorum omnium ſententiæ, & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere a reſponſo eorum non liceret, ut eſt conſtitutum.

9 * Sine ſcripto jus venit, quod uſus approbavit; nam diuturni mores conſenſu utentium comprobati legem imitantur.

10 * Et non ineleganter in duas ſpecies jus civile diſtributum eſse videtur: nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſcilicet, & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obſervabant, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſsent, cuſtodirent.

11 * Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur, divina quadam providentia conſtituta ſemper firma, atque immutabilia permanent. Ea vero, quæ ipſa ſibi quæquæ civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

12 * Omne

Digitized by Google

12 * Omne autem jus, quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus: nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

DE JURE PERSONARUM.

TITULUS III.

SUmma itaque diviſio de jure perſonarum hæc eſt, quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

1 * Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi, aut jure prohibetur.

2 * Servitus autem eſt conſtitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur.

3 * Servi autem ex eo appellati ſunt, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent, qui etiam mancipia dicti ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur.

4 * Servi autem aut naſcuntur, aut fiunt, naſcuntur ex ancillis noſtris; fiunt aut jure gentium, id eſt ex captivitate: aut jure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſe ſe venundari paſſus eſt.

5 * In ſervorum conditione nulla eſt differentia: in liberis autem multæ, aut enim ſunt ingenui, aut libertini.

Digitized by Google

DE INGENUIS.

TITULUS IV.

INgenuus eſt, qui ſtatim, ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſive ex libertinis duobus, ſive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & ſi quis ex matre naſcitur libera, patre vero ſervo, ingenuus nihilominus naſcitur, quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus eſt, quoniam vulgo conceptus eſt. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tempore, quo naſcitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario, ſi libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui naſcitur, liberum naſci, quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit; deinde ancilla poſtea facta pepererit, liberum, an ſervum pariat? Et Martianus probat liberum naſci, ſufficit enim ei, qui in utero eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe, (ut liber naſcatur:) quod & verum eſt.

1 * Cum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit ei in ſervitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe, ſæpiſſime enim conſtitutum eſt, natalibus non officere manumiſſionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

LIbertini ſunt, qui ex juſta ſervitute manumiſſi ſunt: manumiſſio autem eſt de manu datio: nam quamdiu aliquis in ſervitute eſt, manui,

Digitized by Google

manui, & poteſtati ſuppoſitus eſt: & manumiſſus liberatur poteſtate. Qnæ res a jure gentium originem ſumpſit, utpote cum jure naturali omnes liberi naſcerentur, nec eſſet nota manumiſſio, cum ſervitus eſſet incognita. Sed poſtquam jure gentium ſervitus invaſit, ſequutum eſt beneficium manumiſſionis, & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur, jure gentium tria (hominum) genera eſſe cœperunt: liberi, & his contrarium, ſervi, & tertium genus libertini, qui deſierant eſſe ſervi.

1 * Multis autem modis manumiſſio procedit: aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis Eccleſiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas ſervo competere poteſt, qui tam ex veteribus, quam ex noſtris conſtitutionibus introducti ſunt.

2 * Servi (vero) a dominis ſemper manumitti ſolent: adeo ut vel in tranſitu manumittantur: veluti cum prætor, aut præſes, aut proconſul in balneum, vel in theatrum eant.

3 * Libertinorum autem ſtatus tripartitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem, & juſtam libertatem conſequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Junia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem peſſima conditio jam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: Ideo noſtra pietas omnia augere,

augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, duabus conſtitutionibus hoc emendavit, & in priſtinum ſtatum reduxit: quia & a primis urbis Romæ cunabilis una, atque ſimplex libertas competebat, id eſt, eadem quam habebat manumiſſor: niſi quod ſcilicet libertinus ſit, qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit. Et deditios quidem per conſtitutionem noſtram expulimus, quam promulgavimus inter noſtras deciſiones: per quas, ſuggerente nobis Triboniano viro excelſo quæſtore (noſtro,) antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat obſervantiam, alia conſtitutione per ejuſdem quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes liberos nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini manumittentis nec in manumiſſionis modo diſcrimine habito (ſicut jam antea obſervabatur) civitate Romana decoravimus; multis modis additis, per quos poſſit libertas ſervis cum civitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti, præſtari.

CUI, ET QUIBUS EX CAUSIS manumittere non licet.

TITULUS VI.

Non tamen cuicumque volenti manumittere, licet; nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1 * Liceat autem domino, qui ſolvendo non eſt, (in teſtamento) ſervum ſuum cum libertate hæredem inſtituere, ut liber fiat hæreſque ei ſolus & neceſſarius: ſi modo ei nemo alius ex eo teſtamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt, & recte. Valde enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium hæredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ſervi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

2 * Idemque juris eſt, & ſi ſine libertate ſervus hæres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolum in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere videatur: cum non ſit veriſimile, eum, quem hæredem ſibi elegit, ſi prætermiſſerit libertatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

3 * In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, ſolvendo non eſt; vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur (niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona (ejus) creditoribus non ſufficiant: ſæpe enim de facultatibus ſuis ampli-

Digitized by Google

amplius, quam in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id-eſt & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

4 * Eadem lege Æmilia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta apud conſilium, juſta cauſa manumiſſionis approbata, fuerint manumiſſi.

5 * Juſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti. Si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, ſororeſve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamve, aut collactaneum manumittat; aut ſervum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii (habendi) cauſa; dum tamen intra ſex menſes in uxorem ducatur, niſi juſta cauſa impediat, & (ſervus) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem, & ſeptem annis manumittatur.

6 * Semel autem cauſa approbata, ſive vera ſit, ſive falſa, non retractatur.

7 * Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus eſſet: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi hæredem inſtituere, legataque relinquere poſſet: tamen, ſi adhuc minor eſset viginti annis, libertatem ſervo dare non poſſet. Quod non erat ferendum: nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita & de ſervis ſuis in

in ultima voluntate diſponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare? Sed cum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante xx ætatis annum antiquitas libertatem ſervo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſervo ſuo concedimus, niſi decimum ſeptimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Cum enim antiquitas hujuſmodi ætati & pro aliis poſtulare conceſſerit: cur non etiam ſui judicii ſtabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam ſervis ſuis poſſint pervenire?

DE LEGE FUSIA CANINIA TOLLENDA.

TITULUS VII.

LEge Fuſia Caninia certus modus conſtitutus erat in ſervis teſtamento manumittendis, quam quaſi libertates impedientem, & quodammodo invidiam, tollendam eſſe cenſuimus: cum ſatis fuerit inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem hujuſmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL ALIENI JURIS SUNT.

TITULUS VIII.

SEquitur de jure perſonarum alia diviſio. Nam quædam perſonæ ſui juris ſunt, quædam alieno juri ſubjectæ. Rurſus earum, quæ alieno

alieno juri ſubjectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno jure ſubjectæ ſunt: nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intelligemus, quæ ſui juris ſunt, ac prius inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1 * In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi, quæ quidem poteſtas juris gentium eſt: nam apud omnes peræque gentes animadvertere poſſumus, dominis in ſervos vitæ, neciſque poteſtatem fuiſſe: & quodcumque per ſervum adquiritur, id domino adquiri.

2 * Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet, ſine cauſa legibus cognita, in ſervos ſuos (ſupra modum) ſævire. Nam ex conſtitutionibus divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum ejuſdem principis conſtitutione coercetur: nam (Antoninus) conſultus a quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam Principum confugiunt, præcepit, ut ſi intollerabilis videatur ſævitia dominorum, cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur: & recte :: expedit enim Reipublicæ, ne ſua re quis male utatur. Cujus reſcripti ad Ælium Martianum emiſſi verba ſunt hæc. *Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi, ſed & dominorum intereſt, ne auxilium*

lium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt, &, ſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami injuria adfectos eſſe cognoveris, venire jube, ita ut in poteſtatem domini non revertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit; ſciat me hoc admiſſum ſeverius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.
TITULUS IX.

IN poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex juſtis nuptiis procreavimus.

1 * Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt viri, & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens.

2 * Jus autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt civium Romanorum. Nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.

3 * Qui igitur ex te, & uxore tua naſcitur, in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo, & uxore ejus naſcitur, ideſt, nepos tuus, & neptis; æque in tua ſunt poteſtate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt; ſed in patris eorum.

DE NUPTIIS.
TITULUS X.

JUſtas autem nuptias inter ſe cives Romani contrahunt, qui ſecundum præcepta legum coeunt,

coeunt, maſculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes, ſive patres familiarum ſint, ſive filii familiarum: dum tamen ſi filii familiarum ſint, conſenſum habeant parentum, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & civilis, & naturalis ratio ſuadet, in tantum, ut juſſus parentis præcedere debeat. Unde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius uxorem ducere poſſit: cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque (furioſi) poſſe & ſine patris interventu matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum.

1 * Ergo non omnes nobis uxorem ducere licet, nam a quarundam nuptiis abſtinendum eſt: inter eas enim perſonas, quæ parentum, liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem, & filiam, vel avum, & neptem, vel matrem, & filium, vel aviam, & nepotem, & uſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coïerint, nefarias, atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo vera ſunt, ut quamvis per adoptionem parentum, liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi: in tantum, ut, etiam diſſoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis eſſe cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2 * Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſverſo gradu cognationis junguntur, eſt quæ-

quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter fratrem, ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt, ſive ab eodem patre, eademque matre nati fuerint, ſive ex altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit, quamdiu quidem conſtat adoptio, ſane inter te, & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt: cum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere: Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis: & ideo conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuam emancipare; & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

3 * Fratris vero, vel ſororis filiam, uxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris, vel ſororis quis ducere poteſt, quamvis quarto gradu ſint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam, non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

4 * Duorum autem fratrum, vel ſororum liberi, vel fratris, & ſororis, conjungi poſſunt.

5 * Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet: item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

6 * Affinitatis quoque veneratione a quarnudam nuptiis abſtinere neceſſe eſt, ut ecce, privignam, aut nurum uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi

accipi debet, ſi fuit nurus, aut privigna tua: Nam ſi adhuc nurus tua eſt, ideſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, ideſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

7 * Socrum quoque, & novercam prohibitum eſt uxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum adfinitate procedit; alioquin ſi adhuc noverca eſt, ideſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, eo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.

8 * Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem, ſororemve ex matrimonio poſtea contracto natos.

9 * Si uxor tua poſt divortium ex alio filiam procreaverit, hæc non eſt quidem privigna tua, ſed Julianus ab hujuſmodi nuptiis abſtineri debere ait: nam conſtat, nec ſponſam filii nurum eſſe, nec patris ſponſam novercam eſſe: rectius tamen, & jure facturos eos, qui ab hujuſmodi nuptiis abſtinuerint.

10 * Illud certum eſt, ſerviles quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi forte pater, & filia, aut frater, & ſoror manumiſſi fuerint.

11 * Sunt

11 * Sunt & aliæ perſonæ: quæ propter diverſas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſtorum, ſeu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permiſimus.

12 * Si adverſus ea, quæ diximus, aliqui coïerint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus ſit, unde ſolent ſpurii appellari, παρὰ τὴν σποράν, i. *a ſatione*, & ἀπάτορες, quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut diſſoluto tali coitu, nec dotis, nec donationum exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

13 * Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris: qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ datus, poteſtati patris ſubjicitur: nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

DE

DE ADOPTIONIBUS.

TITULUS XI.

NOn ſolum autem naturales liberi, ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

1 * Adoptio autem duobus modis fit, aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poteſt eos, eaſve, qui, quæve ſui juris ſunt: quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio Magiſtratus adoptamus eos, eaſve, qui, quæve in poteſtate parentum ſunt, ſive primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filius, filia; ſive inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

2 * Sed hodie ex noſtra conſtitutione, cum filius familias a patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime diſſolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit: nec in poteſtate ejus eſt, licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei a nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo, vel proavo ſimili modo paterno, vel materno filium ſuum dederit in adoptionem, in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptiotionis modo conſtitutum: ut & in familia, & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

3 * Cum

3 * Cum autem impubes per principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita, adrogatio fieri permittitur, & exquiritur cauſa adrogationis, an honeſta ſit, expediatque pupillo. Et cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit, ideſt, ut caveat adrogator perſonæ publicæ, ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem ejus venturi eſsent. Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi cauſa cognita, dignus emancipatione fuerit, & tunc ſua bona ei reddat. Sed & ſi decedens pater eum exhæredaverit, vel vivus ſine juſta cauſa emancipaverit, jubetur quartam partem ei bonorum ſuorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptativum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea acquiſivit.

4 * Minorem natu, majorem non poſſe adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur: & pro monſtro eſt, ut major ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate, ideſt, decem & octo annis præcedere.

5 * Licet autem & in locum nepotis, vel neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6 * Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

7 * Sed ſi quis nepotis loco adoptet vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo caſu & filius conſentire debet, ne

Digitized by Google

ei invito ſuus hæres adnaſcatur: ſed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire.

8 * In plurimis autem cauſis adſimulatur is, qui adoptatus, vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio natus eſt; & ideo ſi quis per Imperatorem, vel apud prætorem, vel præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit, poteſt eundem in adoptionem alii dare.

9 * Sed & illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare non poſſunt (quales ſunt ſpadones) adoptare poſſunt, (caſtrati autem non poſſunt.)

10 * Fœminæ quoque adoptare non poſſunt: quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

11 * Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubjicitur, ſed etiam liberi ejus in ejuſdem fiunt poteſtate tanquam nepotes: ſic etenim divus Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptaſſet: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

12 * Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſervos, ſi a domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Unde & nos eruditi, in noſtra conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverat, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat.

QUI-

QUIBUS MODIS JUS PATRIÆ poteſtatis ſolvitur.

TITULUS XII.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur ſervi a poteſtate dominorum, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero, qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo, ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit, nam mortuo patre, ſane omni modo filii, filiæve ſui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes, nepteſque ſui juris fiunt: ſed ita, ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt, tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut (per emancipationem) exiit de poteſtate patris, tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

1 * Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, civitatem amittit: ſequitur ut qui eo modo ex numero Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſtate parentis: ſed ſi ex indulgentia principis reſtituti fuerint, per omnia priſtinum ſtatum recipiunt.

2 * Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in poteſtate parentum remanent.

3 * Pœnæ ſervus effectus filios in poteſtate habere deſinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui beſtiis ſubjiciuntur.

4 * Filius familias ſi militaverit, vel ſi ſenator, vel conſul factus fuerit, remanet in poteſtate patris: militia enim, vel conſularis dignitas de patris poteſtate filium non liberat. Sed ex conſtitutione noſtra ſumma patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præſtitis, filium a patria poteſtate liberat: quis enim patiatur patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celſitudinem non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

5 * Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamvis ſervus hoſtium fiat, tamen pendat jus liberorum propter jus poſtliminii: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reverſi fuerint, omnia priſtina jura recipiunt: idcirco reverſus etiam liberos habebit in poteſtate: quia poſtliminium fingit eum, qui captus eſt, in civitate ſemper fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit, exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius, nepoſve ſi ab hoſtibus captus fuerit, ſimiliter dicimus propter jus poſtliminii, jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium a limine, & poſt. Unde eum, qui ab hoſtibus (captus eſt, &) in fines noſtros poſtea pervenit, poſtliminio rever-

reverſum recte dicimus: Nam limina ſicut in domo finem quemdam faciunt: ſic & imperii finem eſſe limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam, & terminus: ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

6 * Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obſervationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali reſcripto. Noſtra autem providentia etiam hoc in melius per conſtitutionem reformavit: ut fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes judices, vel magiſtratus parentes intrent, & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, a ſua manu dimittant. Et nunc ex edicto prætoris in bonis hujuſmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui, quæve a parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri, ipſe parens ex manumiſſione tutelam ejus nanciſcitur.

7 * Admonendi autem ſumus liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate habebit, filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem vero, vel neptem retinere, & e converſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem vero, vel neptem ma-

Digitized by Google

numittere, vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſse intelligantur.

8 * Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet, avo, vel proavo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas in adoptionem dederit, ideſt, ſi hoc ipſum actis intervenientibus apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo (præſente,) qui adoptat, ſolvitur quidem jus poteſtatis patris naturalis, tranſit autem in hujuſmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam ante diximus.

9 * Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit; & filium poſtea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris ſui emancipati, vel avi adoptivi poteſtati ſubjicitur.

10 * Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo poſſunt cogere parentes de poteſtate ſua eos dimittere.

DE TUTELIS.

TITULUS XIII.

TRanſeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela,

vel

vel in curatione ſunt. Ita enim intelligimus cæteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt.

1 * Eſt autem tutela (ut Servius definivit) vis, ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data, ac permiſſa.

2 * Tutores autem ſunt, qui eam vim, ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt: itaque appellantur tutores, quaſi tuitores, atque defenſores; ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

3 * Permiſſum eſt itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios, filiaſque procedit omnimodo, nepotibus vero neptibuſque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit, nepotes ex eo non poterunt (ex) teſtamento tuo tutores habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia, mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

4 * Cum autem in compluribus aliis cauſis poſthumi pro jam natis habeantur; & in hac cauſa placuit non minus poſthumis quam jam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo id ea cauſa ſint, ut ſi vivis parentibus naſcerentur, ſui (hæredes,) & in poteſtate eorum fierint.

5 * Sed & ſi emancipato filio tutor a patre datus fuerit teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia Præſidis omnimodo, ideſt, ſine inquiſitione.

Digitized by Google

QUI TESTAMENTO TUTORES dari poſſunt.

TITULUS XIV.

DAri autem tutor poteſt teſtamento non ſolum pater familias, ſed etiam filius familias.

1 * Sed & ſervus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum, & ſine libertate tutorem datum tacite libertatem directam accepiſſe videri, & per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per errorem, quaſi liber, tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Servus autem alienus pure inutiliter teſtamento datur tutor: ſed ita, *Cum liber erit*, utiliter datur: proprius autem ſervus inutiliter eo modo tutor datur.

2 * Furioſus, vel minor vigintiquinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major vigintiquinque annis fuerit factus.

3 * Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel ſua conditione, vel ante hæredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur.

4 * Certæ autem rei, vel cauſæ tutor dari non poteſt, quia perſonæ, non cauſæ, vel rei, (tutor) datur.

5 * Si quis filiabus ſuis, vel filiis tutores dederit, etiam poſthumæ (vel poſthumo) dediſſe videtur; quia filii, vel filiæ appellatione & poſthumus, & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt, ut & ipſis quoque dati videantur: ſi modo liberos dixerit.

Cæte-

Digitized by Google

Cæterum ſi filios, non continebuntur, aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane ſi poſteris dederit, tam filii poſthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA ADGNATORUM tutela.

TITULUS XV.

Quibus autem teſtamento tutor datus non eſt, his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi.

1 * Sunt autem adgnati, (cognati) per virilis ſexus cognationem conjuncti, quaſi a patre cognati, veluti frater (ex) eodem patre natus, fratris filius, nepoſve ex eo; item patruus, & patrui filius, nepoſve ex eo. At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione junguntur, adgnati non ſunt, ſed alias naturali jure cognati: itaque amitæ tuæ filius non eſt tibi adgnatus, ſed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris, quia qui (ex ea) naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur.

2 * Quod autem (lex duodecim tabularum) ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare; ſed ſi, quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit, quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit.

3 * Cum autem ad adgnatos tutela pertineat, non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum, qui proximiores gradu ſunt, vel ſi plures

ejuſdem gradus ſunt, ad omnes pertinet: (veluti ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.)

4 * Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris (civilis) nomen eſt: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non utique.

DE CAPITIS DEMINUTIONE.

TITULUS XVI.

Est autem capitis deminutio prioris ſtatus mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant,) aut minima.

1 * Maxima capitis deminutio eſt, cum aliquis ſimul & civitatem, & libertatem amittit, quod accidit in his, qui ſervi pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ, vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: (vel his,) qui ſe ad pretium participandum venundari paſſi ſunt.

2 * Minor ſive media capitis deminutio eſt, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Inſulam deportatus eſt.

3 * Minima capitis deminutio eſt, cum civitas retinetur, & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum ſui juris fuerint, cœperunt alieno juri ſubjecti eſſe, vel contra: (veluti ſi filius familias a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus.)

4 * Ser-

4 * Servus autem manumiſſus capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 * Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur, capite non minuuntur: & ideo a ſenatu motos capite non minui conſtat.

6 * Quod autem dictum eſt, manere cognationis jus etiam poſt capitis deminutionem, hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio interveniat: manet enim cognatio: nam ſi maxima capitis deminutio interveniat, jus quoque cognationis perit, ut puta ſervitute alicujus cognati: & ne quidem ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſolvitur.

DE LEGITIMA PATRONORUM tutela.

TITULUS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum, & libertarum tutela ad patronos, liberoſque eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim (in) ea lege de hac tutela caveatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hæreditates libertorum, libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, juſſerat lex ad patronos, liberoſve eorum pertinere: crediderunt veteres voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere; cum & adgnatos, quos ad hæreditatem (lex) vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſerit: quia plerumque ubi ſucceſſionis eſt emolumentum,

Digitized by Google

ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus plerumque: quia ſi a fœmina impubes manumittatur, ipſa ad hæreditatem vocatur, cum alius ſit tutor.

DE LEGITIMA PARENTUM tutela.

TITULUS XVIII.

EXemplo patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur: nam ſi quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

TITULUS XIX.

ESt & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur, nam ſi pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiſerit, legitimam nanciſcitur eorum tutelam. Quo defuncto, ſi liberi (ejus) virilis ſexus exiſtant, fiduciarii tutores filiorum ſuorum, vel fratris, vel ſororis, & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi ſunt tutores, quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet a vivo patre emancipatus, poſt obitum ejus ſui juris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, ſi ſervus manſiſſet, utique eodem jure apud liberos domini poſt mortem ejus futurus eſſet.

eſſet. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis, quod noſtra conſtitutio in omnibus tutelis, & curationibus obſervari generaliter præcepit.

DE ATTILIANO TUTORE, ET EO, qui ex lege Julia, & Titia dabatur.

TITULUS XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur, in urbe quidem a prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis, tutor ex lege Attilia: in provinciis vero a præſidibus provinciarum ex lege Julia, & Titia.

1 * Sed & ſi in teſtamento tutor ſub conditione, aut ex die certo datus fuerat, quamdiu conditio, aut dies pendebat, ex eiſdem legibus tutor dari poterat. Item ſi pure datus fuerat, quamdiu ex teſtamento nemo hæres exiſtebat, tamdiu ex eiſdem legibus tutor petendus erat: qui deſinebat eſſe tutor, ſi conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

2 * Ab hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in civitatem reverſus fuerat: nam reverſus recipiebat tutelam jure poſtliminii.

3 * Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſteaquam primo conſules pupillis utriuſque ſexus tutores ex inquiſitione dare cœperunt, deinde prætores ex conſtitutionibus. Nam ſupradictis legibus neque de cautione a tutoribus exigenda, rem ſalvam pupillis fore, neque

neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quidquam cavebatur.

4 * Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor ſecundum ſuam juriſdictionem, in provinciis autem præſides ex inquiſitione tutores crearent; vel magiſtratus juſſu præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

5 * Nos autem per conſtitutionem noſtram hujuſmodi difficultates hominum reſecantes, nec expectata juſſione præſidum, diſpoſuimus, ſi facultates pupilli, vel adulti uſque ad quingentos ſolidos valeant, defenſores civitatum una cum ejuſdem civitatis religioſiſſimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, ideſt magiſtratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores, vel curatores creare: legitima cautela ſecundum ejuſdem conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6 * Impuberes autem in tutela eſſe naturali juri conveniens eſt, ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

7 * Cum ergo pupillorum, pupillarumque tutores negotia gerant: poſt pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

TITULUS XXI.

Auctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria, ut ecce ſi quid dari ſibi ſtipulentur, non eſt neceſſaria tutoris auctoritas: quod

Digitized by Google

quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam (cum) tutoris auctoritate. Unde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis, ſi tutoris auctoritas non interveniat, ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

1 * Neque tamen hæreditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque haereditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis (illis) lucroſa ſit,) ne ullum damnum habeant.

2 * Tutor autem ſtatim in ipſo negotio praeſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit, poſt tempus vero, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas nihil agit.

3 * Si inter tutorem, pupillumque judicio agendum ſit: quia ipſe tutor in rem ſuam auctor eſſe non poteſt: non praetorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed curator in locum ejus datur: quo (curatore) interveniente, judicium peragitur; &, eo peracto, curator eſſe deſinit.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

TITULUS XXII.

PUpilli, pupillaeque, cum puberes eſſe coeperint, (a) tutela liberantur. Pubertatem autem veteres, quidem non ſolum ex annis, ſed

ſed etiam ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum (exiſtimans,) bene putavit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, ideſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo (noſtra) ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimumquartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus; antiquitatis normam in fœminis bene poſitam, (in) ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecim annos completos viri potentes eſſe credantur.

1 * Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati: item ſi in ſervitutem pupillus redigatur, vel (ſi) ab hoſtibus captus fuerit.

2 * Sed & ſi uſque ad certam conditionem datus ſit (tutor) teſtamento: æque evenit: ut deſinat eſſe tutor exiſtente conditione.

3 * Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

4 * Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas, vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæterae non pereunt. Sed pupilli, & pupillae capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

5 * Praeterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

6 * Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel removentur a tutela ob id, quod ſuſpecti viſi ſunt:

ſunt: vel qui ex juſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandae tutelae deponunt, ſecundum ea, quae inferius proponemus.

DE CURATORIBUS.
TITULUS XXIII.

MAſculi (quidem) puberes, & fœminae viri potentes, uſque ad viceſimumquintum annum completum curatores accipiunt: quia, licet puberes ſint, adhuc tamen ejus aetatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

1 * Dantur autem curatores ab eiſdem magiſtratibus, a quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur: datus tamen confirmatur decreto praetoris, vel praeſidis.

2 * Item inviti adoleſcentes curatores non accipiunt, praeterquam in litem: curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

3 * Furioſi quoque, & prodigi, licet majores vigintiquinque annis ſint, tamen in curatione ſunt adgnatorum ex lege XII. tabularum. Sed ſolent Romae praefectus urbi, vel praetores, & in provinciis praeſides ex inquiſitione eis curatores dare.

4 * Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi ſunt.

5 * Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta, ſi legitimus tutor non ſit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor, vel a praetore, aut praeſide, idoneus non ſit ad admini-

miniſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia adminiſtret: ſolet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, ſed ad tempus a tutela excuſantur, ſolent curatores dari.

6 * Quod ſi tutor adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus vel abſit, vel infans ſit; quem velit actorem, periculo ipſius tutoris, praetor, vel qui provinciae praeerit, decreto conſtituet.

DE SATISDATIONE TUTORUM, vel Curatorum.

TITULUS XXIV.

NE tamen pupillorum, pupillarumve, & eorum, qui, quaeve in curatione ſunt, negotia a curatoribus, tutoribuſve conſumantur, vel diminuantur, curet praetor, ut & tutores, & curatores eo nomine ſatisdent. Sed hoc non eſt perpetuum; nam tutores teſtamento dati ſatisdare non coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipſo teſtatore adprobata eſt; item ex inquiſitione tutores, vel curatores dati, ſatiſdatione non onerantur; quia idonei electi ſunt.

1 * Sed ſi ex teſtamento, vel inquiſitione duo, pluresve dati fuerint: poteſt unus offerre ſatiſdationem de indemnitate pupilli, vel adoleſcentis, & contutori ſuo, vel concuratori praeferri, ut ſolus adminiſtret: vel ut contutor (aut concurator) ſatis offerens praeponatur ei, ut & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non

poteſt

poteſt petere ſatiſdationem a contutore ſuo, vel concuratore: ſed offerre debet, ut electionem det concuratori, vel contutori ſuo, utrum velit ſatis accipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat: ſi quidem adſcriptum fuerit a teſtatore, quis gerat, ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum: quem major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto praetoris cavetur. Si autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum vel eos, qui gerere debent, praetor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt: ideſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

2 * Sciendum autem eſt, non ſolum tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, caeteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam in eos, qui ſatisdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quae ultimum eis praeſidium poſſit adferre: Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus, vel curatoribus ſatiſdari non curaverunt, aut non idonee paſſi ſunt caveri: quae quidem tam ex prudentum reſponſis, quam ex conſtitutionibus imperialibus etiam in haeredes eorum extenditur.

3 * Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur, ut niſi caveant tutores, & curatores, pignoribus captis coerceantur.

4 * Neque autem praefectus urbi, neque praetor, neque praeſes provinciae, neque quiſquam alius, cui tutores dandi jus eſt, hac actione tenebitur: ſed hi tantummodo, qui ſatiſdationem exigere ſolent. DE

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM, vel Curatorum.

TITULUS XXV.

EXcuſantur autem tutores, & curatores variis ex cauſis, plerumque tamen propter liberos, ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romae quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque, a tutela, vel cura poteſt excuſari, exemplo caeterorum munerum: nam & tutelam, & curam placuit publicum munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt. In adoptionem autem dati naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: ex filia non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelae, vel curae muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quaeſitum eſt, an proſit? Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

1 * Item divus Marcus in Semeſtribus reſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, a tutela, vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

2 * Item qui reipublicae cauſa abſunt, a tutela, vel cura excuſantur. Sed & ſi fuerint tutores, vel curatores (dati,) deinde reipublicae cauſa abeſſe cœperint, a tutela, vel cura excuſantur, quatenus reipublicae cauſa abſunt, & interea curator loco eorum datur: qui ſi reverſi fuerint, recipiunt onus tutelae. Nam nec

nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit: nam hoc ſpatium habent ad novas tutelas vocati.

3 * Et qui poteſtatem aliquam habent ſe excuſare poſſunt, ut divus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

4 * Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excuſari non poteſt: niſi forte de omnibus bonis, vel haereditate controverſia ſit.

5 * Item tria onera tutelae non adfectatae, vel curae, praeſtant vacationem, quamdiu adminiſtrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

6 * Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam divi fratres, quam per ſe divus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri injuncto poſſit docere.

7 * Item propter adverſam valetudinem, propter quam ne ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

8 * Similiter eos, qui literas neſciunt, eſſe excuſandos, Pius reſcripſit: quamvis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere.

9 * Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit: hoc ipſum praeſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerant.

10 * Non eſſe autem admittendam excuſationem ejus, qui hoc ſolo utitur, quod ignotus

tus patri pupillorum ſit, divi fratres reſcripſerunt.

11 * Inimicitiae, quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit, ſi capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit, a tutela, vel cura ſolent excuſare.

12 * Item is, qui ſtatus controverſiam a pupillorum Patre paſſus eſt, excuſatur a tutela.

13 * Item major ſeptuaginta annis a tutela, & cura ſe poteſt excuſare: minores autem vigintiquinque annis olim quidem excuſabantur: noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam, vel curam adſpirare, adeo ut nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum ſit incivile eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam ſubire.

14 * Item & in milite obſervandum eſt, ut nec volens ad tutelae onus admittatur.

15 * Item Romae grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, a tutela, & cura habent vacationem.

16 * Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probaverit, aliis uti intra tempora (conſtituta) non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant, ſed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint ſe eſſe tutores, vel curatores datos, ſe excuſare debent, cujuſcumque generis ſint, ideſt, qualitercumque dati

dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum lapidem habitant; dinumeratione facta viginti millium diurnorum & amplius triginta dierum, qui tamen (ut Scaevola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

17 * Datus autem tutor, ad univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

18 * Qui tutelam alicujus geſſit, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adjecerit ſe eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam ſuſcipere non cogendum, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

19 * Item reſcripſerunt, maritum uxori ſuae curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſceat.

20 * Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelae meruerit: non eſt liberatus onere tutelae.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS, vel Curatoribus.

TITULUS XXVI.

SCiendum eſt, ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

1 * Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos Romae praetori, & in provinciis praeſidibus earum, & legato proconſulis.

2 * Oſtendimus, qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, qui ſuſpecti fieri

poſſint,

poſſint, & poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſive ſint teſtamentarii, ſive non ſint, ſed alterius generis tutores. Quare & ſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum; dummodo meminerimus, famae patroni parcendum eſſe, licet ut ſuſpectus remotus fuerit.

3 * Conſequens eſt, ut videamus, qui poſſint ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur (ex reſcripto divorum Severi, & Antonini:) ſed eae ſolae, quae pietatis neceſſitudine ductae ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque, & avia: poteſt & ſoror. Sed & ſi qua alia mulier fuerit, quam praetor propenſa pietate intellexerit, ſexus verecundiam non egredientem, ſed pietate productam non ſuſtinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accuſationem.

4 * Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare. Puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

5 * Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licet ſolvendo ſit, ut Julianus quoque ſcripſit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum removeri, idem Julianus ſcripſit, & ſecundum eum conſtitutum eſt.

6 * Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum, famoſus eſt: ſi ob culpam, non aeque.

7 * Si

7 * Si quis autem ſuſpectus poſtulatur: quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano viſum eſt.

8 * Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaquam tutor, vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

9 * Si quis tutor copiam ſui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epiſtola divorum Severi, & Antonini, ut in poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore, diſtrahi jubentur. Ergo ut ſuſpectus removeri poterit, qui non præſtat alimenta.

10 * Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe diſcerni: ſi hoc per mendacium dicat, remittendum eum eſſe ad præfectum urbi puniendum placuit, ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ acquiſierit, vel redemerit.

11 * Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12 * Noviſſime autem ſciendum eſt, eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, removendos eſſe a tutela: quia ſatisdatio tutoris propoſitum malevolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimvero tutor, vel curator, quamvis pauper ſit, fidelis tamen, & diligens, removendus non eſt quaſi ſuſpectus.

INSTITUTIONUM,

ſeu Elementorum

D. JUSTINIANI,

ſacratiſſimi Principis,

LIBER SECUNDUS.

DE RERUM DIVISIONE
(& adquirendo ipſarum dominio.)

TITULUS I.

Superiore libro de jure perſonarum expoſuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio, vel extra patrimonium noſtrum habentur. Quædam enim naturali jure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam univerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex variis cauſis cuique adquiruntur: ſicut ex ſubjectis apparebit.

1 * Et quidem naturali jure communia ſunt omnia hæc: aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accidere prohibetur: dum tamen a villis, & monumentis, & ædificiis abſtineat: quia non ſunt juris gentium, ſicut eſt mare.

2 * Flumina autem omnia, & portus, publica ſunt; ideoque jus piſcandi omnibus commune eſt in portu, fluminibuſque.

3 * Eſt

3 * Eſt autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 * Riparum quoque uſus publicus eſt jure gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare: ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis hærent, qua de cauſa arbores quoque in iiſdem natæ eorumdem ſunt.

5 * Littorum quoque uſus puplicus eſt, & juris gentium, ſicut & ipſius maris: & ob id cuilibet liberum eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiat; ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere; proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe: ſed ejuſdem juris eſſe, cujus & mare, & quæ ſubjacet mari, terra, vel arena.

6 * Univerſitatis ſunt, non ſingulorum, quæ in civitatibus ſunt theatra, ſtadia, & ſi qua alia ſunt communia civitatum.

7 * Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ: quod enim divini juris eſt, id nullius in bonis eſt.

8 * Sacræ ſunt, quæ rite per pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus: excepta cauſa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, ut & Papinianus ſcripſit.

9 * Religioſum locum unuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert locum ſuum. (In communem autem locum purum invito ſocio inferre non licet,) in commune vero ſepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. (Item ſi alienus uſusfructus eſt, proprietarium placet, niſi conſentiente uſufructuario, locum religioſum non facere.) In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum (non) habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.

10 * Sanctæ quoque res, veluti muri, & portæ (civitatis) quodammodo divini juris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus adverſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

11 * Singulorum autem hominum multis modis res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciſcimur jure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam (vero) jure civili. Commodus eſt itaque a vetuſtiore jure incipere: palam eſt autem, vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit: civilia autem jura tunc eſſe cœperunt, cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

12 * Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & (omnia) animalia, quæ mari, cœlo, & terra naſcuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt: quod

qnod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupandi conceditur: nec intereſt, feras beſtias, & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, poteſt a domino, ſi is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum vero tuam evaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel occulos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, ut difficilis ſit ejus perſequutio.

13 * Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? (Et) quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris: quod ſi deſieris perſequi, deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, ut eam non capias.

14 * Apium quoque fera natura eſt. Itaque apes, quæ in arbore tua conſederint, antequam a te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint, ideoque ſi alius eas incluſerit, is earum dominus erit. Favos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Plane integra re, ſi prævideris ingredientem fundum

 tuum,

tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio ejus eſt, alioquin occupantis fit.

15 * Pavonum quoque, & columbarum fera natura eſt: nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine evolare, & revolare ſolent: nam & apes idem faciunt: quarum conſtat feram eſſe naturam. Cervos quoque quidam ita manſuetos habent, ut in ſylvam ire, & redire ſoleant, quorum & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire, & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habeant: nam ſi revertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, cum revertendi conſuetudinem deſeruerint.

16 * Galinarum autem, & anſerum non eſt fera natura, idque ex eo poſſumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus; item alii ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati, turbatæve evolaverint, licet conſpectum tuum effugerint, quocunque tamen loco ſint, tui, tuæve eſſe intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 * Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeo quidem, ut

Digitized by Google

ut & liberi homines in ſervitutem noſtram deducantur: qui tamen, ſi evaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reverſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.

18 * Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali ſtatim inventoris fiunt.

19 * Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubjectis nata ſunt, eodem jure tibi adquiruntur.

20 * Præterea, quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. Eſt autem aluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id vidêtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non poſſit, quantum qûoquo temporis momento adjiciatur.

21 * Quod ſi vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam eſt, eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſitæ eſſe.

22 * Inſula, quæ in mari nata eſt, (quod raro accidit) occupantis fit, nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata (quod frequenter accidit) ſi quidem mediàm partem fluminis tenet, communis eſt eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident, pro modo (ſcilicet) latitudinis cujuſque fundi, quæ prope ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit, eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quod

ſi aliqua parte diviſum ſit flumen, deinde infra unitum agrum alicujus in formam inſulæ redegerit, ejuſdem permanet is ager, cujus & fuerat.

23 * Quod ſi naturali alveo in univerſum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit, prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam ejus prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cujuſque agri, quæ prope ripam ſit, novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen eſt, ideſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, rurſus novus alveus eorum eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident.

24 * Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat: & ob id, ſi receſſerit aqua, palam eſt, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25 * Quum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo, quæri ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit: utrum is qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit; ut ecce, ſi quis ex alienis uvis, aut olivis, aut ſpicis vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel ſubſellia fabricaverit. Et poſt multam Sabinianorum, & Proculianorum ambi-

ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem, & rudem materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit: ſi non poſſit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci; vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel ſpicas reverti non poteſt ac ne mulſum quidem ad vinum, & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino, & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis, & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium: aut ex ſua lana, & aliena veſtimentum fecerit, dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit, cum non ſolum operam ſuam dederit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtiterit.

26 * Si (tamen) alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuerit, licet pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vice cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ adverſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem, ſive ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſive alius: nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen a furibus, & quibuſque aliis poſſeſſoribus poſſunt.

27 * Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint, totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti, vel auri conflaverint. Sed ſi diverſæ materiæ

ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro, & argento electrum, idem juris eſt, nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuito, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, vel ejuſdem generis materiæ, vel diverſæ, idem juris eſſe placuit.

28 * Quod ſi frumentum Titii frumento tuo miſtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra, commune eſt: quia ſingula corpora, ideſt, ſingula grana, quæ cujuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtra communicata ſunt. Quod ſi caſu id miſtum fuerit; vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe; quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora Titii tuis pecoribus miſta fuerunt. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cujuſque compedit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipſe æſtimet, quale cujuſque frumentum fuerit.

29 * Cum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipſe intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus ejus eſſe: ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum eximere cogatur, ſed duplum pro eo præſtet per actionem,

nem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo proviſum eſt, ne ædificia reſcendi neceſſe ſit. Quod ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, ſi non fuerit duplum jam conſequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 * Ex diverſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & ſolum eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur eſſe alienata, utique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare, & ideo licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt. Certe illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poſſe eum per exceptionem doli mali repelli: utique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificavit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt objici culpa, quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligebat alienum eſſe.

31 * Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit, ſi modo utroque caſu radices egerit; ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus. Ratio enim

non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 * Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cæterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificavit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea quæ diximus; ita ejuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa, (bona fide) conſevit.

33 * Literæ quoque, licet aureæ ſint, perinde chartis, membraniſve cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inſeruntur; ideoque ſi in chartis, membraniſve tuis carmen, vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi a Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere paratus ſis, poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali; utique ſi earum chartarum, membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

34 * Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiſcunque ſit, tabulæ cedere: ſed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere: Ridiculum eſt enim, picturam Apellis, vel Parrhaſii in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere. Unde ſi a domino tabulæ imaginem poſſidente is, qui pinxit, eam petat, nec

nec ſolvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. At ſi is, qui pinxit, (eam) poſſideat; conſequens eſt, ut utilis actio domino tabulæ adverſus eum detur, quo caſu, ſi non ſolvat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim palam eſt, quod ſive is, qui pinxit, ſubripuit tabulas, ſive alius, competit domino tabularum furti actio.

35 * Si quis a non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet juſta cauſa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus eſſe pro cultura & cura. Et ideo ſi poſtea dominus ſupervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Ei vero, qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum eſt: itaque cum fundo etiam fructus, licet conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

36 * Is vero, ad quem uſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, deceſſerit, ad hæredes ejus non pertinent, ſed domino proprietatis adquirentur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 * In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicuti lac, pilus, & lana, itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & ſuculi ſtatim naturali jure dominii fructuarii ſunt. Partus vero ancillæ

in

in fructu non eſt, itaque ad dominum proprietatis pertinet. Abſurdum enim videbatur, hominem in fructu eſſe: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38 * Sed ſi gregis uſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet, (ut & Juliano viſum eſt) & in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet ſubſtituere, recte enim colere, & quaſi bonus paterfamilias uti debet.

39 * Theſaurus, quos quis in loco ſuo invenerit, divus Hadrianus naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui (eos) invenerit: idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu invenerit. At ſi quis in alieno loco non data ad hoc opera, ſed fortuito invenerit, dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inventori. Et convenienter, ſi quis in Cæſaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conveniens eſt (ut) ſi quis in fiſcali loco, vel publico (vel civitatis) invenerit, dimidium ipſius eſſe (debeat,) & dimidium fiſci, vel civitatis.

40 * Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati: quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre ratam haberi: & ideo cujuſcunque generis ſit corporalis res, tradi poteſt, & a domino tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria quoque, & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria, & tributaria prædia, quæ in provinciis ſunt, inter quæ, necnon &

Ita-

Italica prædia, ex noſtra conſtitutione nulla eſt differentia, ſed ſi quidem ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

41 * Venditæ vero res, & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſolverit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti expromiſſore, aut pignore dato, quod quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur, & jure gentium, ideſt, jure naturali, id effici, ſed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſecutus fuerit, dicendum eſt, ſtatim rem emptoris fieri.

42 * Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate ejus alius, (cui ejus rei poſſeſſio permiſſa ſit.)

43 * Qua ratione, ſi cui libera univerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit, a domino, iſque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, faciet eam accipientis.

44 * Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam: veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te depoſuerit (poſtea aut vendiderit tibi,) aut donaverit, (aut dotis nomine dederit.) Quamvis enim ex ea cauſa tibi non tradiderit, eo tamen in ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet.

45 * Item ſi quis merces in horreo depoſitas, vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 * Hoc

Digitized by Google

46 * Hoc amplius, interdum & in certam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores, & conſules, cum miſſilia jactant in vulgus, ignorant, quid eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.

47 * Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjicerit, ut id (in numero) rerum ſuarum eſſe nolit: ideoque ſtatim dominus ejus eſſe deſinit.

48 * Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate levandæ navis cauſa ejiciuntur, hæ enim dominorum permanent, quia palam eſt, eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe videntur diſcedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITULUS II.

QUædam præterea res corporales ſunt, quædam incorporales.

1 * Corporales hæ ſunt, quæ tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2 * In-

2 * Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hæreditas, uſusfructus, (&) obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id quod aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipſum jus hæreditatis, & ipſum jus utendi fruendi, & ipſum jus obligationis incorporale eſt.

3 * Eodem numero ſunt jura prædiorum urbanorum, & ruſticorum, quæ etiam ſervitutes vocantur.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

TITULUS III.

Ruſticorum prædiorum jura ſunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, (vel vehiculum;) actus eſt jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, (eoque uti poteſt) etiam ſine jumento. Via eſt jus eundi, & agendi, & ampulandi; nam & iter, & actum via in ſe continet. Aquæductus eſt jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

1 * Prædiorum urbanorum ſervitutes ſunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia urbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint.

Digitized by Google

ſint. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt, ut vicinus onera vicini ſuſtineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam, aut non recipiat, & ne altius quis tollat ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

2 * Inter ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

3 * Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt, nemo enim poteſt ſervitutem adquirere urbani, vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium.

4 * Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere, pactionibus, atque ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE USUFRUCTU.

TITULUS IV.

Usufructus eſt jus alienis rebus utendi, fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus in copore, quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

1 * Uſus-

1 * Uſusfructus a proprietate ſeparationem recipit: idque pluribus modis accidit, ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. Nam haeres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, haeres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento (vero) ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus, & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu, placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

2 * Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo, & aedibus, verum etiam in ſervis, & jumentis, & caeteris rebus: exceptis iis, quae ipſo uſu conſumuntur. Nam hae res neque naturali ratione, neque civili recipiunt uſumfructum: quo (in) numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta, quibus proxima eſt pecunia numerata: namque ipſo uſu aſſidua permutatione quodam modo extinguitur. Sed utilitatis cauſa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum uſumfructum conſtitui: ut tamen eo nomine haeredi utiliter caveatur. Itaque ſi pecuniae uſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatiſdet haeredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Caeterae quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant, ſed, aeſtimatis his, ſatisdatur, ut ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hae

hae fuerint (aeſtimatae.) Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum uſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem quaſi uſumfructum conſtituit.

3 * Finitur autem uſusfructus morte uſufructuarii , & duabus capitis deminutionibus, maxima , & media , & non utendo per modum, & tempus : quae omnia noſtra ſtatuit conſtitutio. Item finitur uſusfructus , ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur : (nam cedendo extraneo nihil agitur ,) vel ex contrario ſi uſusfructuarius proprietatem rei acquiſierit , quae res conſolidatio appellatur. Eo amplius conſtat , ſi aedes incendio conſumptae fuerint, vel etiam terrae motu , vel vitio ſuo corruerint , extingui uſumfructum , & ne areae quidem uſumfructum deberi.

4 * Cum autem finitus fuerit totus uſusfructus , revertitur ſc. ad proprietatem , & ex eo tempore nude proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

DE USU, ET HABITATIONE.

TITULUS V.

Iſdem illis modis , quibus uſusfructus conſtituitur , etiam nudus uſus conſtitui ſolet : iiſdemque illis modis finitur , quibus & uſusfructus deſinit.

1 * Minus autem juris eſt in uſu , quam in uſufructu : nam is, qui fundi nudum habet uſum, nihil ulterius habere intelligitur , quam ut oleribus , pomis , floribus , fœno , ſtramentis, & lignis ad uſum quotidianum utatur : in eoque

que fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi moleſtus ſit, neque iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento, nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere poteſt (quum is, qui uſumfructum habet, poſſit haec omnia facere.)

2 * Item is, qui aedium uſum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre poteſt, & vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat, & cum uxore, liberiſque ſuis, item libertis nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſervis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, ſi ad mulierem uſus aedium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

3 * Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera, atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium vero malo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt. Item ſcilicet juris eſt & in jumento.

4 * Sed & ſi pecorum, vel ovium uſus legatus ſit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius, quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

5 * Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

6 * Haec

Digitized by Google

6 * Haec de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De haereditatibus autem, & obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo, & civili jure adquiruntur.

DE USUCAPIONIBUS, ET LONGI temporis præſcriptionibus.

TITULUS VI.

JUre civili conſtitutum fuerat, qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique uno, ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo uſucaperet, ne rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas praefata tempora; nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles, per triennium; immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem, (ideſt, inter praeſentes decennio, inter abſentes viginti annis) uſucapiantur, & his modis non ſolum in Italia, ſed etiam in omni terra, quae noſtro imperio gubernatur, dominia rerum juſta cauſa poſſeſſionis praecedente adquirantur.

1 * Sed

Digitized by Google

1 * Sed aliquando etiam ſi maxima quis bona fide poſſiderit, non tamen illi uſucapio ullo temtempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram vel religioſam, vel ſervum fugitivum poſſideat.

2 * Furtivae quoque res, & quae vi poſſeſſae ſunt, nec ſi praedicto longo tempore bona fide poſſeſſae fuerint, uſucapi poſſunt: nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex Attilia, inhibent uſucapionem: vi poſſeſſarum, lex Julia, & Plautia.

3 * Quod autem dictum eſt, furtivarum, & vi poſſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, ut ne ipſe fur, quive per vim poſſidet, uſucapere poſſit (nam his alia ratione uſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident) ſed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, uſucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonae fidei poſſeſſoribus uſucapio competat. Nam quid (ſciens) alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum ejus committit.

4 * Sed tamen id aliquando aliter ſe habet: nam ſi haeres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans haereditariam eſſe bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, uſucapere poſſit, dubium non eſt: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum utique haeres qui bona fide tanquam ſuam alienaverit, furtum non committat.

5 * Item

Digitized by Google

5 * Item ſi is, ad quem ancillae uſusfructus pertinet, partum ſuum eſſe credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit. Furtum enim ſine affectu furandi non committitur.

6 * Aliis quoque modis accidere poteſt, ut quis ſine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut a poſſeſſore uſucapiatur.

7 * Quod autem ad eas res, quae ſolo continentur, expedit, jus ita procedit, ut ſi quis loci vacantis poſſeſſionem propter abſentiam, aut negligentiam domini, aut quia ſine ſuceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur, quamvis ipſe mala fide poſſideat, (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe) tamen ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res adquiri, quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia, exiſtimantium etiam fundi, locive furtum fieri; & eorum utilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa, & indubitata poſſeſſio debeat auferri.

8 * Aliquando etiam furtiva, vel vi poſſeſſa res uſucapi poteſt; veluti ſi in domini poteſtatem reverſa fuerit. Tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus uſucapio.

9 * Res fiſci noſtri uſucapi non poteſt. Sed Papinianus ſcripſit, bonis vacantibus fiſco nondum nunciatis, bonae fidei emptorem traditam ſibi rem ex his bonis uſucapere poſſe, & ita divus Pius, & divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

10 * No-

Digitized by Google

10 * Noviſſime ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat vitium, ut a bonæ fidei emptore uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.

11 * Error autem falſæ cauſæ uſucapionem non parit, veluti ſi quis, cum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat, vel cum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

12 * Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & hæredi, & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat prædium alienum eſſe. Quod ſi ille initium juſtum non habuit, hæredi, & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter & in uſucapionibus obſervari conſtituit, ut tempora continuentur. Inter venditorem quoque, & emptorem conjungi tempora, divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

13 * Edicto divi Marci cavetur, eum qui a fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene proſpexit iis, qui a fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid; ut ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſive experiantur, ſive conveniantur. Adverſus autem ſacratiſſimum ærarium uſque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putaverint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem divina conſtitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a noſtra, vel

venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

DE DONATIONIBUS.
TITULUS VII.

Est & aliud genus acquiſitionis, donatio. Donationum autem duo ſunt genera, mortis cauſa, & non mortis cauſa.

1 * Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cum quis ita donat, ut ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit: ſi autem ſupervixiſſet, is, qui donavit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & utriuſque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: a nobis conſtitutum eſt, ut per omnia fere legatis connumeretur; & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam hæredem ſuum. Sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πείραι᾽, ου γὰρ τ᾽ ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα·
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες, ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Δάθρῃ κτείναντες, πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ᾽ ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.

Ei

Εἰ δὲ κ' ἐγὼ τὖτοισι φόνον, ϗ ἀῆρα φυτεύσω
Δὴ τότεμοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

i. e.

Piræ, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacita incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas,
Hæc ego te malo, quam illorum quempiam habere.
Sin ego eos juſta meritos affecero clade,
Tu mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

2 * Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ, temere advocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtaverit. Ed ad exemplum venditionis noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: ut etiam ſi non tradantur, habeant pleniſſimum, & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro principum diſpoſitiones inſinuari eas actis intervenientibus volebant, ſi majores fuerant ducentorum ſolidorum, conſtitutio noſtra eam quantitatem uſque ad quingentos ſolidos ampliavit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit, ſed & quaſdam donationes invenit, quæ penitus inſinuatione fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus,

 col-

colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quod beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas revocare, ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam, vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

3 * Eſt & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem a junioribus divis principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cum matrimonium eſſet inſequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Juſtinus pater noſter, cum augeri dotes, & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale evenerit, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale incipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes, conſtituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, ſed etiam conſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio

monio non ſolum augentur, ſed etiam fiunt, ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolum antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur, & conſtituantur.

4 * Erat olim & alius modus civilis adquiſitionis, per jus adcreſcendi, quod eſt tale. Si communem ſervum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit vel vindicta, vel teſtamento: eo caſu pars ejus amittebatur, & ſocio adcreſcebat. Sed cum peſſimum fuerat exemplo, & libertate ſervum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc, quaſi invidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem mederi, neceſſarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius ejus, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſervato, pretiumque ſervi ſecundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

TITULUS VIII.

Accidit aliquando, ut qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem

Juliam prohibetur alienare, quamvis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum, quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim lex in ſolis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant, & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea, utrique remedium impoſuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, vel obligatio: ut neutrum eorum neque conſentientibus mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum convertatur.

1 * Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non ſit, alienare poteſt. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus eſt, ut liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſolvatur. Sed ne creditores jus ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderentur noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum, & debitorum, ſatis abunde proviſum eſt.

2 * Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi poſſunt,

ſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt, condici poſſunt: ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt. At ex contrario omnes res pupillo, & pupillæ ſine tutoris auctoritate recte dari poſſunt, ideoque ſi debitor pupillo ſolvat, neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in Conſtitutione, quam ad Cæſarienſes advocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, quæſtoris ſacri palatii noſtri promulgavimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori, vel curatori debitorem pupillarem ſolvere, ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata hoc permittat, quo ſubſequuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit, ſequatur hujuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi male conſumpſerit, aut furto, (aut vi) amiſerit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur, quia temere ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo, pupilli, vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſolvunt, non fit accipientis: cum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

Digitized by Google

PER QUAS PERSONAS CUIQUE adquiritur.

TITULUS IX.

Adquiritur vobis non ſolum per voſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: (item per ſervos, in quibus uſumfructum habetis:) item per homines liberos, & per ſervos alienos, quos bona fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

1 * Igitur Liberi veſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat, (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine ulla diſtinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam eſſet eis licentia, quod per unum, vel unam eorum adquiſitum eſſet alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt, & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reſervavimus. Sancitum etenim a nobis eſt, ut ſi quid ex re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filius familias adquiſivit, hujus uſumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium proveniens, luctuoſum ei procedat.

2 * Hoc quoque a nobis diſpoſitum eſt & in

Digitized by Google

in ea ſpecie, ubi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ adquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte (tertia) defraudaretur, & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod ſui juris effectus eſſet, hoc per rerum diminutionem decreſceret. Ideoque ſtatuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, ſed uſusfructus retineat; ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

3 * Item vobis adquiritur, quod ſervi veſtri ex traditione nanciſcuntur, ſive quid ſtipulentur, ſive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa adquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus, & invitis obvenit. Ipſe enim ſervus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. Sed ſi hæres inſtitutus ſit, non alias, niſi veſtro juſſu, hæreditatem adire poteſt. Et ſi vobis jubentibus adierit, vobis hæreditas adquiritur, perinde ac ſi vos ipſi hæredes inſtituti eſſetis. Et convenienter ſcilicet vobis legatum per eos adquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, vobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Cujuſcumque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Unde etiam per eos uſucapio, vel longi temporis poſſeſſio vobis accidit.

 4 * De

4 * De iis autem ſervis, in quibus tantummodo uſumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re veſtra vel ex operibus ſuis acquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas cauſas conſequuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſervus hæres inſtitutus ſit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non uſufructuario, ſed domino proprietatis adquiritur. Item placet & de eo, qui a vobis bona fide poſſidetur, ſive is liber ſit, ſive alienus ſervus. Quod enim placuit de uſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt, vel ad dominum, ſi ſervus eſt. Sed bonæ fidei poſſeſſor cum uſuceperit ſervum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius vero uſucapere non poteſt: primum, quia non poſſidet, ſed habet jus utendi fruendi: deinde quia ſcit ſervum alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas per eos ſervos, in quibus uſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſervit, vobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in utriuſque perſona ſecundum diſtinctionem, quam proxime expoſuimus: ideſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operibus adepti fuerint.

5 * Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque veſtro juri ſubjectos habetis, neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfructum habetis, neque

neque poſſeſſionem juſtam, nulla ex cauſa vobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam (veluti per procuratorem) placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum divi Severi conſtitutionem, & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

6 * Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res vobis adquirantur: nam legatorum jus, quo & ipſo ſingulæ res vobis adquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo hæredes facti ſitis, ſive cujus bonorum poſſeſſionem petieritis, vel ſi quem adrogaveritis, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa vobis addicta fuerint, ejus res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt, nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obveniunt, qua in re neceſſarium eſt, initium de ordinandis teſtamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TITULUS X.

TEſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit.

1 * Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendum eſt, olim quidem duo genera Teſtamentorum in uſu fuiſſe; quorum altero in pace, & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri eſſent, quod procinctum dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs, & libram: ſcilicet, quod per emancipationem, ideſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus, & lipripende, civibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt, quod vero per æs, & libram fiebat, licet diutius permanſerit, attamen partim & hoc in uſu eſſe deſiit.

2 * Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad jus civile referebantur, poſtea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Jure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium ſigna ſufficiebant, cum jure civili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

3 * Sed cum paulatim tam ex uſu hominum, quam ex conſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonantiam jus civile, & prætorium jungi, conſtitutum eſt, ut uno, eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium (quod ex conſtitutionibus inventum eſt, & ex edicto prætoris) ſignacula teſtamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripartitum eſſe videa-

videatur, & teſtes quidem, & eorum præſentia uno contextu teſtamenti celebrandi gratia a jure civili deſcendant: ſubſcriptiones autem teſtatoris, & teſtium ex ſacrarum conſtitutionum obſervatione adhibeantur: ſignacula autem, & teſtium numerus, ex edicto prætoris.

5 * Sed his omnibus a noſtra conſtitutione propter teſtamentorum ſinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt, ut per manus teſtatoris, vel teſtium nomen hæredis exprimatur, & omnia ſecundum illius conſtitutionis tenorem procedant.

5 * Poſſunt autem omnes teſtes & uno annulo ſignare teſtamentum: quid enim ſi ſeptem annuli una ſculptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno quoque annulo licet ſignare (teſtamentum.)

6 * Teſtes autem adhiberi poſſunt ii, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed neque mulier, neque impubes, neque ſervus, neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus, neque is, cui bonis interdictum eſt, neque ii, quos leges jubent improbos, inteſtabileſque eſſe, poſſunt in numerum teſtium adhiberi.

7 * Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea autem ſervus apparuit: tam divus Hadrianus Catoni, quam poſtea divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſubvenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: ut ſic habeatur (firmum,) ac ſi, ut oportebat, factum eſſet: cum eo tempore, quo teſtamentum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit, neque quiſ-

quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moveret.

8 * Pater, nec non is, qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, utique teſtes in uno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

9 * In teſtibus autem non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum, nec pater ejus recte adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt: reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

10 * Sed neque hæres ſcriptus, neque is, qui in poteſtate ejus eſt: neque pater ejus, qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem, & hæredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, a teſtamentariis teſtimoniis repellebant: hæredi (autem,) & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eandem obſervationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec hæredi, (qui imaginem vetuſtiſſimi

ſtiſſimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis perſonis, quæ ei, ut dictum eſt, conjunctæ ſunt, licentiam concedimus ſibi quodammodo teſtimonia præſtare, ideoque nec ejuſmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

11 * Legatariis autem, & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus: immo in quadam noſtra conſtitutione & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujuſmodi licentiam damus.

12 * Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis, an in chartis, membraniſve, vel in alia materia fiat.

13 * Sed & unum teſtamentum pluribus codicibus conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis: quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus, & ſecum ferre, & (domi) relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

14 * Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, (ſufficiunt:) ſi quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare juris civilis teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat, hoc perfectiſſimum teſtamentum jure civili, firmumque conſtitutum.

DE

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITULUS XI.

SUpra dicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, conſtitutionibus (principalibus) remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſervaverint, recte nihilominus teſtantur: videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt, quod merito noſtra conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus ſuprema inveniatur, ſive ſcripta, ſive ſine ſcriptura, valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus degunt, minime ad vendicandum tale privilegium adjuvantur: ſed teſtari quidem, etſi filii familiarum ſint, propter militiam conceduntur, jure tamen communi, eadem obſervatione: & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

1 * Plane de teſtamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita reſcripſit: Id privilegium, quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab his teſtamenta rata ſint, ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe, quod & ſine ſcriptura, & a non militantibus fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem

quem vellet ſibi hæredem eſſe, & cui libertatem tribueret, poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Cæterum ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit (alicui) *ego te hæredem facio*, aut *bona mea tibi relinquo*, non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur.

2 * Quinimo & mutus, & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

3 * Sed hactenus hoc illis a principalibus conſtitutionibus conceditur; quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra (alii) ſi faciant adhuc militantes teſtamentum, communi omnium civium Romanorum jure, id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi jure, ſed quomodo voluerint, poſt miſſionem intra annum tantum valebat. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem hæredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? Et placet valere quaſi militis.

4 * Sed & ſi quis ante militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit, vel aſias manifeſta eſt mili-

militis voluntas hoc valere volentis, dicendum eſt valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate.

5 * Denique, & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus quaſi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

6 Sciendum tamen eſt, quod cum ad exemplum caſtrenſis peculii, tam anteriores leges, quam principales conſtitutiones, quibuſdam quaſi caſtrenſia dederant peculia, & horum quibuſdam permiſſum fuerat etiam in poteſtate degentibus teſtari: noſtra (id) conſtitutio latius extendens, permiſerit omnibus in hujuſmodi peculiis teſtari quidem, ſed jure communi. Cujus conſtitutionis tenore perſpecto, licentia eſt, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

QUIBUS NON EST PERMISSUM facere teſtamentum.

TITULUS XII.

NOn tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint, exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod quidem jus ab initio tan-

tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate divi Auguſti, quam Nervæ, necnon optimi imperatoris Trajani: poſtea vero ſubſcriptione divi Hadriani, etiam dimiſſis a militia, ideſt veteranis, conceſſum eſt. Itaque ſi quidem fecerit de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt: ſi vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis, vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit. Et hoc intelligere poſſumus, quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune eſſe; ſed ſcilicet proprium ejus eſſe, qui in caſtris adquiſierit: quanquam jure civili omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac ſervorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris conſtitutionibus, & præcipue noſtris, propter diverſas cauſas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium, vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes, quia nullum eorum animi judicium eſt. Item furioſi, quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes, aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum inter-

intermiſſus eſt, jure teſtati eſſe videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

2 * Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt: ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

3 * Item ſurdus, & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. Sæpe enim etiam literati, & eruditi homines variis caſibus & audiendi, & loquendi facultatem amittunt. Unde noſtra conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus, & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ iis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus, aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet ejus teſtamentum.

4 * Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex divi Juſtini patris noſtri introduxit.

5 * Ejus, qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit, ſed quod, dum in civitate fuerat, fecit, ſive redierit, valet jure poſtliminii, ſive illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

DE

DE EXHÆREDATIONE LIBERORUM.

TITULUS XIII.

NOn tamen, ut omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum hæredem inſtituat, vel exhæredem eum nominatim faciat, alioqui ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur, adeo quidem, ut ſi vivo patre filius mortuus ſit, nemo hæres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriuſque ſexus antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti hæredes, ſcriptæve, vel exhæredati, exhæredatæve, teſtamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur. Sed nec nominatim eas perſonas exhæredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, ſive ita exhæredetur, *Titius filius meus exhæres eſto*: ſive ita, *filius meus exhæres eſto*, non adjecto proprio nomine, ſcilicet ſi alius filius non exſtet.

1 * Poſthumi quoque liberi vel hæredes inſtitui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio eſt, quod, & filio poſthumo, & quolibet ex cæteris liberis ſive fœminini ſexus, ſive maſculini, præterito, valet quidem teſtamentum, ſed poſtea adgnatione poſthumi, ſive poſthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque ſi mulier, ex qua

poſt-

poſthumus, aut poſthuma ſperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento eſt ſcriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem ſexus perſonæ vel nominatim, vel inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ eſſe per oblivionem. Maſculos vero poſthumos, ideſt, filios, & deinceps, placuit non aliter recte exhæredari, niſi nominatim exhæredarentur: hoc ſcilicet modo, *quicumque mihi filius genitus fuerit, exhæres eſto.*

2 * Poſthumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui hæredis locum ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo, fiunt parentibus ſuis hæredes: ut ecce, ſi quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in poteſtate habeat; quia filius gradu præcedit, is ſolus jura ſui hæredis habet, quamvis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate ejus, incipit nepos, neptiſve in ejus locum ſuccedere, & eo modo jura ſuorum hæredum quaſi adgnatione nanciſcitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teſtamentum, ſicut ipſum filium, vel hæredem inſtituere, vel nominatim exhæredare debet teſtator, ne non jure faciat teſtamentum: ita & nepotem, neptemve ex filio neceſſe eſt ei vel hæredem inſtituere, vel exhæredare, ne forte eo vivo, filio mortuo, ſuccedendo in locum ejus nepos, neptiſve quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Julia Vellea proviſum eſt, in qua ſimilis exhæredationis modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

3 * Eman-

3 * Emancipatos liberos jure civili neque hæredes inſtituere, neque exhæredare neceſſe eſt: quia non ſunt ſui hæredes. Sed prætor omnes, tam fœminini ſexus, quam maſculini, ſi hæredes non inſtituantur, exhæredari jubet: virilis ſexus nominatim: fœminini vero inter cæteros: quia ſi neque hæredes inſtituti fuerint, neque ita (ut diximus) exhæredati, permittit eis prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

4 * Adoptivi liberi, quando ſunt in poteſtate patris adoptivi, ejuſdem juris habentur, cujus ſunt juſtis nuptiis quæſiti: itaque hæredes inſtituendi, vel exhæredandi ſunt ſecundum ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque jure civili, neque (eo jure,) quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverſo (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem ſunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque hæredes inſtituere, neque exhæredare neceſſe ſit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi a naturali patri emancipati fuiſſent.

5 * Sed hæc quidem vetuſtas introducebat, noſtra vero conſtitutio inter maſculos, & fœminas in hoc jure nihil intereſſe exiſtimans: quia utraque perſona in hominum procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & lege antiqua (duodecim tabularum) omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores

tores poſtea ſecuti eſſe videntur: ideo ſimplex, ac ſimile jus & in filiis, & in filiabus, & in cæteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis, non ſolum jam natis, ſed etiam poſthumis, introduxit: ut omnes, ſive ſui, ſive emancipati ſint, vel hæredes inſtituantur, vel nominatim exhæredentur, & eundem habeant effectum circa teſtamenta Parentum ſuorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filii tui, vel emancipati habent, ſive jam nati ſint, ſive adhuc in utero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptivos autem (filios) certam induximus diviſionem, quæ in noſtra conſtitutione, quam ſuper adoptivis tulimus, continetur.

6 * Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat, & liberos ſuos jam natos, vel poſthumos nominatim non exhæredaverit, ſed (ſilentio) præterierit, non ignorans, an habeat liberos, ſilentium ejus pro exhæredatione nominatim facta valere, conſtitutionibus principum cautum eſt.

7 * Mater, vel avus maternus, neceſſe non habent liberos ſuos aut hæredes inſtituere, aut exhæredare: ſed poſſunt eos ſilentio omittere: nam ſilentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem aſcendentium, tantum facit, quantum exhæredare patris. Neque enim matri filium, filiamve, neque avo materno nepotem, neptemve ex filia, ſi eum, eamve hæredem non inſtituat, neceſſe eſt, ſive de jure civili quæramus, ſive de exhæredare dicto prætoris, quo (prætor) præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem permittit: ſed aliud

aliud eis adminiculum ſervatur, quod paulo poſt vobis manifeſtum fiet.

DE HÆREDIBUS Inſtituendis.

TITULUS XIV.

HÆredes inſtituere permiſſum eſt, tam liberos homines, quam ſervos, & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias non aliter, quam cum libertate, recte inſtituere licebat: hodie vero etiam ſine libertate: ex noſtra conſtitutione hæredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Atilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quo tam ad Maſurium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. Eſt tamen caſus, in quo nec cum libertate, utiliter ſervus a domina hæres inſtituitur, ut conſtitutione divorum Severi, & Antonini cavetur, cujus verba hæc ſunt: ſervum adulterio maculatum, non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, ut in eundem a domina collata hæredis inſtitutio nullius momenti habeatur. Alienus ſervus etiam is intelligitur, in quo uſumfructum teſtator habet.

1 * Servus autem a domino ſuo, hæres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit,

fit ex teſtamento liber, hæreſque ei neceſſarius. Si vero a vivo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hæreditatem poteſt: quia non fit hæres neceſſarius, cum utrumque ex domini teſtamento non conſequatur. Quod ſi alienatus fuerit, juſſu novi domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres: nam ipſe alienatus, neque liber, neque hæres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate hæres inſtitutus fuerit; deſtitiſſe enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque ſervus hæres inſtitutus, ſi in eadem cauſa duraverit, juſſu ejus domini adire hæreditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam adeat, debet juſſu novi domini adire. At ſi manumiſſus eſt vivo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat, ſuo arbitrio adire poteſt hæreditatem.

2 * Servus etiam alienus poſt domini mortem recte hæres inſtituitur, quia & cum hæreditariis ſervis eſt teſtamenti factio. Nondum enim adita hæreditas perſonæ vicem ſuſtinet, non hæredis futuri, ſed defuncti, cum etiam ejus, qui in utero eſt, ſervus recte hæres inſtituatur.

3 * Servus (autem) plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus hæres, unicuique dominorum, cujus juſſu adierit, pro portione dominii adquirit hæreditatem.

4 * Et unum hominem, & plures uſque in infinitum, quot quis hæredes velit facere, licet.

5 * Hæreditas plerumque dividitur in duodecim

decim uncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia uſque ad aſſem hæc: ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique (ſemper) duodecim uncias eſſe oportet: nam tot unciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit, & ſi unum tantum quis ex ſemiſſe (verbi gratia) hæredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit. Neque enim idem ex parte teſtatus, ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit miles, cujus ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et e contrario poteſt quis in quotcunque voluerit plurimas uncias ſuam hæreditatem dividere.

6 * Si plures inſtituantur hæredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus hæredes eſſe: ſatis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſi quidem aliqua pars aſſi deerit, ex ea parte hæres ſit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus ſit, ii, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt, primus, an medius, an noviſſimus, ſine parte hæres ſcriptus ſit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7 * Videmus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit hæres inſtitutus, quid juris ſit: veluti ſi tres ex quartis partibus hæ-

redes ſcripti ſunt. Et conſtat vacantem partem ſingulis tacite pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac ſi ex tertiis partibus hæredes ſcripti eſſent: & ex diverſo, ſi plures haeredes ſcripti in portionibus ſint, tacite ſingulis decreſcere, ut ſi (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus haeredes ſcripti ſint, perinde habeantur, ac ſi unuſquisque ex quarta parte haeres ſcriptus fuiſſet.

8 * Et ſi plures unciæ quam duodecim diſtributae ſint, is, qui ſine parte inſtitutus eſt, quod dupondio deeſt, habebit. Idemque erit, ſi dupondius expletus ſit: quae omnes partes ad aſſem poſtea revocantur, quamvis ſint plurium unciarum.

9 * Haeres & pure, & ſub conditione inſtitui poteſt: ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt: veluti: *poſt quinquennium, quam moriar*, vel *ex Calendis illis*, vel *uſque ad Calendas illas hæres eſto.* Denique diem adjectum haberi pro ſupervacuo placet, & perinde eſſe, ac ſi pure haeres inſtitutus eſſet.

10 * Impoſſibilis conditio in inſtitutionibus, & legatis, necnon in fideicommiſſis, & libertatibus, pro non ſcripta habetur.

11 * Si plures conditiones in inſtitutionibus adſcriptae ſunt: ſi quidem conjunctim, ut puta *ſi illud, & illud factum fuerit*, omnibus parendum eſt: ſi ſeparatim, veluti *ſi illud, aut illud factum erit*; cuilibet (conditioni) obtemperare ſatis eſt.

12 * Ii, quos nunquam teſtator vidit, haeredes inſtitui poſſunt, veluti ſi fratris filios peregri-

peregrinantes, ignorans, qui eſſent, haeredes inſtituerit: ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XV.

POteſt autem quis in teſtamento ſuo plures gradus haeredum facere: ut puta, *Si ille hæres non erit, ille hæres eſto*: & deinceps, in quantum velit teſtator ſubſtituere poteſt, ut noviſſimo loco in ſubſidium, vel ſervum neceſſarium haeredem inſtituere (poſſit.)

1 * Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui haeredes inſtituti ſunt..

2 * Et ſi ex diſparibus partibus haeredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit, eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit, & ita divus Pius reſcripſit.

3 * Sed ſi inſtituto haeredi, cohaerede ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit, divi Severus, & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtitutum admitti.

4 * Si ſervum alienum, quis patremfamilias arbitratus, haeredem ſcripſerit, & ſi haeres non eſſet, Maevium ei ſubſtituerit; iſque ſervus juſſu domini adierit haereditatem, (Maevius) ſubſtitutus in partem admittitur. Ille enim verba: *Si hæres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit,

 ſic

ſic accipiuntur: Si neque ipſe haeres erit, neque alium haeredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant. Si haereditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idque Tiberius Caeſar in perſona Parthenii ſervi ſui conſtituit.

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XVI.

Liberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, ideſt, ut ſi haeredes ei non extiterint, alius ſit ei haeres, ſed eo amplius, ut ſi haeredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis haeres: veluti ſi quis dicat hoc modo: *Titius filius meus hæres mihi eſto: Et ſi filius meus hæres mihi non erit, ſive hæres erit, & prius moriatur, quam in ſuam tutelam venerit, tunc Sejus hæres eſto*, quo caſu, ſi quidem non extiterit haeres filius, tunc ſubſtitutus patri ſit haeres, ſi vero extiterit haeres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſe filio ſit haeres ſubſtitutus: nam moribus inſtitutum eſt, ut cum ejus aetatis filii ſint, in qua ipſi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

1 * Qua ratione excitati, etiam conſtitutionem poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuſcunque ſexus, vel gradus, liceat eis, etſi puberes ſint,

Digitized by Google

ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere: ſin autem reſipuerint, eandem ſubſtitutionem infirmari ſancimus: & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quae poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

2 * Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum praefatum modum ordinata duo quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi haeredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, ideſt, duarum haereditatum.

3 * Sin autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus (ordinare) debet; illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi haeres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeperatim in inferioribus partibus ſcribere debet; eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulae vivo filio, & adhuc impubere aperiantur. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque haeredem inſtituiſſet: quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

4 * Non ſolum autem haeredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi haeredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis haeres is, quem

Digitized by Google

ipſi voluerint: ſed etiam exhaeredatis. Itaque eo caſu ſi quid (exhaeredato) pupillo ex haereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum, atque amicorum adquiſitum fuerit, id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quaecumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel haeredum inſtitutorum, vel exhaeredatorum, eadem etiam de poſthumis intelligimus.

5 * Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & ſibi faciat: nam pupillare teſtamentum, pars, & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeo ut ſi patris teſtamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

6 * Vel ſingulis liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt: ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit: noviſſimo, ſi jus legitimarum haereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

7 * Subſtituitur autem impuberi, aut nominatim, veluti *Titius hæres eſto;* aut generaliter, ut *Quiſquis mihi hæres erit.* Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt haeredes, & exſtiterunt, & pro qua parte haeredes facti ſunt.

8 * Maſculo igitur uſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt: fœminae uſque ad duodecim annos, & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit.

9 * Extraneo vero, vel filio puberi haeredi inſtituto ita ſubſtituere nemo poteſt, ut ſi haeres exſtiterit, & intra aliquod tempus deceſſe-

Digitized by Google

ceſſerit, alius ei ſit haeres: ſed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget alii haereditatem ejus vel totam, vel pro parte reſtituere: quod jus quale ſit ſuo loco trademus.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA infirmentur.

TITULUS XVII.

TEſtamentum jure factum uſque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

1 * Rumpitur autem teſtamentum, cum, in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris: aut per praetorem, ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit, teſtamentum ejus rumpitur, quaſi adgnatione ſui haeredis.

2 * Poſteriore quoque teſtamento, quod jure perfectum eſt, ſuperius rumpitur, nec intereſt, extiterit aliquis haeres ex eo, an non: hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuit. Ideoque ſi quis noluerit haeres eſſe, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam haereditatem adiret, deceſſerit, aut conditione, ſub qua haeres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum a poſteriore, & poſterius aeque nullas habet vires, cum ex eo nemo haeres extiterit.

 3 * Sed

3 * Sed & ſi quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius aeque jure fecerit: etiamſi ex certis rebus in eo haeredem inſtituerit; ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſſe, divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt: cujus conſtitutionis verba (& hic) inſeri juſſimus, cum aliud quoque praeterea in ea conſtitutione expreſſum ſit. *Imperatores Severus, & Antoninus Coccejo Campano. Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres ſcriptus ſit, perinde jure valere, ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed & teneri hæredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidiæ, hæreditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſi verba, quibus, ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet.* Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

4 * Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite diminutus ſit, quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

5 * Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur: cum alioqui & quae rumpuntur, irrita fiant, & ea, quae ſtatim ab initio non jure fiunt, irrita ſint. Sed & ea, quae jure facta ſunt, & poſtea per capitis deminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui, ideo quaedam non jure facta dicuntur, quaedam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

6 * Non

6 * Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quae ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus haeres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere, ſi modo defunctus & civis Romanus, & ſuae poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit, non poteſt ſcriptus haeres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

7 * Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: uſque adeo, ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate praeventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, divi Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulae priores jure factae irritae fiant, niſi ſequentes jure ordinatae, & perfectae fuerint; nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

8 * Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe haereditatem ejus, qui litis cauſa principalem reliquerit haeredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam haeres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce haeredis nomen admiſſurum: neque ex ulla ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus, & Antoninus ſaepiſſime reſcripſerunt. Licet

Digitized by Google

enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen legibus vivimus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITULUS XVIII.

Quia plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exhaeredant, vel omittunt: inductum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exhaeredatos, aut inique praeteritos: hoc colore, quaſi non ſanae mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

1 * Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem, & frater, turpibus perſonis ſcriptis haeredibus, ex ſacris conſtitutionibus praelati ſunt. Non ergo contra omnes haeredes agere poſſunt. Ultra fratres igitur & ſorores cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere.

2 * Tam autem naturales liberi, quam ſecundum noſtrae conſtitutionis diviſionem adoptati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio jure ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad haereditatem totam, vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioſo agere non poſſunt. Poſthumi quoque, qui nullo alio jure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

3 * Sed

Digitized by Google

3 * Sed haec ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus a teſtatoribus teſtamento relictum eſt, quod noſtra conſtitutio ad verecundiam naturae introduxit. Sin vero quantacumque pars haereditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioſo querela quieſcente, id, quod eis deeſt, uſque ad quartam legitimae partis repleatur: licet non fuerit adjectum boni viri arbitratu debere eam compleri.

4 * Si tutor nomine Pupilli, cujus tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, cum nihil erat ipſi tutori relictum a patre ſuo: nihilominus poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere.

5 * Sed ſi e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt, ipſe (tutor) quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non amittit.

6 * Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioſo agere non poſſit, ſive jure haereditario, ſive jure legati, vel fideicommiſſi, vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem facit noſtra conſtitutio, vel aliis modis, qui (in noſtris) conſtitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt, ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, una quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur, ideſt pro virili portione quarta.

DE HÆREDUM QUALITATE, & differentia.

TITULUS XIX.

HÆredes autem aut neceſſarii dicuntur, aut ſui & neceſſarii, aut extranei.

1 * Neceſſarius haeres eſt ſervus haeres inſtitutus. Ideoque ſic appellatur, quia ſive velit, ſive nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber, & neceſſarius haeres ſit. Unde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſervum primo, aut ſecundo, aut etiam ulteriore gradu haeredem inſtituere, ut ſi creditoribus ſatis non fiat, potius ejus haeredis bona, quam ipſius teſtatoris a creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum praeſtatur, ut ea, quae poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſerventur. Et quamvis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: (iterum) tamen ex ea cauſa res ejus, quas ſibi adquiſierit, non veniunt.

2 * Sui autem & neceſſarii haeredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptiſve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate morientis modo fuerint. Sed ut nepos, neptiſve ſui haeredes ſint, non ſufficit eum, eamve in poteſtate avi mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, ut pater ejus vivo patre ſuo deſierit ſuus haeres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris poteſtate: tunc enim nepos, neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem haeredes ideo appellantur, quia domeſtici haeredes ſunt, & vivo

vo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Unde etiam ſi quis inteſtatus moriatur, prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. Neceſſarii vero ideo dicuntur, quia omnino, ſive volint, ſive nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento (ex lege duodecim tabularum) hæredes fiunt, ſed his praetor permittit volentibus abſtinere haereditate, ut potius parentis, quam ipſorum bona ſimiliter a creditoribus poſſideantur.

3 * Cæteri, qui teſtatoris juri ſubjecti non ſunt, extranei haeredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, haeredes a nobis inſtituti, extranei haeredes a nobis videntur. Qua de cauſa & qui haeredes a matre inſtituuntur, eodem numero ſunt, quia fœminae in poteſtate liberos non habent. Servus quoque haeres a domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur.

4 * In extraneis haeredibus illud obſervatur, ut ſit cum eis teſtamenti factio; ſive haeredes ipſi inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt, & id duobus temporibus inſpicitur: teſtamenti quidem (facti) tempore, ut conſtiterit inſtitutio: mortis vero teſtatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adit haereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſive pure, ſive ſub conditione haeres inſtitutus ſit: nam jus haeredis eo maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit haereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris

non

non nocet haeredi; quia (ut diximus) tria tempora inſpici debent. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento, vel ipſe capere poteſt, vel alii adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum. Et ideo furioſus & mutus, & poſthumus, & infans, & filiusfamilias, & ſervus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſunt, attamen ex teſtamento vel ſibi, vel alii adquirere poſſunt.

5 * Extraneis autem haeredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda haereditate, vel non adeunda. Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis haereditatis, ſive extraneus, cui de adeunda haereditate deliberare licet, adierit, poſtea relinquendae haereditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis. Nam hujus aetatis hominibus, ſicut in cæteris omnibus cauſis, deceptis, ita & ſi temere damnoſam haereditatem ſuſceperint, praetor ſuccurrit. Sciendum eſt tamen, divum Hadrianum etiam majori vigintiquinque annis veniam dediſſe, cum poſt aditam haereditatem, grande æs alienum, quod aditae haereditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio praeſtitit: divus autem Gordianus poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit.

6 * Sed noſtra benevolentia commune omnibus ſubjectis Imperio noſtro hoc beneficium praeſtitit, & conſtitutionem tam aequiſſimam, quam nobiliſſimam ſcripſit: cujus tenorem ſi obſerva-

ſervaverint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: ut ex hac cauſa neque deliberationis auxilium ſit eis neceſſarium, niſi omiſſa obſervatione noſtræ conſtitutionis, & deliberandum exiſtimaverint, & ſeſe veteri gravamini aditionis ſupponere maluerint.

7 * Item extraneus hæres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hæreditatem vocatus, poteſt aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hæreditatis hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, ſi rebus hæreditariis tanquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandove, & quoquo modo voluntatem ſuam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hæreditate: dummodo ſciat eum, in cujus bonis pro hærede gerit, teſtamentum, inteſtatumve obiiſſe, & ſe ei hæredem eſſe. Pro hærede enim gerere, eſt pro domino gerere; veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita contraria deſtinatione ſtatim ab hæreditate repellitur. Eum, qui ſurdus, vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro hærede gerere, & adquirere ſibi hæreditatem, ſi tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

TITULUS XX.

POſt hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propoſitam quidem materiam videtur (nam loquimur de iis juris figuris, quibus

bus per univerſitatem res nobis adquiruntur) ſed cum omnino de teſtamentis, & de hæredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſimus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari.

1 * Legatum itaque eſt donatio quædam a defuncto relicta, ab hærede præſtanda.

2 * Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor, per vendicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem, & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed & conſtitutionibus divorum Principum ſolemnitas hujuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucrubatione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit, ut omnibus legatis una ſit natura, & quibuſcunque verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

3 * Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandam eſſe exiſtimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem, fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare: ut nulla ſit inter ea differentia: ſed quod deeſt legatis,

gatis,

Digitized by Google

gatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum, & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabilis permiſtim de his exponendo ſtudioſis adoleſcentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium eſſe duximus, interim ſeparatim prius de legatis & poſtea fideicommiſſis tractare, ut, natura utriuſque juris cognita, facile poſſint permiſtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

4 * Non ſolum autem teſtatoris, vel hæredis res, ſed etiam aliena legari poteſt: ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præſtare, vel ſi eam non poteſt redimere, æſtimationem ejus dare. Sed ſi talis ſit res, cujus commercium non eſt, (vel adipiſci non poteſt) nec æſtimatio ejus debetur, veluti ſi campum Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico uſui deſtinata ſunt, legaverit: nam nullius momenti (tale) legatum eſt. Quod autem diximus alienam rem poſſe legari, ita intelligendum eſt, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciviſſet alienam rem eſſe, non legaſſet, & ita divus Pius reſcripſit. Et verius eſt, ipſum qui agit, ideſt, legatarium probare oportere, ſciviſſe alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignoraſſe alienam, quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 * Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit, neceſſe habet hæres (eam) luere. Et (in) hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat

hæres,

Digitized by Google

hæres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe: & ita divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit, non debet hæres eam luere.

6 * Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo teſtatore, legatarius dominus factus fuerit: ſi quidem ex cauſa emptionis, ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si vero ex cauſa lucrativa, veluti ex donatione, & vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt: nam traditum eſt, duas lucrativas cauſas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur, intereſt, utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequutus ſit: nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucrativa, ſi æſtimationem agere poteſt.

7 * Ea quoque res, quæ, in rerum natura non eſt, ſi modo futura eſt, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 * Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim, ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatum: ſi alter deficiat (quia aut ſpreverit legatum, aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quoquo modo defecerit) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatus veluti ſi quis dicat. *Titio, & Sejo hominem Stichum do, lego*: disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego. Sejo hominem Stichum do, lego.* Sed & ſi expreſſerit eundem hominem Stichum, æque disjunctum legatum intelligitur. 9 * Si

9 * Si cui fundus alienus legatus ſit, & emerit proprietatem deducto uſufructu, & uſusfructus ad eum pervenerit, & poſtea ex teſtamento agat: recte eum agere, & fundum petere Julianus ait, quia uſusfructus in petitione ſervitutis locum obtinet, ſed officio judicis continetur, ut deducto uſufructu, jubeat æſtimationem præſtari.

10 * Sed ſi rem legatarii quis ei legaverit, inutile eſt legatum, quia quod proprium eſt ipſius, amplius ejus fieri non poteſt, & licet alienaverit eam, non debetur nec ipſa res, nec æſtimatio ejus.

11 * Si quis rem ſuam quaſi alienam legaverit, valet legatum. Nam plus valet quod in veritate eſt, quam quod in opinione. Sed & ſi legatarii eſſe putavit, valere conſtat: quia exitum voluntas defuncti habere poteſt.

12 * Si rem ſuam legaverit teſtator, poſteaque eam alienaverit, Celſus putat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri, & ideo legatarium cum hærede (ejus) agere poſſe, ut prædia a creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non eſt alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

13 * Si quis debitori ſuo liberationem legaverit, legatum utile eſt, & neque ab ipſo debitore, neque ab hærede ejus poteſt hæres pete-

Digitized by Google

petere, neque ab alio, qui hæredis loco ſit. Sed & poteſt a debitore conveniri, ut liberet eum. Poteſt etiam quis vel ad tempus jubere, ne hæres petat.

14 * Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo, quod debet, legaverit, inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quam in debito, quia nihil amplius per legatum habet. Quod ſi in diem, vel ſub conditione debitum ei pure legaverit: utile eſt legatum propter repræſentationem. Quod ſi vivo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus ſcripſit, utile eſſe nihilominus legatum, quia ſemel conſtitit, quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium, extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam pervenerit, a qua incipere non poteſt.

15 * Sed ſi uxori maritus dotem legaverit, valet legatum, quia plenius eſt legatum, quam de dote actio. Sed ſi, quam non accepit dotem legaverit: divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legaverit, inutile eſſe legatum: ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut inſtrumenta dotis in prælegando demonſtrata ſunt, valere legatum.

16 * Si res legata ſine facto hæredis perierit, legatario decedit. Et ſi ſervus alienus legatus ſine facto hæredis manumiſſus fuerit, non tenetur hæres. Si vero hæredis ſervus legatus ſit, & ipſe eum manumiſſerit, teneri ipſum Julianus ſcripſit, nec intereſt, ſciverit, an ignoraverit a ſe legatum eſſe. Sed ſi alii donaverit ſervum, & is, cui donatus eſt, eum manu-

manumiſerit, tenetur hæres, quamvis ignoraverit, a ſe eum legatum eſſe.

17 * Si quis ancillas cum ſuis natis legaverit, etiam ſi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem eſt, & ſi ordinarii ſervi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed ſi ſervus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſervo, vel manumiſſo, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem eſt, ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam, fundo alienato, inſtrumenti legatum extinguitur.

18 * Si grex legatus fuerit: & poſtea ad unam ovem pervenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ poſt teſtamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Eſt autem gregis unum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ædium unum corpus eſt ex cohærentibus lapidibus.

19 * Ædibus denique legatis, columnas, & marmora, quæ poſt teſtamentumfactum adjecta ſunt, legato (dicimus) cedere.

20 * Si peculium legatum fuerit, ſine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo teſtatore, legatarii lucro, vel damno eſt. Quod ſi poſt mortem teſtatoris ante aditam hæreditatem (aliquid) ſervus adquiſierit, Julianus ait, ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem adquiſitum eſt, legatario cedere, quia hujuſmodi legati dies ab adita hæreditate redit: ſed

ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo non debetur: quamvis ſi vivus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur: & ita divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt, & ea reliqua inferre.

21 * Tam autem corporales res legati poſſunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, ut actiones ſuas hæres legatario præſtet, niſi exegerit vivus teſtator pecuniam: nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet. *Damnas eſto hæres meus, domum illius reficere*, vel *illum ære alieno liberare*.

22 * Si generaliter ſervus, vel res alia legetur, electio legatarii eſt, niſi aliud teſtator dixerit.

23 * Optionis legatum, (ideſt,) ubi teſtator ex ſervis ſuis, vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, habebat olim in ſe conditionem: & ideo niſi ipſe legatarius vivus optaſſet, ad hæredem legatum non tranſmittebat: ſed ex conſtitutione noſtra & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt licentia hæredi legatarii optare (ſervum,) licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum

ditum eſt ſive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo; ſive unius legatarii plures hæredes (ſint,) & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam eſſe hujus optionis judicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, ut ad quem ſors venerit, illius ſententia in optione præcellat.

24 * Legari autem illis ſolum poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

25 * Incertis vero perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim relinquere conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quam in certa opinione animo ſuo teſtator ſubjiciebat, veluti ſi quis ita dicat: *Quicunque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignati eſſent, æque incertæ perſonæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari, quia placebat nominatim ſervos liberari. Sub certa vero demonſtratione, ideſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.* Incertis autem perſonis legata, vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti

 non

non poſſe, ſacris conſtititutionibus cautum erat.

26 * Poſthumo quoque alieno inutiliter (antea) legabatur. Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos, hæres teſtatori futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat poſthumus avo.

27 * Sed nec hujuſmodi ſpecies penitus eſt ſine juſta emendatione relicta, cum in noſtro Codice conſtitutio poſita ſit, per quam & huic parti medemur, non ſolum in hæreditatibus, ſed etiam in legatis, & fideicommiſſis, quod evidenter ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autem nec per noſtram conſtitutionem incertus dari debet, quia certo judicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cavere.

28 * Poſthumus autem alienus hæres inſtitui & ante poterat, & nunc poteſt, niſi in utero ejus ſit, quæ jure noſtro uxor eſſe non poteſt.

29 * Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, (agnomine) legatarii teſtator erraverit: cum de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Itemque in hæredibus ſervatur, & recte. Nomina enim ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt, qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

30 * Huic proxima eſt illa juris regula, falſa demonſtratione legatum non perimi, veluti ſi quis ita legaverit: *Stichum ſervum meum vernam do, lego*: licet enim non verna, ſed emptus ſit, ſi tamen de ſervo conſtat, utile eſt legatum. Et convenienter, ſi ita demonſtraverit

verit: *Stichum ſervum, quem a Seio emi*, ſitque ab alio emptus, utile eſt legatum, ſi de ſervo conſtat.

31 * Longe magis legato falſa cauſa (adjecta) non nocet: veluti cum quis ita dixerit: *Titio, quia me abſente negotia mea curavit, Stichum do, lego*: vel ita. *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus ſum, Sticho do, lego*. Licet enim neque negotia teſtatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus ſit, legatum tamen valet. Sed ſi conditionaliter enunciata fuerit cauſa, aliud juris eſt, veluti hoc modo. *Titio, ſi negotia mea curavit, (fundum meum) do, lego.*

32 * An ſervo hæredis recte legemus, quæritur: & conſtat pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, ſi vivo teſtatore de poteſtate hæredis exierit, quia quod inutile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, hoc non debet ideo valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub conditione vero recte legatur (ſervo) ut requiramus, an, quo tempore dies legati cedit, in poteſtate hæredis non ſit.

33 * Ex diverſo, hærede inſtituto ſervo, quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. Nam etſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator: non tamen apud eum, qui hæres ſit, dies legati cedere intelligitur: cum hæreditas a legato ſeparata ſit; & poſſit per eum ſervum alius hæres effici, ſi prius, quam juſſu domini adeat, in alterius poteſtatem tranſlatum ſit: vel manu-

miſſus ipſe hæres efficitur, quibus caſibus utile eſt legatum, quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit, evaneſcit legatum.

34 * Ante hæredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur, ſcilicet, quia teſtamenta vim ex inſtitutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput, atque fundamentum intelligitur totius teſtamenti hæredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus, ſcripturæ ordinem quidem ſequi (quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem: per noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendavimus, ut liceat & ante hæredis inſtitutionem, & inter medias hæredum inſtitutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

35 * Poſt mortem quoque hæredis, aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur, veluti ſi quis ita dicat: *cum hæres meus mortuus fuerit, do, lego.* Item *pridie quam hæres, aut legatarius morietur.* Sed ſimili modo & hoc correximus, firmitatem hujuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes, ne in hac cauſa deterior cauſa legatorum quam fideicommiſſorum inveniatur.

36 * Pœnæ quoque nomine inutiliter (antea) legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi hæredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat; veluti ſi quis ita ſcripſerit: *hæres meus, ſi filiam ſuam in*

in matrimonium Titio collocaverit, vel ex diverſo, *ſi non collocaverit, dato decem aureos Sejo:* aut ſi ita ſcripſerit, *hæres meus, ſi ſervum Stichum alienaverit*, vel ex diverſo, *ſi non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quamplurimis principalibus conſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit. Nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valde obſervabantur. Qnin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat, eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adjici poſſe, Sabinus exiſtimabat, veluti ſi quis ita dicat: *Titius hæres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque hæres eſto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an cohæredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit, & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium tranſlata, nihil diſtare a cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere ſecta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM, & tranſlatione.

TITULUS XXI.

Ademptio legatorum, (ſive eodem teſtamento adimantur, ſive codicillis) firma eſt: ſed & ſive contrariis verbis fiat ademptio: veluti ſi quis ita quid legaverit, *do, lego*: ita adimatur, *non do, non lego*, ſive non contrariis, ſed aliis quibuſcunque verbis.

1 * Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit: *hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do, lego:* ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit, quo caſu ſimul (&) Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITULUS XXII.

Supereſt, ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus noviſſime legatis impoſitus eſt. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe) (cum) ea lege ita cautum eſſet (*ut quiſque legaſſit ſuæ rei, ita jus eſto*) viſum eſt hanc legandi licentiam coarctare: idque ipſorum teſtatorum gratia proviſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis hæredibus, pro nullo, aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſuffi-

ſufficiens ad rei conſummationem videbatur: noviſſime lata eſt lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: ideſt, ut ſive unus hæres inſtitutus ſit, ſive plures, apud eum, eoſve pars quarta remaneat.

2 * Et cum quæſitum eſſet, duobus hæredibus inſtitutis (veluti Titio & Sejo) ſi Titii pars aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata, a Sejo vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceat, ut quartam partem ſuæ partis ſalvam habeat: placuit poſſe retinere, etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

3 * Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaque (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legarit: nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hæreditatem per ſervos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hæreditati, aut centum (aureis) legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus ſit: ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi ſeptuagintaquinque legaverit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreverit bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum) ut

non amplius, quam ſeptuagintaquinque (aureorum ſubſtantia) vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt hæredi, cui liberum eſt non adire hæreditatem: quæ res efficit, ut ſit neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum hærede in portione paſciſci.

4 * Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum: item funeris impenſa, & pretia ſervorum manumiſſorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres vero partes inter legatarios diſtribuantur; pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe, quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod ſi quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hæreditatibus: & ad ſenatuſconſultum Trebellianum.)

TITULUS XXIII.

NUnc tranſeamus ad fideicommiſſa, ſed prius eſt, ut de hæreditatibus fideicommiſſariis videamus. 1 * Scien-

1 * Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma fuiſſe, quia nemo invitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant (hæreditatem.) Et ideo fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea divus Auguſtus primus, ſemel, iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorumdam perfidiam, juſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat, paulatim converſum eſt in aſſiduam juriſdictionem: tantuſque eorum factus eſt, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

2 * In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto jure teſtamento hæres inſtituatur; ejuſque fidei committatur, ut eam hæreditatem alii reſtituat: alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo hæres inſtituitur. Cum igitur aliquis ſcripſerit: *Lucius Titius hæres eſto:* poteſt adjicere *Rogo te, Luci Titi, ut cum primum poteris hæreditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, reſtituas.* Poteſt autem quiſque & de parte reſtituenda hæredem rogare. Et liberum eſt, vel pure, vel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die.

3 * Reſtituta autem hæreditate, is quidem,

Digitized by Google

qui reſtituit, nihilominus hæres permanet: is vero, qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarii loco habetur.

4 * Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo, & Annæo Seneca conſulibus, ſanatuſconſultum factum eſt, quo cautum eſt, ut ſi hæreditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes actiones, quæ jure civili hæredi, & in hæredem competcrent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hæreditas. Poſt quod ſenatuſconſultum prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hæreditatem, quaſi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

5 * Sed quia hæredes ſcripti, cum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo, & Puſione conſulibus, ſenatus cenſuit, ut ei, qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. Poſt quod ſenatuſconſultum ipſe hæres onera hæreditaria ſuſtinebat. Ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarii loco erat, ideſt, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ ſpecies legati partitio vocabatur: quia cum haerede legatarius partiebatur haereditatem, unde quae ſolebant

bant ſtipulationes inter haeredem, & partiarium legatarium interponi, eaedem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit haereditatem, & haeredem, ideſt, ut lucrum, & damnum haereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

6 * Ergo ſiquidem non plus, quam dodrantem haereditatis ſcriptus haeres rogatus ſit reſtituere, tunc ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituebatur haereditas, & in utrumque actiones haereditariae pro rata parte dabantur: in haeredem quidem jure civili, in eum vero, qui recipiebat haereditatem, ex ſenatuſconſulto Trebelliano tanquam in haeredem. At ſi plus, quam dodrantem, vel etiam totam haereditatem reſtituere rogatus eſſet, locus erat Pegaſiano ſenatuſconſulto: & haeres, qui ſemel adierat haereditatem (ſi modo ſua voluntate adierat) ſive retinuerat quartam partem, ſive retinere noluerat, ipſe univerſa onera haereditatis ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis, & pro parte ſtipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & haeredem; ſi vero totam haereditatem reſtitueret, emptae, & venditae haereditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus haeres adire haereditatem ob id, quod diceret, eam ſibi ſuſpectam eſſe, quaſi damnoſam: cavebatur Pegaſiano ſenatusconſulto, ut deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, juſſu praetoris adiret, & reſtitueret haereditatem, perindeque ei, & in eum, qui reciperet haereditatem, actiones darentur,

ac juris eſt ex Trebelliano ſenatuſconſulto: quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones haereditariae ei, & in eum transferuntur, qui recipit haereditatem, utroque ſenatusconſulto in hac ſpecie concurrente.

7 * Sed quia ſtipulationes ex ſenatuſconſulto Pegaſiano deſcendentes & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque ſenatuſconſulti placuit, exploſo ſenatuſconſulto Pegaſiano, quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto praeſtare, ut ex eo fideicommiſſariae haereditates reſtituantur, ſive habeat haeres ex voluntate teſtatoris quartam, ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum, quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto, pro rata portione actionibus tam in haeredem, quam in fideicommiſſarium competentibus. Si vero totam haereditatem ſponte reſtituerit, omnes haereditariae actiones fideicommiſſario, & adverſus eum competent. Sed etiam id, quod praecipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat, ut quando recuſaret haeres ſcriptus ſibi datam haereditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam haereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes

Digitized by Google

omnes ad eum, & contra eum transferre actiones: & hoc tranſpoſuimus ad ſenatuſconſultum Trebellianum, ut ex hoc ſolo neceſſitas haeredi imponatur, ſi ipſo nolente adire fideicommiſſarius deſideret reſtitui ſibi haereditatem, nullo nec damno, nec commodo apud haeredem remanente.

8 * Nihil autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe haeres inſtitutus, aut totam haereditatem, aut pro parte reſtituere rogatur, an ex parte haeres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur: nam & hoc caſu eadem obſervari praecipimus, quae in totius haereditatis reſtitutione diximus.

9 * Si quis una aliqua re deducta, ſive praecepta, quae quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere haereditatem, ſimili modo ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta, rogatus eſſet aliquam haereditatem reſtituere. Sed illud intereſt, quod altero caſu, ideſt, cum deducta, ſive praecepta aliqua re, reſtituitur haereditas, in ſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones transferuntur: & res, quae remanet apud haeredem, ſine ullo onere haereditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita: altero vero caſu, ideſt, cum quarta parte retenta, rogatus eſt haeres reſtituere haereditatem, & reſtituit, ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud haeredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut praecepta, reſtituere aliquis haereditatem

tatem rogatus ſit, in qua maxima pars haereditatis contineatur: aeque in ſolidum transferuntur actiones: & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur haereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus, pluribuſve deductis, praeceptiſve rebus, reſtituere haereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta, praeceptave, quae quartam, vel etiam maximam partem haereditatis continet, rogatus ſit aliquis haereditatem reſtituere, idem juris eſt. Quae (autem) diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt, eadem transferimus ad eum, qui ex parte haeres ſcriptus eſt.

10 * Praeterea inteſtatus quoque moriturus poteſt rogare eum, ad quem bona ſua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit, ut haereditatem ſuam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui reſtituat: cum alioqui legata, niſi ex teſtamento, non valeant.

11 * Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, ut id rurſum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat.

12 * Et quia prima fideicommiſſorum cunabula a fide haeredum pendent, & tam nomen, quam ſubſtantiam acceperunt: ideo divus Auguſtus ad neceſſitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentiſſimus exquaeſtor ſacri palatii ſuggeſſit, conſtitutionem fecimus, per quam diſpoſuimus. Si teſtator fidei haeredis ſui commiſit, ut vel haereditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat, &

& neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus teſtis intervenerit: tunc ſive pater haeredis, ſive alius quicunque ſit, qui fidem haeredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi haeres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam, ſi fideicommiſſarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipſe de calumnia juraverit: neceſſe eum habere, vel jusjurandum ſubire, quod nihil tale a teſtatore audiverit, vel recuſantem ad fideicommiſſi, vel univerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas teſtatoris fidei haeredis commiſſa. Eadem obſervari cenſuimus, & ſi a legatario, vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, a quo relictum dicitur, (poſtquam negaverit) confiteatur quidem aliquid a ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem recurrat, omnino ſolvere cogendus eſt.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEIcommiſſum relictis.

TITULUS XXIV.

POteſt tamen quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, (&) pecuniam numeratam, & vel ipſum haeredem rogare, ut alicui reſtituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non poſſit.

1 * Po-

Digitized by Google

1 * Poteſt autem non ſolum proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere, ſed & haeredis, aut legatarii, aut fideicommiſſarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius, & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, ut eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit, ſed etiam de alia, ſive ipſius, ſive aliena ſit. Hoc ſolum obſervandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam ipſe ex teſtamento cœperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere, & præſtare, aut æſtimationem ejus ſolvere.

2 * Libertas quoque ſervo per fideicommiſſum dari poteſt, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius: nec intereſt, utrum de ſuo proprio ſervo teſtator roget, an de eo, qui ipſius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſervus redimi, & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat: ſi modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recipit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur, quod poſſit tempore procedente, ubicunque occaſio ſervi redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſervus ſit, ſed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex teſtamento liber eſſe jubetur, ipſius teſtatoris libertus fit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quam qui utro-

Digitized by Google

utroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſervum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

3 * Verba autem fideicommiſſorum hæc maxime in uſu habentur, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*, quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in unum congeſta eſſent.

DE CODICILLIS.

TITULUS XXV.

Ante Auguſti tempora conſtat codicillorum jus in uſu non fuiſſe, ſed primus Lucius Lentulus, (ex cujus perſona etiam fideicommiſſa (eſſe) cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et cum divus Auguſtus voluntatem ejus impleſſet, deinceps reliqui ejus authoritatem ſecuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc authoritas maxima erat, & quæſiiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans a juris ratione codicillorum uſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum, & neceſſarium hoc civibus eſſe, propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet,

poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, cum & Labeo codicillos feciſſet, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

1 * Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere; ſed & inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti; ſi appareat eum, qui teſtamentum fecit, a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

2 * Codicilis autem hæreditas neque dari, neque adimi poteſt; ne confundatur jus teſtamentorum, & codicillorum: & ideo nec exhæredatio ſcribi. Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hæreditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem hæredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere directo (quis) poteſt.

3 * Codicillos autem etiam plures quis facere poteſt: & nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

IN.

Digitized by Google

INSTITUTIONUM,

ſeu Elementorum

D. JUSTINIANI,

ſacratiſſimi Principis,

LIBER TERTIUS.

DE HÆREDITATIBUS, quæ ab inteſtato deferuntur.

TITULUS I.

INteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod non fecerat ruptum, irritumve factum eſt, aut ſi ex eo nemo hæres extiterit.

1 * Inteſtatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum primum ad ſuos hæredes pertinent.

2 * Sui autem hæredes exiſtimantur (ut ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint: veluti filius, filiave, nepos, neptiſve ex filio, pronepos, proneptiſve ex nepote, ex filio nato prognatus, prognatave. Nec intereſt, utrum naturales ſint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem (nuptiis vel) matrimoniis non ſunt progeniti, curiis tamen civitatum dati ſecundum divalium conſtitutionum, quæ ſuper

Digitized by Google

his poſitæ ſunt, tenorem, (hæredum) ſuorum jura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, per quas juſſimus, (ut) ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit, poſtea vero affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos, & in poteſtate patris eſſe, ſed etiam anteriores, qui & iis, qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus, etſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos, neptiſve, pronepos, proneptiſve, ſuorum hæredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe: ſive morte id acciderit, ſive alia ratione, veluti emancipatione. Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate ejus ſit, nepos ex eo ſuus hæres eſſe non poteſt. Idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis dictum (eſſe) intelligimus. Poſthumi quoque, qui ſi vivo parente nati eſſent, in poteſtate (ejus) futuri forent, ſui hæredes ſunt.

3 * Sui autem hæredes fiunt etiam ignorantes, & licet furioſi ſint, hæredes poſſunt exiſtere: quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis acquiritur, ex his cauſis & furioſis acquiri poteſt. Et ſtatim a morte parentis quaſi continuatur dominium, & ideo nec tutoris auctoritate

Digitized by Google

ritate opus eſt pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur ſuis hæredibus hæreditas; nec curatoris aſſenſu acquiritur furioſo, ſed ipſo jure.

4 * Interdum autem, licet in poteſtate (parentis) mortis tempore ſuus hæres non fuerit, tamen ſuus hæres parenti efficitur, veluti (ſi) ab hoſtibus quis reverſus fuerit poſt mortem patris (ſui,) jus enim poſtliminii hoc facit.

5 * Per contrarium (autem hoc) evenit, ut licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus hæres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit; ſuum enim hæredem habere non poteſt, cum fiſcus ei ſuccedat, ſed poteſt dici ipſo (quidem) jure ſuum hæredem eſſe, ſed deſinere.

6 * Cum filius, filiave, & ex altero filio nepos, neptiſve exiſtunt, pariter ad hæreditatem (avi) vocantur: nec qui gradu proximior eſt, ulteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes, nepteſque in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione, & ſi nepos, neptiſve ſit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptiſve, ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes, nepteſve, item pronepotes, pronepteſve in parentis ſui locum ſuccedere: conveniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem dividi, ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo, pluresve nepotes alteram dimidiam; item ſi ex duobus filiis nepotes, nepteſve exiſtant, ex altero unus forte, aut duo, ex altero tres, aut

aut quatuor: ad unum; aut duos dimidia pars pertineat, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

7 * Cum autem quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſſit, eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamento. Hac ratione, ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus, & filio mortuo, poſtea certum fuerit, hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hæres, aut quia non potuit, nepos avo ſuo hæres exiſtet; quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe patrem familias, ſolus invenitur nepos, & hoc certum eſt.

8 * Et licet poſt mortem avi natus ſit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, poſteaque deſerto avi teſtamento, ſuus hæres efficitur. Plane ſi & conceptus, & natus fuerit poſt mortem avi, mortuo patre ſuo, deſertoque poſtea avi teſtamento, ſuus hæres avo non exiſtet: quia nullo jure cognationis partem ſui patris attigit: ſed nec ille eſt inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non ſint ſui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis hæredibus.

9 * Emancipati autem liberi jure civili nihil juris habent; (neque enim ſui hæredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur: ſed prætor naturali æquitate motus dat eis bonorum poſſeſſionem *unde liberi*, perinde

inde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent: ſive ſoli ſint, ſive cum ſuis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis exiſtentibus, emancipato uno, & eo, qui tempore mortis in poteſtate fuerit, ſane quidem is, qui in poteſtate fuit, ſolus jure civili haeres eſt, & ſolus ſuus haeres: ſed cum emancipatus beneficio praetoris in partem admittitur, evenit, ut ſuus haeres pro parte haeres fiat.

10 * At hi, qui emancipati a parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec unquam in adoptiva familia fuiſſent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, aeque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat, eſſe in poteſtate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad adgnatos.

11 * Minus ergo juris habent adoptivi (filii) quam naturales; namque naturales emancipati beneficio praetoris gradum liberornm retinent, licet jure civili perdant; adoptivi vero emancipati, & jure civili perdunt gradum liberorum, & a praetore non admittuntur, & recte: natura-

turalia enim jura civilis ratio perimere non poteſt, nec quia deſinunt ſui haeredes eſſe, poſſunt deſinere filii, filiaeve, aut nepotes, nepteſve eſſe: adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt eſſe: quia jus, nomenque filii, filiaeque, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia civili ratione, i. e. emancipatione, perdunt.

12 * Eadem haec obſervantur & in ea bonorum poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis praeteritis, id eſt neque haeredibus inſtitutis, neque, ut oportet, exhaeredatis, praetor pollicetur. Nam eos quidem, qui in poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat praetor ad eandem bonorum poſſeſſionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, ſicut ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ad bona ejus (non) admittit, quia deſinunt (in) numero liberorum (ejus) eſſe.

13 * Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiva familia ſunt, quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, inteſtato parente naturali mortuo, licet ab ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui haeredes liberi, neque emancipati obſtent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim praetor liberos vocat tam ſuos haeredes, quam emancipatos, deinde legitimos haeredes, tertio proximos cognatos.

14 *

14 * Sed ea omnia antiquitati (quidem) placuerunt: aliquam autem emendationem a noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper iis perſonis compoſuimus, quæ a patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem admittebant; & adoptione facile per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita ſervari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptivi venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque prætorio, ex hæreditate ejus aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptivo imponatur vel hæredem eum inſtituere, vel exhæredem eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabiniano ſenatuſconſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejuſmodi caſu, neque quarta ei ſervatur, neque ulla actio ad ejus perſecutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Utroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc perſonam concurrente, priſtina jura tali adoptioni ſervamus,

G quem-

quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit adrogandum: quæ ſpecialiter, & ſingulatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

15 * Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes, vel neptes, qui (quæve) ex virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi, vel proavi materni, quam in aviæ, vel proaviæ ſive paternæ, ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis, & proneptis nomen commune ſit utriſque, tam qui ex maſculis, quam qui ex fœminis deſcendunt: ideo eundem gradum, & ordinem ſucceſſionis eis donaverunt: ſed ut amplius aliquid ſit eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris juris ſuffragiis muniuntur, portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paulo minuendam eſſe exiſtimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, ſive maternus, quando fœmina mortua ſit, cujus de hæreditate agitur: iiſque (licet ſoli ſint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum, filio mortuo, nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem avi ſui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum

cum matris ſuæ, vel aviæ, eos cum jam deſignata patris tertiæ deminutione vocat.

16 * Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam conſtitutionis auctoritate, memoratam quidem conſtitutionem a noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere, ſecundum ſui vigorem, & tempora, & nunc ſancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita, ſed in ſtirpes dividi hæreditatem: ſimiliter nos inter filios, & nepotes ex filia diſtributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alias deinceps perſonas; ut utraque progenies, matris, vel patris, aviæ, vel avi portionem ſine ulla deminutione conſequatur, ut ſi forte unus, vel duo ex una parte, ex altera tres, aut quatuor exſtent, unus, aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

Digitized by Google

DE LEGITIMA ADGNATORUM ſucceſſione.

TITULUS II.

SI nemo ſuus hæres, vel eorum, quos inter ſuos hæredes prætor, vel conſtitutiones vocant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas.

1 * Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis ſexus perſonas cognatione conjuncti, quaſi a patre cognati. Itaque (ex) eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt: qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur, jura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hæreditatem, ſed iis, qui tunc proximiore gradu ſunt, cum certum eſſe cœperit, aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

2 * Per adoptionem quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris adgnatis (tuis,) veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptaverit aliquem: adgnatus inter ſuos hæredes eſſe non dubitatur.

3 *.

Digitized by Google

3 * Cæterum inter maſculos quidem adgnationis jure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu ſint, ultro, citroque capitur. Quod ad fœminas vero attinet, ita placebat, ut ipſæ conſanguinitatis jure tantum capiant hæreditatem, ſi ſorores ſint: ulterius non capiant, maſculi autem ad earum hæreditates (etiam ſi longiſſimo gradu ſint) admittantur, Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita jura conſtitui, ut plerumque hæreditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſane iniquum erat, in univerſum eas quaſi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum ullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes adgnatos, ſive maſculos, ſive fœminas, cujuſcumque gradus, ad ſimilitudinem ſuorum invicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem juriſprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem diſpoſitione anterior, ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a ſucceſſione adgnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione incognita, donec prætores paulatim aſperitatem juris civilis corrigentes, ſive, quod deerat, implentes, humano propoſito, alium ordinem ſuis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis no-

mine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ *unde cognati* appellatur. Nos vero, legem duodecim tabularum ſequentes, & ejus veſtigia in hac parte conſervantes, laudamus quidem prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum (huic) cauſæ mederi invenimus. Quare etenim uno, eodemque gradu naturali concurrent, & adgnationis titulis tam in maſculis, quam in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus? Ideo (nos) in plenum omnia reducentes, & ad jus duodecim tabularum eandem diſpoſitionem exæquantes noſtra conſtitutione ſancimus, omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum deſcendentes (ſive maſculini generis, ſive fœminini ſint) ſimili modo ad jura ſucceſſionis legitime ab inteſtato vocari, ſecundum ſui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis jura, ſicut germanæ, non habent.

4 * Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam ſucceſſionem, ut non ſolum fratris filius, & filia (ſecundum quod jam definivimus) ad ſucceſſionem patris ſui vocentur: ſed etiam germanæ conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius, & filia ſoli, & non deinceps perſonæ una cum his ad jura avunculi ſui perveniant: & mortuo

eo,

eo, qui patruus quidem eſt, ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſoboli, ſimili modo ab utroque latere ſuccedant, tanquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes legitimo jure veniant, ſcilicet, ubi frater, & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus, & ſucceſſionem admittentibus, cæteris gradus remanent penitus ſemoti, videlicet hæreditate non in ſtirpes, ſed in capita dividenda.

5 * Si plures ſint gradus adgnatorum, aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa lex (duodecim tabularum) proximum vocet: tamen dubium non eſt, quin, ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprio proximus ex pluribus gradibus intelligitur; & tamen non dubium eſt, quin, licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

6 * Proximus autem, ſi quidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, non quo mortuus ſit is, cujus de hæreditate quæritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento hæredem extiturum: tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus.

7 * Placebat autem in eo genere percipien-

darum hæreditatum ſucceſſionem non eſſe: id-eſt, ut quamvis proximus, qui ſecundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut ſpreverit hæreditatem, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo jure ſequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluſo. Sed nos nihil perfectiſſimo juri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione, quam de jure patronatus, humanitate ſuggerente, protulimus, (ſancimus) ſucceſſionem in adgnatorum hæreditatibus non eſſe eis denegandam: cum ſatis abſurdum erat, quod cognatis a prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime cum in onere quidem tutelarum, & primo gradu deficiente, ſequens ſuccedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

8 *·Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat, quod ex noſtra conſtitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

DE SENATUSCONSULTO Tertylliano.

TITULUS III.

Lex duodecim tabularum ita ſtricto jure utebatur, & praeponebat maſculorum progeniem:

Digitized by Google

geniem: & eos, qui per fœminini ſexus neceſſitudinem ſibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem, & filium, filiamve ultro citroque haereditatis capiendae jus daret: niſi quod praetores ex proximitate cognatorum eas perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſionem *unde cognati* adcommodata, vocabant.

1 * Sed hae juris anguſtiae poſtea emendatae ſunt. Et primum quidem divus Claudius matri, ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit haereditatem.

2. * Poſtea autem ſenatuſconſulto Tertylliano, quod divi Hadriani temporibus factum eſt, pleniſſime de triſti ſucceſſione matri, non etiam aviae, deferenda cautum eſt; ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum, filiarumve admittatur inteſtato mortuorum, licet in poteſtate parentis ſit: ut ſcilicet cum alieno juri ſubjecta eſt, juſſu ejus adeat (haereditatem) cujus juri ſubjecta eſt.

3 * Praeferuntur autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſive primi gradus, ſive ulterioris. Sed & filiae ſuae mortuae filius, vel filia praeponitur ex conſtitutionibus matri defunctae, ideſt, aviae ſuae. Pater vero utriuſque, non etiam avus, & proavus matri anteponitur, ſcilicet cum inter eos ſolos de haereditate agitur. Frater autem conſanguineus tam filii, quam filiae excludebat matre: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata, frater quidem matrem excludebat, communis autem

erat haereditas ex aequis partibus fratribus, & ſororibus.

4 * Sed nos conſtitutione, quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubveniendum eſſe exiſtimavimus, reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & ſaepe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in ejus admitti detrimentum: ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum: quid enim peccavit, ſi non plures, ſed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus: (ſive ingenuis, ſive libertinis) etſi non ter enixae fuerint, vel quater, ſed eum tantum, vel eam, qui quaeve morte intercepti ſunt, ut ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

5 * Sed cum antea conſtitutiones jura legitimae ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam praegravabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis viſum eſt recta, & ſimplici via matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine ulla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris, & ſororis perſona, ſive conſanguinei ſint, ſive ſola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo praepoſuimus, ita omnes fratres, & ſorores, ſive legitimi ſint, ſive non, ad capiendas haereditates ſimul

Digitized by Google

ſimul vocemus: ita tamen, ut ſi quidem ſolae ſorores adgnatae, vel cognatae & mater defuncti, vel defunctae ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite, & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognitionis jura habentibus, inteſtatus quis, vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur ejus haereditas.

6 * Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuae ſoboli conſulere: ſcituris, quod ſi tutores liberis non petierint, vel in locum remoti, vel excuſati, intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

7 * Licet autem vulgo quæſitus ſit filius, filiave, poteſt (tamen) ad bona ejus mater ex Tertylliano ſenatuſconſulto admitti.

DE SENATUSCONSULTO Orphitiano.

TITULUS IV.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum inteſtatarum admittuntur ex ſenatusconſulto Orphitiano, quod Orphitio, & Ruſo conſulibus effectum eſt, divi Marci temporibus, & data eſt tam filio, quam filiae legitima haereditas, etiam ſi alieno juri ſubjecti ſint, & praeferuntur conſanguineis, & adgnatis defunctae matris.

1 * Sed cum ex hoc ſenatuſconſulto nepotes

(& neptes) ad aviae ſucceſſionem legitimo jure non vocarentur, poſtea hoc conſtitutionibus principalibus emendatum eſt, ut ad ſimilitudinem filiorum, filiarumque & nepotes, & neptes vocentur.

2 * Sciendum autem eſt hujuſmodi ſucceſſiones, quae ex Tertylliano, & Orphitiano ſenatuſconſultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novae haereditates legitimae capitis deminutione non pereunt, ſed illae ſolae, quae ex lege duodecim tabularum deferuntur.

3 * Noviſſime ſciendum eſt, etiam illos liberos: qui vulgo quaeſiti ſunt, ad matris haereditatem ex hoc ſenatuſconſulto admitti.

4 * Si ex pluribus legitimis haeredibus quidam omiſerint haereditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quominus adeant, reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio; & licet ante deceſſerint, ad haeredes tamen eorum pertinet.

DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

TITULUS V.

POſt ſuos haeredes, eoſque, quos inter ſuos haeredes praetor, & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quo numero ſunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam ſupradicta ſenatus conſulta, quam noſtra erexit conſtitutio) proximos cognatos praetor vocat.

1 * Qua parte naturalis cognatio ſpectatur, nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti

geniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, ſed a prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre, & ſorore emancipatis: non enim liberis eorum, quos lex Anaſtaziana cum fratribus integri juris conſtitutis vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, ſive ſororis: non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua diminutione, quam facile eſt ex ipſius conſtitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis diminutionem paſſi non ſint, tamen anteponit eos, & proculdubio cognatis.

2 * Eos etiam, qui per fœminini ſexus perſonas ex tranſverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad ſucceſſionem vocat.

3 * Liberi quoque, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

4 * Vulgo quæſitos, nullos habere adgnatos manifeſtum eſt, cum adgnatio a patre ſit, cognatio a matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe, quia conſanguinitatis jus ſpecies eſt adgnationis. Tantum ergo cognati ſunt ſibi, ſicut & matri cogniti ſunt. Itaque omnibus iſtis (ex) ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

5 * Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem, etſi decimo gradu ſit, ſive de lege

lege duodecim tabularum quæramus, ſive de edicto, quo præter legitimis hæredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis ſolis prætor promittit bonorum poſſeſſionem pollicetur, qui uſque ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo a ſobrino, ſobrinaque nati, natæve.

DE GRADIBUS COGNATIONUM

TITULUS VI.

HOc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ſumus, cognationem aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex tranſverſo, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio eſt parentum, inferior liberorum, ex tranſverſo fratrum, ſororumve, & eorum, qui, quæve ex his generantur, & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ: Et ſuperior quidem, & inferior cognatio a primo gradu incipit: at ea, quæ ex tranſverſo numeratur, a ſecundo.

1 * Primo gradu eſt ſupra pater, mater, infra filius, filia.

2 * Secundo (gradu) ſupra avus, avia: infra nepos, neptis: ex tranſverſo frater, ſoror.

3 * Tertio (gradu) ſupra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex tranſverſo fratris, ſororiſque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus eſt

eſt frater patris, qui Græce πατραδελφος appellatur. Avunculus eſt frater matris, qui Græce μητάδελφος dicitur, & uterque promiſcue δεῖος appellatur amita eſt patris ſoror, (quæ Græce πατραδέλφη appellatur.) Matertera vero matris ſoror, (quæ Græce μητραδέλφη dicitur,) & utraque promiſcue δεῖα appellatur.

4 * Quarto gradu ſupra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis, ex tranſverſo fratris, ſororiſque nepos, neptiſve: & convenienter patruus magnus, amita magna, ideſt, avi frater, & ſoror: item avunculus magnus, & matertera magna, id eſt, aviæ frater, & ſoror: conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui quæve ex ſororibus, aut fratribus procreantur. Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre, & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici (putant.) Amitæ tuæ filii conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 * Quinto gradu ſupra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex tranſverſo fratris, ſororiſque pronepos, proneptis: & convenienter propatruus, proamita, id eſt proavi frater, & ſoror, (&) proavunculus, & promatertera, ideſt, proaviæ frater, & ſoror. Item fratris patruelis, vel ſororis patruelis, conſobrini, & conſobrinæ, amitini, & amitinæ filius, filia

Digitized by Google

filia: propius ſobrino: propius ſobrina: hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ, filius, filia.

6 * Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis, ex tranſverſo fratris, ſororisque abnepos, abneptis: & convenienter obpatruus obamita, ideſt, abavi frater, & ſoror: abavunculus, abmatertera, ideſt, abaviæ frater, & ſoror, (item propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia: item propius ſobrino, ſobrinave, filius, filia: item ſobrini, ſobrinæ, ideſt, qui, quæve ex fratribus, vel ſororibus patruelibus, vel conſobrinis, vel amitinis progenerantur.

7 * Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eſt intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generata perſona gradum adjicit, ut longe facilius ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8 * Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9 * Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo neceſſarium duximus poſt narrationem graduum eos etiam præſenti libro inſcribi, quatenus poſſunt & auribus, & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci.

DE

Digitized by Google

DE SERVILI COGNATIONE.
TITULUS VII.

ILlud certum eſt, ad ſerviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed noſtra conſtitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus uſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum, atque nube plenum, & undique confuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, ut ſi quis in ſervili conſtitutus conſortio liberum, vel liberos habuerit, ſive ex libera, ſive ex ſervilis conditionis muliere, vel contra ſerva mulier ex libero, vel ſervo habuerit liberos cujuſcumque ſexus, & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex ſervili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſervitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem pervenerint, ut hi omnes ad ſucceſſionem patris, vel matris veniant, patronatus jure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius ſucceſſionem mutuam vocavimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes: ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati & poſtea manumiſſi ſunt, ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt, ſive ex eodem patre, ſive ex eadem matre, ſive ex aliis nuptiis, ad ſimilitudinem eorum, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt.

1 * Re-

Digitized by Google

1 * Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cum enim prima cauſa ſit ſuorum hæredum, & eorum, quos inter ſuos hæredes enumeravimus: apparet pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quam fratrem, aut patrem, matremque defuncti: cum alioqui pater quidem, & mater (ut ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognationis, & abnepos quarto. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit, an non, quod vel ex emancipato, aut ex fœmineo ſexu propagatus eſt. Amotis quoque ſuis hæredibus, & quos inter ſuos hæredes vocari diximus, adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam ſi longiſſimo gradu ſit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos, vel pronepos avunculo, vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt: quoties neque ſuorum hæredum, quique inter ſuos hæredes ſunt, neque adgnationis (jure) aliquis præferri debeat, ſecundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre, & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum, vel ſororum vocantur, qui etſi capite diminuti ſunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

DE

DE SUCCESSIONE LIBERTORUM.
TITULUS VIII.

NUnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune teſtamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hærede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum hæredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum hæredem reliquiſſet, nulla videbatur querela, ſi vero adoptivus filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil juris patrono ſupereſſe.

1 * Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata eſt: ſive enim faciebat teſtamentum libertus, jubebatur ita teſtari, ut patrono partem dimidiam bonorum ſuorum relinqueret: & ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Sive inteſtatus moriebatur, ſuo hærede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono, contra hunc ſuum hæredem, partis dimidiæ bonorum poſſeſſio: Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum naturales liberi, non ſolum, quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto (prætorio)

torio) petierant; nam exhæredati nullo modo repellebant patronum.

2 * Poſtea (vero) lege Papia addaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, ut ex bonis ejus, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat, ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum (quidem) filium, filiamve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio, filiave inteſtatus deceſſiſſet: cum (vero) duos, duaſve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

3 * Sed noſtra conſtitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus ita hujuſmodi cauſam definivit: ut ſi quidem libertus, vel liberta minores centenariis ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione; ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reſervavit. Cum vero majores centenariis ſint, ſi hæredes vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſive unum, ſive plures, cujuſcunque ſexus, vel gradus, ad eos ſucceſſiones parentum deduximus, pa-

tronis

Digitized by Google

tronis omnibus modis una cum ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint: ſi quidem inteſtati, ad omnem hæreditatem patronos, patronaſque vocavimus: ſi vero teſtamentum quidem fecerint, patronos autem, aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent vel habentes eos exhæredaverint, vel mater, ſive avus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta, tunc ex noſtra conſtitutione per bo norum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur, vel quod deeſt, eis ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, ut nec liberis liberti, libertæve ex ea parte legata, vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad cohæredes eorum hoc onus redundet: multis aliis caſibus a nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi diſpoſitionem juris perſpeximus, ut tam patroni, patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex tranſverſo latere veniunt, uſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum, libertarumve vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intelligendum eſt: & ſi ejuſdem patroni, vel patronæ, vel duorum, duarumque, pluriumve liberi ſint, qui proximior eſt, ad liberti, vel libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita, non in ſtirpes dividatur ſucceſſio: eodem modo & in iis, qui ex tranſverſo latere veniunt, ſervando. Pene enim conſonantia jura ingenuitatis,

tatis, & libertinitatis in ſucceſſionibus fecimus.

4 * Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda ſunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec ſint alii liberti, ſimul & Dedititiis, & Latinis ſublatis, cum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus erant: quia licet ut liberi vitam ſuam peragebant, attamen ipſo ultimo ſpiritu ſimul animam, atque libertatem amittebant; & quaſi ſervorum bona eorum jure quodammodo peculii ex lege Julia (Norbana) manumiſſores detinebant. Poſtea vero ſenatuſconſulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumiſſoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibns eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam ſupervenit Divi Trajani edictum, quod eundem hominem, ſi invito, vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis feſtinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed noſtra conſtitutione propter hujuſmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipſis Latinis etiam legem Juniam, & ſenatuſconſultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri cenſuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur, & mirabili modo quibuſdam adjectionibus ipſas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

DE

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.
TITULUS IX.

IN ſumma (qnod ad bona libertorum attinet) admonendi ſumus, cenſuiſſe ſenatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen liceret parenti uni ex liberis adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt: & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui aſſignatus eſt, deceſſerit, nullis liberis relictis.

1 * Nec tantum libertum, ſed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

2 * Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos, pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum, libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi eum, cui adſignavit, poſtea emancipaverit, num evaneſcat adſignatio? Sed placuit evaneſcere, quod & Juliano, & aliis pleriſque viſum eſt.

3 * Nec intereſt, (an) teſtamento, quis adſignet, an ſine teſtamento, ſed etiam quibuſcumque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo ſenatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Sabellio Rufo, & Aſterio Scapula conſulibus.

DE

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.
TITULUS X.

JUs bonorum poſſeſſionis interdictum eſt a prætore emendandi veteris juris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hæreditatibus vetus jus eo modo prætor emendavit, ſicut ſupra dictum eſt: ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus hæres fuerit inſtitutus: quamvis hæreditatem jure civili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat, honorario tamen jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet cum a prætore adjuvabatur: ſed & is a noſtra conſtitutione hodie recte hæres inſtituitur, quaſi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirmandi gratia (prætor) pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte teſtamento facto hæredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos hæredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hæreditas jure civili.

2 * Quos autem ſolus vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipſo jure non fiunt, non prætor hæredem facere non poteſt: per legem enim tantum, vel ſimilem juris conſtitutionem hæredes fiunt, veluti per ſenatuſconſulta, & conſtitutiones principales: ſed cum eis prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco hære-

hæredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hæreditatum, prætor ex bono, & æquo dilatavit.

3 * Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure ſcriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *ſecundum tabulas*. Et cum de teſtamentis prius locutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter ſuos hæredes connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur *unde liberi*. Secundo, legitimis hæredibus. Tertio decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat. Sunt autem decem perſonæ hæ; pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni; item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, ſororve, conſanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *Tanquam ex familia*. Sexto, patrono, patronæque, liberisque eorum, & parentibus. Sexto, patrono, patronæque, liberisque eorum, & parentibus. Septimo, viro, & uxori. Octavo, cognatis manumiſſoris.

4 * Sed eas quidem prætoria introducit juriſdictio: a nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus om-

 nia

nia corrigentes, *contra tabulas* quidem, & *ſecundum tabulas* bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: nec non ab inteſtato *unde liberi*, & *unde legitimi*, bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco poſita fuerat, ideſt *unde decem perſonæ* eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſupervacuam oſtendimus. Cum enim præſera bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori, noſtra conſtitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eiſdemque manumiſſoribus, contracta fiducia, manumiſſionem facere dedit: ut ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat privilegium, & ſupervacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſſione, in gradum ejus ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus, & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio *tanquam ex familia*, & octavo *unde, patroni, patronæque, & parentes eorum*: utramque per conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus: cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum, libertinorum ſucceſſiones poſuerimus, quas uſque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut ſit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: ſufficit eis tam *contra tabulas* bonorum poſſeſſio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus poſſunt ſua jura vindicare, omni ſcrupuloſitate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſ-

poſſeſſionum reſoluto. Aliam vero bonorum poſſeſſionem quæ *unde vir*, & *uxor*, appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, ideſt, ſexto eam poſuimus: decima quoque bonorum poſſeſſione, quæ erat *unde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata, ut ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes: Septima eas ſecuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Noviſſime enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſſio, quibus ut detur, lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione comprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt, neque iis, quæ ex teſtamento ſunt, prætor ſtabili jure connumeravit: ſed quaſi ultimum, & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit, ſcilicet iis, qui ex legibus, ſenatuſconſultis, conſtitutionibuſve principum, ex novo jure, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato veniunt. Cum igitur plures ſpecies ſucceſſionum prætor introduxiſſet, eaſque per ordinem diſpoſuiſſet: & in unaquaque ſpecie ſucceſſionis ſæpe plures extent diſpari gradu perſonæ: ne actiones creditorum differentur, ſed haberent, quos conveniret, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo ſibi conſulerent: ideo petendæ bonorum poſſeſſioni certum tempus præfinivit. Liberis itaque, & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum poſſeſſione anni ſpatium, cæ-

teris (autem) adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5 * Et ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſeſſionem non petierit, ejuſdem gradus perſonis accreſcit; vel ſi nullus ſit, deinceps cæteris bonorum poſſeſſionem perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is, qui præcedebat, ex eo numero non eſſet. Si quis itaque delatam ſibi bonorum poſſeſſionem repudiaverit, non quouſque tempus bonorum poſſeſſioni præfinitum exceſſerit, expectatur: ſed ſtatim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum poſſeſſione dies utiles ſinguli conſiderantur.

6 * Sed bene anteriores principes & huic cauſæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum poſſeſſione curet: ſed quocumque modo admittentis eam judicium (intra ſtatuta tamen tempora) oſtenderit, plenum habeat earùm beneficium.

DE ADQUISITIONE per adrogationem.

TITULUS XI.

EST & alterius generis per univerſitatem ſucceſſio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto, ſed eo jure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt.

1 * Ecce enim, cum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res ejus corporales, & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori

gatori antea quidem pleno jure adquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Uſus etenim, & uſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit noſtra conſtitutio.

2 * Nunc autem nos eandem adquiſitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, niſi tantummodo uſusfructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filios familiarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obveniunt, dominio eis integro ſervato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertranſit; niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione noſtra partem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedant.

3 * Sed ex diverſo pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem jure adrogator non tenetur, ſed nomine filii convenitur; & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus, bona, quæ ejus cum uſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno juri non ſubjeciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA bona addicuntur.

TITULUS XII.

ACceſſit novus caſus ſucceſſionis ex conſtitutione divi Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperunt a domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona ſibi addici libertatum conſervandarum cauſa, audiuntur.

1 * Et ita divi Marci reſcripto ad Pompilium Rufum continetur. Verba reſcripti ita ſe habent: ſi Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona (ejus) eſſe cœperunt, ut venire debeant: is, cujus de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum quæ per ſpeciem fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi: ſi idonee creditoribus caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi haereditas adita eſſet. Ii autem, quos haeres manumittere rogatus eſt, a te libertatem conſequenter: ita autem, ut ſi non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut (ii) etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuae, ſi ii, quorum de ſtatu agitur, conſentiant, auctoritatem noſtram accom-

accommodamus. Et ne hujus reſcriptionis noſtrae emolumentum alia ratione irritum fiat, ſi fiſcus bona agnoſcere voluerit, & ii, qui rebus noſtris attendunt, ſciant commodo pecuniario praeferendam eſte libertatis cauſam, & ita bona cogenda, ut libertas iis ſalva ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi haereditas ex teſtamento adita eſſet.

2 * Hoc reſcripto ſubventum eſt, & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus poſſideantur, & veneant. Certe ſi ſuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio: exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cavet.

3 * In primis hoc reſcriptum toties locum habet, quoties teſtamento libertates datae ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato haereditas: (an) favor conſtitutionis debebit locum habere? Certe ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubium eſt.

4 * Tunc (enim) conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, cum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat. Ergo quandiu incertum erit; utrum exiſtat, an non, ceſſabit conſtitutio. Si vero certum eſſe cœperit, nem nem exiſtere, tunc erit conſtitutioni locus.

5 * Si is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit haereditate, an quamvis poteſt in integrum reſtitui, poſſit admitti conſtitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo ſi poſt ad-

dictionem libertatum conſervandarum cauſa factam in integrum ſit reſtitutus? Utique non erit dicendum, revocari libertates, quia ſemel competierunt.

6 * Haec conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullae ſunt datae, ceſſat (haec) conſtitutio. Quid ergo ſi vivis dederit libertates, vel mortis cauſa; & ne de hoc quaeratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona: an audiendi ſint? Et magis eſt, ut audiri debeant, etſi deficiant verba conſtitutionis.

7 * Sed cum multas diviſiones ejuſmodi conſtitutioni deeſſe proſpeximus, lata eſt a nobis pleniſſima conſtitutio, in qua multae ſpecies collatae ſunt, quibus jus hujuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, quae fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano.

TITULUS XIII.

ERant ante praedictam ſucceſſionem olim & aliae per univerſitatem ſucceſſiones, qualis fuerat bonorum emptio, quae de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in uſu fuerant. Sed cum extraordi-

traordinariis judiciis poſteritas uſa eſt; ideo cum ipſis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona poſſidere, & prout utile eis viſum eſt, ea diſponere, quod ex latiotibus Digeſtorum libris perfectius apparebit.

1 * Erat & ex ſenatuſconſulto Claudiano miſerabilis per univerſitatem adquiſitio: cum libera mulier ſervili amore bacchata, ipſam libertatem per ſenatuſconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam: quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & a noſtra civitate deleri, & non inſeri noſtris digeſtis conceſſimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

NUnc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendae ſecundum noſtrae civitatis jura.

1 * Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo genera diducitur: namque aut civiles ſunt, aut praetoriae. Civiles ſunt, quae aut legibus conſtitutae, aut certo jure civili comprobatae ſunt. Praetoriae ſunt, quas praetor ex ſua juriſdictione conſtituit, quae etiam honorariae vocantur.

2 * Sequens diviſio in quatuor ſpecies dividitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi

Digitized by Google

ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, ut de iis, quae ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum aeque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu: de quibus ſingulis diſpiciamus.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR obligatio.

TITULUS XV.

RE contrahitur obligatio, (veluti) mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quae pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, aere, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo, in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eaedem res, ſed aliae ejuſdem naturae, & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum appellatum eſt, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex contractu naſcitur actio, quae vocatur condictio.

1 * Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici poteſt, ſi apparet eum dare oportere; ac ſi mutuum accepiſſet. Unde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum eſt, non tenetur indebiti condictione, non magis, quam mutui datione. Sed haec

ſpecies

ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: cum is, qui ſolvendi animo dat, magis voluerit negotium diſtrahere, quam contrahere.

2 * Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe diſtat: namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit, velùti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hoſtiumve incurſu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, ſane quidem exactam diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare jubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire: ſed propter majorem vim, majoreſve caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus intervenit: alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium, prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, ſi nulla mercede accepta, vel conſtituta, (res) tibi utenda data eſt: alioqui, mercede interveniente, locatus tibi uſus rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

3 * Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione

Digitized by Google

depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit reſtituenda tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit. Culpæ autem nomine, id eſt, deſidiæ, ac negligentiæ, non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit: quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, (non ei) ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

4 * Creditor quoque: qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriuſque gratia datur, & creditoris, quo magis pecunia ei credatur, & debitoris, quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodiendam exactam diligentiam adhibeat; quam ſi præſtiterit, & aliquo fortuito caſu rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XVI.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cum quid dari, fierive nobis ſtipulamur: ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio certi, ſi certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu, ſi incerta ſit: quæ hoc nomine inde utitur, quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a ſtipite deſcendens.

1 * In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? ſpondeo. Promittis? promitto,*

(*Fide*

(*Fide promittis? fide promitto.*) *Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt; ſcilicet ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat; nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt: poſtea autem Leonina conſtitutio lata eſt, quæ ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum, & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, quibuſcumque tandem verbis expreſſum eſt.

2 * Omnis ſtipulatio, aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare ſpondes?* idque confeſtim peti poteſt. In diem, cum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit: veluti, *decem aureos primis Kalendis Martiis dare ſpondes?* Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur; ſed peti prius, quam dies venerit, non poteſt: at ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſolventis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe prius, quam is præterierit.

3 * At ſi ita ſtipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare ſpondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia

quia ad tempus non poteſt deberi: ſed hæres petendo pacti exceptione ſubmovebitur.

4 * Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquem caſum differtur obligatio: ut ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committitur ſtipulatio: veluti, *Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?* ſi quis ita ſtipuletur, *ſi in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur, ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum iri: eamque ipſam ſpem in hæredem tranſmittimus, ſi prius, quam conditio exſtet, mors nobis contigerit.

5 * Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti, *Carthagini dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipſa habet tempus adjectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo ſi quis Romæ ita ſtipuletur, *hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio, cum impoſſibilis ſit repromiſſio.

6 * Conditiones, quæ ad præſens, vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Conſul fuit*, vel *ſi Mævius vivit, dare ſpondes?* Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habeant, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

7 * Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta, ut ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri: & in hujuſmodi ſtipulatio-

pulationibus optimum erit pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod ejus interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur: ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* ſed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis, clauſula hujuſmodi erit adjicienda: *Si adverſus ea factum erit, ſive quid ita factnm non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes.*

DE DUOBUS REIS STIPULANDI, & promittendi.

TITULUS XVII.

ET ſtipulandi, & promittendi duo, pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor, reſpondeat, *Spondeo*, ut puta cum duobus ſeparatim ſtipulantibus, ita promiſſor reſpondeat, *Utrique veſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alii interroganti ſpondeat, alia, atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo, pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mævi, decem aureos dare ſpondes? & Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes?* (ſi) reſpondeant ſinguli ſeparatim, *Spondeo.*

1 * Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraque

que tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 * Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt; nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

DE STIPULATIONE ſervorum.

TITULUS XVIII.

SErvus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed & hæreditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. Ideoque quod ſervus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur, adquirit hæreditati: at per hoc etiam hæredi poſtea facto adquiritur.

1 * Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive imperſonaliter ſervus ſtipuletur, domino adquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis acquirere poſſunt.

2 * Sed cum factum in ſtipulatione continebitur: omni modo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut ſibi ire, agere liceat: ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

3 * Servus communis ſtipulando unicuique dominorum pro portione dominii adquirit: niſi

juſſu

juſſu unius eorum, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt; tunc enim ſoli ei adquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt, ſolidum alteri adquiritur: veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

DE DIVISIONE Stipulationum.

TITULUS XIX.

STipulationum aliæ (ſunt) judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam prætoriæ quam judiciales.

1 * Judiciales ſunt duntaxat, quæ a mero judicis officio proficiſcuntur: veluti de dolo cautio, (vel de perſequendo ſervo, qui in fuga eſt, reſtituendove pretio.)

2 * Prætoriæ (ſunt) quæ a mero prætoris officio proficiſcuntur: veluti damni infecti, (vel legatorum.) Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ; nam & hæ a juriſdictione (prætoris) veniunt.

3 * Conventionales ſunt, quæ ex conventione utriuſque partis concipiuntur (hoc eſt, neque juſſu judicis, neque juſſu prætoris, ſed ex conventione contrahentium,) quarum totidem genera ſunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum.

4 * Communes ſunt, veluti rem ſalvam fore pupillo: (nam & Prætor jubet rem ſalvam

vam fore pupillo caveri; & interdum judex; ſi aliter hæc res expediri non poteſt,) vel de ratio ſtipulatio.

DE INUTILIBUS Stipulationibus.

TITULUS XX.

OMnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt, ſive mobilis ſit, ſive ſoli.

1 * At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: vel uti Stichum, qui mortuus ſit, quem vivere credebat, aut hippocentaurum, qui eſſe non poſſit: inutilis erit ſtipulatio.

2 * Idem juris eſt, ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat, vel rem publicam, quæ uſibus populi perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit, vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res (ſua) ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus inutilis eſt. Item contra, licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit, ſi (tamen) poſtea in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio

initio talis ſtipulatio valebit, *Lucium Titium, cum ſervus erit, dare ſpondes?* & ſimilia: quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

3 * Si quis alium daturum, facturumve quid promiſerit, non obligabitur, veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturnm ſe, ut Titius daret, ſpoponderit, obligatur.

4 * Si quis alii, quam ei, cujus juri ſubjectus ſit, ſtipuletur, nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur: *Mihi, aut Sejo dare ſpondes?* ut obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte poſſit, ut liberatio ipſo jure contingat, ſed ille adverſus Sejum habeat mandati actionem. Quod ſi quis ſibi, & alii, cujus juri ſubjectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt, valet quidem ſtipulatio: ſed utrum totum debeatur (ſtipulatori,) quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt: ſed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei adquiri. Ei (vero) qui juri tuo ſubjectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox tua tanquam filii ſit, ſicut & filii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt.

5 * Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi (quis) ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti ſi quis decem aureos a te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille pure ſtipuletur, tu ſub conditione promit-

promittas: vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione, vel in diem ſtipulanti tu reſpondeas, *Præſenti die ſpondeo.* Nam ſi hoc ſolum reſpondeas. *Promitto*: breviter videris in eandem diem, vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

6 * Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo juri ſubjectus eſt, vel ſi is a te ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne quidem ulli alii: filii vero familiarum aliis obligari poſſunt.

7 * Mutum neque ſtipulari, neque promittere poſſe, palam, eſt, quod & in ſurdo receptum eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet: unde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, ſed de eo, qui omnino non audit.

8 * Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit.

9 * Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris authoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur, nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

10 * Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum eſt, qui jam habent aliquem intellectum: nam infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum a furioſo diſtant: quia hujuſmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum

Digitized by Google

lectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11 * Si impoſſibilis conditio obligationibus adjiciatur, nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare ſpondes?* at ſi ita ſtipuletur. *Si digito cœlum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt.

12 * Item verborum obligatio inter abſentes concepta inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, forte poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes fuiſſe, vel ſe, vel adverſarios ſuos, contendentibus; ideo noſtra conſtitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes advocatos ſcripſimus: per quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnino eſſe credendas, niſi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus, vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos adprobaverit, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe, vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe.

13 * Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat non magis, quam poſt ejus mortem, a quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari

lari poterat, quia patris, vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *pridie, quam moriar*, vel *pridie, quam morieris, dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant, placuit nobis, etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem: ut ſive poſt mortem, ſive pridie, quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat.

14 * Item ſi quis ita ſtipulatus erat: *Si navis cras ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe rejiciendam exiſtimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat hujuſmodi conceptio ſtipulationis.

15 * Ita autem ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum moriar, dare ſpondes?* vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat; & nunc valet.

16 * Item poſt mortem alterius recte ſtipulamur.

17 * Si ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem, perinde habetur, atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.

18 * Quoties plures res una ſtipulatione comprehenduntur, ſi quidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, *dare ſpondeo*, propter omnes

tene-

tenetur. Si vero unam ex his, vel quaſdam daturum ſe ſpoponderit, obligatio in iis, quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus, una, vel quadam videntur eſſe perfectæ: ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus.

19 * Alteri ſtipulari, ut ſupra dictum eſt, nemo poteſt. Inventæ enim ſunt hujuſmodi (ſtipulationes, vel) obligationes ad hoc, ut unuſquiſque adquirat ſibi quod ſua intereſt: cæterum ſi alii detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plane ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conveniet: ut niſi ita factum ſit, ut eſt comprehenſum, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cujus nihil intereſt. Pœnam enim cum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quod interſit ejus, ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo ſi quis (ita) ſtipuletur, *Titio dari*, nihil agit; ſed ſi adjecerit pœnam, *Niſi dederis, tot aureos dare ſpondes?* tunc committitur ſtipulatio.

20 * Sed (&) ſi quis ſtipuletur alii, cum ejus intereſſet, placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſerit adminiſtrationem contutori ſuo & ſtipuletur rem pupilli ſalvam fore, quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt (cum obligatus futurus ſit pupillo, ſi male res geſſerit) tenet obligatio. Erge etſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit, habebit vires ſtipulatio. Et ſi creditori ſuo (quis ſtipulatus ſit:) quod ſua intereſt, ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant, valet ſtipulatio. 21 *

21 * Verſa vice, qui alium facturum promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, ut non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit.

22 * Item nemo rem ſuam futuram, in eum caſum, quo ſua ſit, utiliter ſtipulatur.

23 * Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichum a te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari crederis.

24 * Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: veluti ſi quis homicidium, vel ſacrilegium ſe facturum promittat: non valet.

25 * Cum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit: licet ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione hæres ejus agere poteſt. Item eſt & ex promiſſoris parte.

26 * Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt: niſi omnibus partibus anni, vel menſis præteritis, non recte petet.

27 * Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere: niſi tantum ſpatium præterierit, quo traditio fieri poſſit.

DE FIDEJUSSORIBUS.

TITULUS XXI.

PRo eo, qui promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur: quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit.

1 * In

Digitized by Google

1 * In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt: id eſt, ſive re, ſive verbis, ſive literis, ſive conſenſu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereſt, utrum civilis, an naturalis ſit obligatio, cui adjicitur fidejuſſor: adeo quidem, ut pro ſervo quoque obligetur, ſive extraneus ſit, qui fidejuſſorem a ſervo accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

2 * Fidejuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam hæredem relinquit obligatum.

3 * Fidejuſſor & præcedere obligationem, & ſequi poteſt.

4 * Si plures ſint fidejuſſores, quotquot erunt numero, ſinguli in ſolidum teneantur.

Itaque liberum eſt creditori, a quo velit, ſolidum petere. Sed ex epiſtola divi Hadriani compellitur creditor a ſingulis, qui modo ſolvendo ſunt, litis conteſtatæ tempore, partes petere. Ideoque ſi quis ex fidejuſſoribus eo tempore ſolvendo non ſit, hoc cæteros onerat. Sed ſi ab uno fidejuſſore creditor totum conſequutus fuerit, hujus ſolius detrimentum erit, ſi is, pro quo fidejuſſit, ſolvendo non ſit: & ſibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epiſtola divi Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio.

5 * Fidejuſſores ita obligari non poſſunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quam in principili re. At ex diverſo, ut minus debeant, obligari poſſunt.

I Itaque

Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fidejuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt: Item ſi ille pure promiſerit, fidejuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare.

6 * Si quid autem fidejuſſor pro reo ſolverit, ejus recuperandi cauſa habet cum eo mandati judicium.

7 * Græce etiam fidejuſſor ita accipitur, **τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ** *i. mea fide jubeo ego*, (ſed & ſi dixerit, **θέλω**, ſive **βούλομαι**, *i. volo*, ſed & **φημὶ**, *i. affirmo*, pro eo erit, & ſic dixerit **λέγω**, *i. dico.*

8 * In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi, ut quodcunque ſcriptum eſt quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe, videri omnia ſolemniter acta.

DE LITERARUM obligationibus.

TITULUS XXII.

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt: de pecunia minime numerata poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt, hoc enim

Digitized by Google

enim ſæpiſſime conſtitutum eſt: ſic fit, ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur, & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione; antea quidem ex principalibus conſtitutionibus uſque ad quinquennium procedebat; ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra biennii metas hujuſmodi exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBUS ex conſenſu.

TITULUS XXIII.

COnſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi, quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimodo opus eſt: at nec dari quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit, eos, qui negotia gerunt, conſentire, unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono, & æquo præſtare oportet (cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat.)

Digitized by Google

DE EMPTIONE & venditione.

TITULUS XXIV.

Emptio, & venditio contrahitur, ſimulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis, & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus, & venditionibus, quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in hujuſmodi emptionibus, & venditionibus innovatum eſt: in iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem, & emptionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, a contrahentibus autem ſubſcripta: & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſolutæ. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt: & poteſt emptor, vel venditor ſine pœna recedere ab emptione, & venditione: ita tamen impune (eis recedere) concedimus, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſequuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit, ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt. Pretium autem

tem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

1 * Sed & certum eſſe pretium debet, alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta, inter veteres ſatis, abundeque hoc dubitatur, conſtaretne venditio, an non. Sed noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quoties ſic compoſita ſit venditio: *Quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit: (tunc) omnimodo ſecundum ejus æſtimationem & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem exempto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto, quod jus, cum in venditionibus nobis placuerit, non eſt abſurdum, in locationibus, & (in) conductionibus trahere.

2 * Item pretium in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium eſſe poſſet, vale quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet. (Et) Sabinus, & Caſſius etiam in alia re putabant pretium poſſe conſiſtere: unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem, & venditionem contrahi, eamque ſpeciem emptionis, & venditionis vetuſtiſſimam eſſe; argumentoque utebantur Græci poëtæ Homeri, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi com-

paraſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis.

Νῆες ἐκ Δήμνοιο παρίστασαν οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ οἰνίζοντο καρηκόμόωντες ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ.
Ἄλλοι καὶ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι Βόεσσι,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσί.

Id eſt.

Advecta ex Lemno tunc vina fuere carinis,
Hinc ſibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graji ære dato, fulgenteque ferro,
Tergoribuſque, bubus ſed & ipſis, mancipiiſque

Diverſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant: aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem, & venditionem, alioqui non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe: nam utranque videri, & veniſſe, & pretii nomine datum eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia dicentis, permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus a venditione ſeparatam, merito prævaluit, cum & ipſe aliis Homericis verſibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur, quod & anteriores divi principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

3 * Cum autem emptio & venditio contracta ſit (quod effici diximus, ſimulatque de pretio convenerit, cum ſine ſcriptura res agitur) periculum rei venditæ ſtatim ad emptionem

nem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio conſumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine dejectis, longe minor, aut deterior eſſe cœperit, emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quicquid enim ſine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluvionem acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus eſſe debet, cujus periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui venit; aut ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum erit, an cuſtodiam ejus uſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculum is caſus pertinet; ſi non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in cæteris animalibus, cæteriſque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit emptori: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti, & damni injuriæ actione.

4 * Emptio tam ſub conditione, quam pure contrahi poteſt. Sub conditione, veluti: *Si Stichus intra tertium diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

5 * Loca ſacra, vel religioſa, item publica (veluti forum, (baſilicam) fruſtra quis ſci-

ens emit: quæ tamen ſi pro profanis, vel privatis deceptus a venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut conſequatur, quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi hominem liberum pro ſervo emerit.

DE LOCATIONE, & conductione.

TITULUS XXV.

Locatio, & conductio proxima eſt emptioni, & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio, & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio, & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

1 * Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium permiſſum fuerit: eadem & de locatione, & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua de cauſa ſi fulloni polienda, curandave, ac ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit, non proprie locatio, & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur.

2 * Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio, & venditio contraheretur;

heretur; ita quæri ſolebat de locatione, & conductione, ſi forte rem aliquam utendam, ſive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem a te utendam, ſive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit non eſſe locationem, & conductionem, ſed proprium genus contractus. Veluti ſi cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum (alterius) bos perierit, neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verum præſcriptis verbis agendum eſt.

3 * Adeo autem aliquam familiaritatem inter ſe videntur habere emptio, & venditio, item locatio, & conductio, ut quibuſdam cauſis quæri ſoleat, utrum emptio, & venditio contrahatur, an locatio & conductio, ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibuſdam fruenda traduntur, id eſt, ut quandiu penſio, ſive reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque hæredi ejus, cuive conductor, hæreſve ejus in prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, alio-ve quocunque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & a quibuſdam locatio, a quibuſdam venditio exiſtimabatur: lex Xenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam; neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliquid pactum fuerit,

hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus: ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum: ſin autem particularis, ad emphyteuticarium hujuſmodi damnum venire, quo jure utimur.

4 * Item quæritur, ſi cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro ſuo certi ponderis, certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos, utrum emptio, & venditio, an locatio, & conductio contrahi videatur? Caſſius ait, materiæ quidem emptionem, & venditionem contrahi, operæ autem locationem, & conductionem. Sed placuit tantum emptionem, & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta, dubium non eſt, quin locatio, & conductio ſit.

5 * Conductor (autem) omnia ſecundum legem conductionis facere debet, & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit, id ex bono, & æquo præſtare. Qui pro uſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promiſit: ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus adhibet, quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu (fortuito eam) rem amiſerit, de reſtituenda ea non tenebitur.

6 * Mortuo conductore intra tempora conductionis, hæres ejus eodem jure in conductione ſuccedit.

DE

DE SOCIETATE. TITULUS XXVI.

SOcietatem coire ſolemus aut totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter appellant; aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum, emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi, vendendique.

1 * Et quidem ſi nihil de partibus lucri, & damni nominatim convenerit: æquales ſcilicet partes & in lucro, & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſa fuerit, (partes) hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe pacti ſint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri, & damni pertineant, ad alium tertia.

2 * De illa ſane conventione quæſitum eſt, ſi Titius, & Sejus inter ſe pacti, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia; ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio. Quintus Mutius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimavit, & ob id non eſſe ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus ſententia prævaluit) contra ſenſit; quia ſæpe quorundam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, ut eos juſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſæpe opera alicujus pro pecu-

nia valet. Et adeo contra Quinti Mutii ſententiam obtinuit, ut illud quoque conſtiterit poſſe convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipſum Servius convenienter (ſibi) fieri exiſtimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit: compenſatione facta, ſolum, quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe.

3 * Illud expeditum eſt, ſi in una cauſa pars fuerit expreſſa, veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno, in altera vero omiſſa: in eo quoque, quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſervari.

4 * Manet autem ſocietas eo uſque, donec in eodem conſenſu perſeveraverint. At cum aliquis renunciaverit ſocietati, ſolvitur ſocietas. Sed plane ſi quis callide in hoc renunciaverit ſocietati, ut obveniens aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorum bonorum ſocius, cum ab aliquo hæres eſſet relictus, in hoc renunciaverit ſocietati, ut hæreditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero cui renunciatum eſt, quicquid omnino poſt renunciatam ſocietatem adquiritur, ſoli conceditur.

5 * Solvitur adhuc ſocietas etiam morte ſocii: quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi elegit, ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint, niſi in coeunda ſocietate aliter convenerit.

6 * I-

6 * Item ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt: finitur ſocietas.

7 * Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt: ſcilicet ſi univerſa bona ſocii publicentur, nam cum in ejus locum alius ſuccedat, pro mortuo habetur.

8 * Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica, aut privata debita ſubſtantia ejus veneat, ſolvitur ſocietas: ſed hoc caſu, ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, nova videtur incipere ſocietas.

9 * Socius ſocio utrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atque negligentiæ nomine, quæſitum eſt: prævaluit tamen, etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere (ſocium,) qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.

DE MANDATO.

TITULUS XXVII.

MAndatum contrahitur quinque modis: ſive ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſive ſua, & tua, ſive aliena tantum, ſive

ve ſua, & aliena, ſive tua, & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit, ſupervacuum eſt mandatum, & ob id nulla exobligatio, nec mandati inter eos actio naſcitur.

1 * Mandantis (tantum) gratia intervenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo ſponderes.

2 * Tua gratia, & mandantis: veluti ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub uſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut ſi volente te agere cum eo ex fidejuſſoria cauſa, mandet tibi, ut cum reo agas periculo mandantis, vel ut ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3 * Aliena autem (tantum) cauſa intervenit mandatum, veluti ſi tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes.

4 * Sua, & aliena: veluti ſi de communibus ſuis, & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut ſibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo, & Titio ſponderes.

5 * Tua, & aliena: veluti ſi tibi mandet, ut Titio ſub uſuris crederes: quia ſi ſine uſuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 * Tua tantum gratia intervenit mandatum, veluti ſi tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverſo, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum col-

colloces. Cujus generis mandatum magis conſilium, quem mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio mandati obligatur, etiamſi non expediat ei, cui mandabatur; cum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an ſibi expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emiſſe, vel credidiſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita ſunt, ut quæſitum ſit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mandatum, quia non aliter Titio crediſſes, quam ſi tibi mandatum eſſet.

7 * Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto, aut (de) damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim pœnam iſtius facti nomine præſtiteris, non tamen ullam habes adverſus Titium actionem.

8 * Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati: ut ecce, ſi quis uſque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes; neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem; adeo quidem, ut Sabino, & Caſſio placuerit, etiamſi uſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. (Sed) diverſæ ſcholæ auctores

tores recte uſque ad centum aureos te acturum exiſtimant: quæ ſententia ſane benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandaſſe intelligitur, ut minoris (ſi poſſit) emeretur.

9 * Recte quoque mandatum contractum, ſi, dum adhuc integra res ſit, revocatum fuerit, evaneſcit.

10 * Item ſi adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, ideſt, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum ſuſceperit, ſolvitur mandatum. Sed utilitatis cauſa receptum eſt: ſi eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum deceſſiſſe, executus fueris mandatum, poſſe te agere mandati actione, alioqui juſta, & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titii, per ignorantiam liberto ſolverint, liberari eos, cum alioqui ſtricta juris ratione non poſſent liberari, quia alii ſolviſſent, quam cui ſolvere debuerint.

11 * Mandatum non ſuſcipere, cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſumandum eſt, aut quam primum, renunciandum, ut per ſemetipſum, aut alium eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuncietur, ut integra cauſa mandatori reſervetur eandem rem explicandi; nihilominus mandati actio locum habet: niſi juſta cauſa interceſſerit aut non renunciandi, aut intempeſtive renunciandi.

12 *

12 * Mandatum & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

13 * In ſumma ſciendum eſt, mandatum, niſi gratuitum ſit, in aliam formam negotii cadere. Nam, mercede conſtituta, incipit locatio, & conductio eſſe. Et (ut generaliter dicamus) quibus caſibus ſine mercede ſuſcepto officio mandati, ſive depoſiti contrahitur negotium, iis caſibus interveniente mercede locatio, & conductio intelligitur contrahi. Et ideo ſi fulloni polienda, curandave quis dederit veſtimenca, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta, neque promiſſa, mandati competit actio.

(DE OBLIGATIONIBUS, (quæ) quaſi ex contractu (naſcuntur.)

TITULUS XXVIII.

POſt genera contractuum enumerata diſpiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie naſci ex contractu intelliguntur; ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

1 * Igitur cum quis negotia abſentis geſſerit, ultro, citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorum geſtorum, ſed domino quidem rei geſtæ adverſus eum, qui geſſit directa competit actio: negotiorum autem geſtori contraria, quas ex nullo contractu

tractu proprie naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit, ex qua cauſa ii, quorum negotio geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis cauſa receptum eſt: ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſane nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui utiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita e contra iſte quoque tenetur, ut adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior (eo) commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

2 * Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati (eſſe) intelliguntur, (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: ſed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus ejus obligaverit.

3 * Item ſi inter aliquos communis res ſit
ſine

ſine ſocietate: veluti quod pariter eis legata, donatave eſſet: & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod ſolus fructus ex ea perceperit, aut quod ſocius ejus ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: non intelligitur ex eontractu proprie obligatus eſſe: qutppe nihil inter ſe contraxerunt, ſed quia ex maleficio non tenetur, quaſi ex contractu teneri videtur.

4 * Idem juris eſt de eo, qui cohæredi familiæ erciſcundæ judicio ex his cauſis obligatus eſt.

5 * Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cnm hærede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus, quaſi ex contractu debere intelligitur.

6 * Item is, cui quis per errorem non debitum ſolvit, (quaſi ex contractu debere videtur.) Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus (eſſe;) ut ſi certiorem rationem ſequamur, magis, ut ſupra diximus, ex diſtractu, quam ex contractu poſſit dici obligatus eſſe: nam qui ſolvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut diſtrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

7 * Ex quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit: ſic namque definierunt veteres, ex

quibus

quibus cauſis inficiando iis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum repeti non poſſe: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta per damnationem cuique legata fuerant: noſtra autem conſtitutio, cum unam naturam omnibus legatis, & fideicommiſſis indulſit, hujuſmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis hoc præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis Eccleſiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt: quæ ſi indebita ſolvantur, non repetuntur.

PER QUAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.

TITULUS XXIX.

EXpoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quaſi ex contractu naſcuntur: anmonendi ſumus adquiri nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt, veluti per ſervos, & filios noſtros; ut tamen, quod per ſervos (noſtros) nobis adquiritur, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc dividatur ſecundum imaginem rerum, proprietatis, & uſusfructus, quam noſtra decrevit conſtitutio, ut quod ab actione com-

commodum proveniat, hujus uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſervetur, ſcilicet patre actionem movente ſecundum novellæ noſtræ conſtitutionis diviſionem.

1 * Item per liberos homines, & alienos ſervos, quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, ideſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra acquirant

2 * Per eum quoque ſervum, in quo uſum fructum (vel uſum habemus;) ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur.

3 * Communem ſervum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt: excepto eo, quod nominatim uni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli adquirit: veluti cum ita ſtipulatur. *Titio domino meo dare ſpondes?* Sed ſi domini unius juſſu ſervus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt, ut illi tantum adquirit, qui hoc ei facere juſſit, ut ſupra dictum eſt.

QUIBUS MODIS TOLLITUR OBLIGATIO.

TITULUS XXX.

Tollitur autem omnis obligatio ſolutione ejus, quod debetur: vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud pro alio ſolverit. Nec intereſt, quis ſolvat, utrum ipſe, qui debet, an alius pro eo, liberatur enim, & alio ſolvente

ſolvente, ſive ſciente, ſive ignorante debitore, vel invito (eo) ſolutio fiat. Item ſi reus ſolverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fidejuſſor ſolverit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

1 * Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo.* Sed & græce poteſt acceptilatio fieri, dummodo ſic fiat, ut Latinis verbis ſolet (exigi) *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα, ἔχω λαβών*, ideſt, *tot denarios acceptos habes? tot habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum eæ ſolvuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte ſolvitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

2 * Eſt (autem) prodita ſtipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacumque cauſa dare facere*

facere oportet, oportebitve, præſens in diemve (aut ſub conditione) quarumcumque rerum mihi tecum actio eſt, quæque adverſus te petitio, vel adverſus te perſecutio eſt, eritve: quodve tu meum habes, tenes, poſſides, (dolove malo feciſti, quo minus poſſideas,) quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius; ſpopondit Numerius Nigidius: quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit, id haberetne a ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit; Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

3 * Præterea novatione tollitur obligatio: veluti ſi id, quod tibi Sejus debebat, a Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interventu novæ perſonæ nova naſcitur obligatio, & prima tollitur, tranſlata in poſteriorem adeo, ut interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, a pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit: quo caſu res amittitur: nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem juris eſt, ſi a ſervo quis fuerit ſtipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, a qua poſtea ſtipuleris, ita demum novatio ſit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione novi ſit: forte ſi conditio, aut dies, aut fidejuſſor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adjiciatur, novationem fieri, ſic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, ſi conditio extiterit: alioqui ſi defecerit,

cerit, durat prior obligatio. Sed, cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc præſumptiones alii in aliis caſidus introducebant: ideo noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſime definivit, tunc ſolum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, ut maneat ex utraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

4 * Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſolvuntur. Nam ſi Titius, & Sejus inter ſe conſenſerint, ut fundum Tuſculanum emptum Sejus haberet centum aureis, deinde re nondum ſecuta, ideſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut diſcederetur ab ea emptione, & venditione: invicem liberantur. Idem eſt in conductione, & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt, ſicut jam dictum eſt.

INS.

INSTITUTIONUM,

ſeu Elementorum

D. JUSTINIANI,

ſacratiſſimi Principis,

LIBER QUARTUS.

DE OBLIGATIONIBUS,
quæ ex delicto naſcuntur.

TITULUS I.

CUM ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, (& quaſi ex contractu :) ſequitur ut de obligationibus ex maleficio (& quaſi ex maleficio) diſpiciamus. Sed illæ quidem (ut ſuo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur : hæ vero unius generis ſunt: nam omnes ex re naſcuntur, ideſt, ex ipſo maleficio ; veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1 * Furtum eſt contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam uſus ejus, poſſeſſioniſve, quod lege naturali prohibitum eſt admittere.

2 * Furtum autem, vel a furvo, ideſt, nigro, quod clam, & obſcure fiat, & plerunque nocte: vel a fraude: vel a ferendo: id-

eſt auferendo, vel a Græco ſermone, quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci a ferendo φῶρας dixerunt.

3 * Furtorum autem duo ſunt genera: manifeſtum & nec manifeſtum. Nam conceptum, & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo (furtum) fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus janua, deprehenſus fuerit, & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto, aut vineto deprehenſus fuerit. Imo ulterius furtum manifeſtum eſt extendendum, quamdiu eam rem fur tenens viſus, vel deprehenſus fuerit, ſive in publico, ſive in privato, vel a domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre, vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit quo deſtinavit, tametſi deprehendatur cum re furtiva, non eſt manifeſtus fur. Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. Nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.

4 * Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiva res quæſita, & inventa ſit. Nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamvis fur non ſit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit: utique ſi ea mente

tibi

tibi data fuerit, & apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta ſit, propria adverſus eum, qui obtulit, quamvis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. Eſt etiam prohibiti furti actio adverſus eum, qui furtum quærere teſtibus præſentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna conſtituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti adverſus eum, qui furtivam rem apud ſe quæſitam, & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, ſcilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in deſuetudinem abierunt. Cum enim requiſitio rei furtivæ hodie ſecundum veterem obſervationem non fiat: merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab uſu communi receſſerunt: cum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes rem furtivam ſuſceperint, & celaverint, furti nec manifeſti obnoxii ſunt.

5 * Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt, tam ex ſervi, quam ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

6 * Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet: ſed generaliter, cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque ſive creditor pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea reutatur, ſive is, qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit: veluti ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre ſecum tulerit:

rit: aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

7 * Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, ſi ſe intelligant id invito domino facere, eumque, ſi intellexiſſet, non permiſſurum: at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri, optima ſane diſtinctione: quia furtum ſine affectu furandi non committatur.

9 * Sed & ſi credat aliquis invito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Unde illud quæſitum eſt, cum Titius ſervum Mævii ſollicitaverit, ut quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferre, & ſervus id ad Mævium pertulerit: Mævius (autem) dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere: permiſerit ſervo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſervi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neque furti, neque ſervi corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam neque furti, quibuſdam furti tantummodo: nos hujuſmodi calliditati obviam euntes, per noſtram deciſionem ſancimus, non ſolum furti actionem, ſed & ſervi corrupti contra eum dari. Licet enim (is) ſervus deterior

(a

(a ſollicitatore) minime factus ſit, & ideo non concurrant regulæ, quæ ſervi corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſervi introductum eſt, ut ſit ei pœnalis actio impoſita, tanquam (ſi) re ipſa fuiſſet ſervus corruptus, ne ex hujuſmodi impunitate, & in alium ſervum, qui facile poſſet corrumpi, tale facinus a quibuſdam perpetretur.

9 * Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

10 * Aliquando autem etiam ſuæ rei furtum quis committit: veluti ſi debitor rem, quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

11 * Interdum (quoque) furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt is, cujus ope & conſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt, qui tibi nummos excuſſit, ut alius eos raperet, aut tibi obſtiterit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed ſi quid eorum per laſciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum eſt, in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope, & conſilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit: aut ipſas feneſtras, vel oſtium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta

ad effringendum, aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, commodaverit, ſciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

12 * Hi, qui in parentum, vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam cauſam cadit (nec ob id ab ullo uſucapi poteſt, antequam in domini poteſtatem revertatur:) ſed furti actio non naſcitur, quia nec ex alia ulla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si vero ope, & conſilio alterius furtum factum fuerit, quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur, quia verum eſt, ope, & conſilio ejus furtum eſſe.

13 * Furti autem actio ei competit, cujus intereſt rem ſalvam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi ejus interſit rem non perire.

14 * Unde conſtat, creditorem de pignore ſubrepto furti (actione) agere poſſe; etiamſi idoneum debitorem habeat, quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere: adeo quidem, ut quamvis ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

15 * Item ſi fullo polienda, curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa (conſtituta) acceperit, eaque furto amiſerit, ipſe furti habet actionem, non dominus; quia domini nihil intereſt eam rem non

non perire, cum judicio locati a fullone, aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poſſit. Sed & bonæ fidei emptori ſubrepta re, quam emerit, quamvis dominus non ſit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero, & ſarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam ſi ſolvendo fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſolvere poſſint. Nam ſi ſolvendo non ſint: tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit, ipſi domino furti competit actio, quia hoc caſu ipſius intereſt rem ſalvam eſſe. Idem eſt & ſi in parte ſolvendo fuerit fullo, aut ſarcinator.

16 * Quæ de fullone, & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo cuſtodiam præſtat, ita is quoque, qni commodatum utendi cauſa accepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra providentia etiam hoc in noſtris deciſionibus emendavit, ut in domini volnntate ſit, ſive commodati actionem adverſus eum, qui rem commodatam accepit, movere deſiderat, ſive furti adverſus eum, qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem, ſed ſi quidem furem elegerit: illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari: ſin autem commodator veniat adverſus eum, qui rem utendam accepit: ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actio-

nem ; cum autem , qui pro re commodata convenitur , poſſe adverſus furem furti habere actionem : ita tamen , ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam , adverſus eum , cui res commodata fuerit , pervenit : ſin autem neſcius , & dubitans rem eſſe ſubreptam , apud eum commodati actionem inſtituerit , poſtea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem , ad furti autem actionem pervenire : tunc licentia ei conceditur & adverſum furem venire obſtaculo nullo ei opponendo , quoniam incertus conſtitutus movit adverſus eum , qui rem utendam accepit , commodati actionem : niſi domino ab eo ſatisfactum fuerit : tunc etenim omnino furem a domino quidem furti actione liberari , ſuppoſitum autem eſſe ei qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit , cum manifeſtiſſimum ſit , etiam ſi ab initio dominus actionem commodati inſtituerit , ignarus rem eſſe ſubreptam , poſtea autem hoc ei cognito , adverſus furem tranſierit : omnino liberari eum , qui rem commodatam acceperit , quemcunque cauſæ exitum dominus adverſus furem habuerit : eadem definitione obtinente , ſive in parte , ſive inſolidum ſolvendo ſit is , qui rem commodatam acceperit.

17 * Sed is , apud quem res depoſita eſt , cuſtodiam non præſtat , ſed tantum in eo obnoxius eſt , ſi quid ipſe dolo malo fecerit : qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit : quia reſtituendæ ejus rei nomine depoſiti non tenetur , nec ob id ejus intereſt rem ſalvam eſſe , furti

agere

agere non poteſt, ſed furti actio domino competit.

18 * In ſumma, ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes rem alienam amovendo furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu (furandi) conſiſtit, ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intelligat ſe delinquere.

19 * Furti actio, ſive dupli ſive quadrupli, tantum ad pœnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem adverſus poſſeſſorem eſt, ſive fur ipſe poſſidet, ſive alius quilibet: condictio autem adverſus furem ipſum, hæredemve ejus, licet non poſſideat, competit.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

TITULUS II.

QUi vi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? Ideoque recte dictum eſt, eum improbum furem eſſe) ſed tamen propriam actionem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiam ſi quis unam rem, licet minimam, ra-

 puerit.

puerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſecutio, ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum enim eſſet levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

1 * Ita tamen competit hæc actio, ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre a poſſeſſoribus, abſolvi debet. Cui ſcilicet conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excegitantur, inveniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant avaritiam: melius divalibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere, vel rem mobilem, vel ſe moventem, licet ſuam eandem rem exiſtimet. Sed ſi quis conra ſtatuta principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere, ſin autem aliena (res) ſit, poſt reſtitutionem ejus, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt, ſed etiam (in) invaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

2 * Sane in hac actione non utique exſpectatur, rem in bonis actoris eſſe; nam ſive in

in bonis ſit, ſive non, ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſive locata, ſive commodata, ſive etiam pignorata, ſive depoſita ſit, (res) apud Titium, ſic, ut interſit ejus eam rem (per vim) non auferri (veluti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit;) ſive bona fide poſſideat, ſive uſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interſit ejus, non rapi, dicendum eſt, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat; ſed illud ſolum, (quod) ex bonis ejus, qui rapinam paſſus eſt, (ideſt,) quod ex ſubſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, ex eiſdem cauſis omnes habere actionem.

DE LEGE AQUILIA.

TITULUS III.

DAmni injuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum eſt, *ut ſi quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero ſit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1 * Quod autem non præciſe de quadrupede, ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris beſtiis, neque de canibus cautum eſſe intelligamus: ſed de iis tantum, quæ

(gregatim) proprie paſci dicuntur ; quales ſunt equi, muli, aſini, oves, boves, capræ: De ſuibus quoque idem placuit Nam & ſues pecudum appellatione continentur : quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait (ſicut Ælius Martianus in ſuis inſtitutionibus refert.)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, ὁ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρηνὴ Ἀρεθούσῃ.
I. e.

Sectantem videas, qui errant per paſcua, porcos
Ad Coracis ſaxum, juxta fontemque Arethuſam.

2. * Injuria autem occidere intelligitur ; qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem (inſidiatorem) occiderit, non tenetur ; utique, ſi aliter periculum effugere non poteſt.

3 * Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui caſu occidit, ſi modo culpa ejus nulla inveniatur. Nam alioqui non minus ex dolo, quam ex culpa quiſque hac lege tenetur.

4 * Itaque ſi quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſervum tuum trajecerit, diſtinguitur. Nam ſi id a milite in eo campo, ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt, nulla culpa ejus intelligitur : ſi alius tale quid admiſerit, culpæ reus eſt. Idem juris eſt de milite, ſi in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.

5. * I-

5 * Item ſi putator ex arbore dejecto ramo ſervum tuum ttanſeuntem occideret ; ſi prope viam publicam , aut vicinalem id factum eſt , neque proclamavit , ut caſus evitari poſſet , culpæ reus eſt : ſed ſi proclamavit , nec ille curavit præcavere , extra culpam eſt putator. Æque extra culpam eſſe intelligitur , ſi ſeorſum a via forte , vel in medio fundo cædebat , licet non proclamaverit : qnia (in) eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi.

6 * Præterea ſi Medicus , qui ſervum tuum ſecuit , dereliquerit curationem (ejus ,) & ob id mortuus fuerit ſervus culpæ reus erit.

7 * Imperitia quoque culpæ adnumeratur : veluti ſi Medicus (ideo) ſervum tuum occiderit , quia male eum ſecuerit ; aut perperam ei medicamentum dederit.

8 * Impetu quoque mularum , quas mulio propter imperitiam retinere non potuit , ſi ſervus tuus oppreſſus fuerit : culpæ reus eſt mulio. Sed ſi & propter infirmitatem eas retinere non potuerit , cum alius firmior eas retinere potuiſſet , æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque , qui cum equo veheretur , impetum ejus aut propter infirmitatem , aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

8 * His autem verbis legis , *quanti id eo in anno plurimi fuerit* , illa ſententia exprimitur : ut ſi quis hominem tuum , qui hodie claudus , aut mancus , ant luſcus erit , occiderit , qui in eo anno integer , aut pretioſus fuerit.

fuerit, non tanti teneantur, quanti hodie erit; ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt pœnalem eſſe hujus legis actionem: quia non ſolum tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Ideoque conſtat in hæredem eam actionem non tranſire: quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum nunquam lis æſtimaretur.

10 * Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit, non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe, ſecundum ea, quæ diximus: ſed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit, veluti ſi ſervum tuum hæredem ab aliquo inſtitutum ante quis occiderit, quam is juſſu tuo hæreditatem adierit: nam hæreditatis qnoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex comœdis unus ſervus occiſus fuerit, non ſolum occiſi ſit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati ſunt, qui ſuperſunt.

11 * Liberum autem eſt cujus ſervus occiſus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalis criminis (eum reum) facere.

12 * Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt.

13 * Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque ſi quis ſervum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero eſt, vulneraverit: ſive eam quadrupedem, quæ pecudum

cudum numero non eſt, veluti canem, aut feram beſtiam, vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio conſtituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus; item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim uſtum, aut raptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite conſtituitur, quanquam poterat, ſola rupti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere: Ruptum enim intelligitur quod quoquo modo corruptum eſt. Unde non ſolum fracta, aut uſta ſed etiam ſciſſa, & colliſa, & effuſa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta hoc verbo continentur. Denique reſponſum eſt, ſi quis in alienum vinum, aut oleum id miſcuerit, qnod naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur; ex parte legis (Aquiliæ) eum teneri.

14 Illud palam eſt, ſicut ex primo capite ita demum quiſque tenetur, ſi dolo, aut culpa ejus homo, aut quadrupes occiſus occiſave fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, (&) de cætero damno quemque teneri. (Ex) hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur, is qui damnum dederit.

15 * At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuiſſet: nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuiſſe, quod prima parte eo verbo uſa eſſet.

16 * Cæte-

16 * Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue corpore ſuo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari ſolent: veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur, aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut ſi quis alieno ſervo perſuaſerit, ut in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & in aſcendendo, vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed ſi quis alienum ſervum (aut) de ponte aut de ripa, in flumen dejecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore ſuo damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt: ideoque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo alicui damnum contigerit, cum non ſufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquiliæ actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti ſi quis miſericordia ductus, alienum ſervum compeditum ſolverit, ut fugeret.

DE INJURIIS.

TITULUS IV.

Generaliter injuria dicitur omne, quod non jure fit, ſpecialiter, alias contume-

ſia, quæ a contemnendo dicta eſt: quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἔγκλημα dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur, alias iniquitas, & injuſtitia, quam Græci (ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν) vocant, cum enim prætor, vel judex non jure contra quem pronunciat, injuriam accepiſſe dicitur.

1 * Injuria autem committitur, non ſolum cum quis pugno pulſatus, aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit: Sed & ſi cui convicium factum fuerit, ſive cujus bona quaſi debitoris, qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum ſibi debere, vel ſi quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, (aut hiſtoriam) ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret, ſive quis matremfamilias, aut prætextatum, prætextatamve adſectatus fuerit: ſive cujus pudicitia attentata eſſe dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifeſtum eſt.

2. Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed (etiam) per liberos ſuos, quos in poteſtate habet, itemque per uxorem ſuam: id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt injuriam feceris, non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt: ſed etiam patris quoque, & mariti nomine. Contra autem, ſi viro injuria facta ſit, uxor injuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer

nurus

nurus nomine, cujus vir in (ejus) poteſtate eſt, injuriarum agere poteſt.

3 * Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur, ſed domino fieri per eos videtur, non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos, & uxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſervum (atrociter) verberaverit, & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſervo convitium fecerit, vel pugno eum percuſſerit, nulla in eum actio domino competit.

4 * Si communi ſervo injuria facta ſit, æquum eſt, non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem injuriæ fieri, ſed ex dominorum perſona, qui ipſis fit injuria.

5 * Quid uſus fructus in ſervo Titii eſt; proprietas Mævii, & magis Mævio injuria fieri intelligitur.

6 * Sed ſi libero (homini,) qui tibi bona fide ſervit, injuria facta ſit: nulla tibi actio dabitur: ſed ſuo nomine is experiri poterit, niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit, tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſervo alieno tibi ſerviente, ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta ſit.

7 Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum num-

nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate. Sed poſtea prætores permittebant ipſis, qui injuriam paſſi ſunt, eam æſtimare, ut judex vel tanti (reum) condemnet, quanti injuriam paſſus æſtimaverit, vel minoris, prout ei viſum fuerit. Sed pœnam quidem injuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt (quæ enim honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam ſecundum gradus dignitatis, vitæque honeſtatem, creſcit, aut minuitur æſtimatio injuriæ, qui gradus condemnationis & in ſervili perſona non immerito ſervatur; ut aliud in ſervo actore, aliud in medii actus homine, aliud in viliſſimo, vel compedito jus (æſtimationis) conſtituatur.

8 * Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit, ob eam rem, quod ſe pulſatum quis verberatumve, vel domum ſuam vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus, ſive in propria domo quis habitet, ſive gratis, ſive hoſpitio receptus ſit.

9 *Atrox injuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus: vel ex loco veluti ſi cui in theatro, vel in foro, vel in conſpectu prætoris injuria facta ſit: vel ex perſona, veluti ſi magiſtratus injuriam paſſus fuerit, vel ſi ſenatori ab humili perſona injuria facta ſit, aut parenti, patronove

ſiat

fiat a liberis, vel libertis. Aliter enim ſenatoris, & parentis, patronique, aliter extranei, & humilis perſonæ injuria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti ſi in oculo quis percuſſus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis injuria facta ſit: nam & hæc atrox injuria æſtimabitur.

10 * In ſumma ſciendum eſt, de omni injuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter agere, vel civiliter. Et ſi quidem civiliter agitur, æſtimatione facta, ſecundum quod dictum eſt, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obſervando, quod Zenoniana conſtitutio introduxit, ut viri illuſtres, quique ſuper eos ſunt, & per procuratores poſſint actionem injuriarum criminaliter vel perſequi, vel ſuſcipere, ſecundum ejus tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

11 * Non ſolum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, ideſt, qui percuſſit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam,) vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur.

12 * Hæc actio diſſimulatione aboletur, & ideo ſi quis injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non revocaverit: poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere.

DE

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI ex delicto naſcuntur.

TITULUS V.

SI judex litem ſuam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam ſubſtinebit.

1 * Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum, effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui noceret: quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſervi, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum, aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi ceciderit) alicui nocere: quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo vero, quod dejectum, effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit, conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum quinquaginta aureorum pœna conſtituitur. Si vero vivat,

vivat, nocitumque ei eſſe dicatur, quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis præſtitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt, præterea operas, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis eſt factus.

2 * Si filiusfamilias ſeorſim a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum, effuſumve fuerit, ſive quid poſitum, ſuſpenſumve habuerit, cujus caſus periculoſus eſt, Juliano placuit in partem nullam (eſſe) actionem, ſed cum ipſo filio agendum eſſe. Quod & in filiofamilias judice obſervandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

3 * Item exercitor navis, aut cauponæ, aut ſtabuli de dolo aut furto, quod in navi, aut caupona, aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur, ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed alicujus eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut ſtabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu ſit adverſus eum conſtituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus eſt, quod opera malorum hominum uteretur; ideo quaſi ex maleficio teneri videtur. In his autem caſibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, adverſus hæredem autem non competit.

D E

DE ACTIONIBUS.

TITULUS VI.

SUpereſt, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt, quam jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur.

1 * Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud judices, arbitroſve de quacunque re quæritur, ſumma diviſio in duo genera deducitur: aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit unuſquiſque aut cum eo, qui ei obligatus eſt vel ex contractu vel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit adverſarium ei dare, aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus eſt, movet tamen alicui de aliqua re controverſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominum ejus ſe dicat; nam ſi Titius in ſuam eſſe intendat, in rem actio eſt.

2 * Æque ſi agat (quis,) jus ſibi eſſe fundo forte, vel ædibus utendi, fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio eſt. Ejuſdem generis eſt actio de jure prædiorum urbanorum, veluti ſi (quis) agat jus ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi, proſpiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immitendi lignum

lignum in vicini ædes. Contra quoque de uſufructu, & de ſervitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ ſunt actiones: ut ſi quis intendat jus non eſſe adverſario utendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi: item altius tollendi, proſpiciendive, vel projiciendi, immittendive: iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negative. Quod genus actionis in controverſiis rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his agit, qui non poſſidet: ei vero, qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sane uno caſu qui poſſidet, nihilominus (is) actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

3. Sed iſtæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis, & civilibus cauſis deſcendunt. Aliæ autem ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione comparatas habet, tam in rem, quam in perſonam, quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis oſtendere, (ut) ecce: Plerumque ita permittit (prætor) in rem agere, ut vel actor dicat ſe quaſi uſucepiſſe, quod non uſuceperit, vel ex diverſo poſſeſſor dicat adverſarium ſuum non uſucepiſſe, quod uſuceperit.

4 * Namque ſi cui ex juſta cauſa res aliqua tradita fuerit (veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) (&) necdum ejus rei dominus effectus

eſt,

eſt, ſi ejus rei poſſeſſionem caſu amiſerit, nullam habet in rem directam actionem ad eam perſequendam : quippe ita proditæ ſunt jure civili actiones, ut quis dominium ſuum vindicet. Sed quia ſane durum erat, eo caſu deficere actionem, inventa eſt a prætore actio, in qua dicit is, qui poſſeſſionem amiſit, eam rem uſucepiſſe, quam uſu non cepit, & ita vindicat ſuam eſſe : quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio Prætore in edicto propoſita eſt.

5 * Rurſus ex diverſo, ſi quis cum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet, rem ejus, qui in civitate eſſet, uſuceperit: permittitur domino, ſi poſſeſſor reipublicæ cauſa abeſſe deſierit tunc intra annum reſciſſa uſucapione eam petere, id eſt, ita petere, ut dicat poſſeſſorem uſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam, & aliis ſimili æquitate motus prætor accommodat, ſicut ex latiore Digeſtorum, ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 * Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus poſſeſſis ex ſententia præſidis, permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere, ideſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

7 * Item Serviana, & quaſi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei te-

nentur. Quaſi Serviana autem eſt, qua creditores pignora, hypothecaſve perſequuntur. Inter pignus autem, & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil intereſt: nam de qua re inter creditorem, & debitorem convenerit, ut ſit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur: ſed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quæ ſine traditione nuda conventione tenetur, propriæ hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 * In perſonam quoque actiones ex ſua juriſdictione propoſitas habet prætor: veluti de pecunia conſtituta, cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra conſtitutione, (cum (&) ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt (&) ea quaſi ſupervacua juſſa eſt cum ſua auctoritate a noſtris legibus recedere. Item prætor propoſuit actionem de peculio ſervorum, filiorumque familiarum, & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit, & alias complures.

9. * De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque pro ſe, vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita. Nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, jure civili tenentur.

10 * Actiones autem de peculio ideo adverſus patrem, dominumve comparavit prætor, quia licet ex contractu filiorum, ſervorumve

rumve ipſo jure non teneantur, æquum tamen eſt peculio tenus (quod veluti patrimonium eſt filiorum, filiarumque, item ſervorum) condemnari eos.

11 * Item ſi quis poſtulante adverſario juraverit, deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei ſolvatur; juſtiſſime commodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an juraverit.

12 * Pœnales quoque actiones prætor multas ex ſua juriſdictione introduxit: veluti adverſus eum, qui quid ex albo ejus corrupiſſet: & in eum, qui patronum, vel parentem in jus vocaſſet, cum id non impetraſſet: item adverſus eum, qui vi exemerit eum qui in jus vocaretur, cujuſve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

13 * Præjudiciales actiones in rem eſſe videntur: quales ſunt, per quas quæritur, an aliquis liber, vel libertus ſit: vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere una illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit: cæteræ ex ipſius prætoris jurisdictione ſubſtantiam capiunt.

14 * Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere.* Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: ſcilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res, quæ (jam) actoris eſt, magis ejus fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt: ut extra pœ-

nam dupli, aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, *ſi apparet eos dare oportere*: quamvis ſit adverſus eos etiam (hæc) in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

15. * Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in perſonam vero actiones, quibus dare, aut facere oportere intenditur, condictione. Condicere enim eſt denunciare priſca lingua, nunc vero abuſive dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

16 * Sequens illa diviſio eſt, quod quædam actiones rei preſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædem pœnæ perſequendæ, quædam miſtæ ſunt.

17 * Rei perſequendæ cauſa comparatæ ſunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in perſonam ſunt, eæ quidem, quæ ex contractu naſcuntur, fere omnes rei perſequendæ cauſa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in ſtipulatum deductam petit actor: item commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumulus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa depoſitum ſit, in duplum actionem prætor reddit: ſi modo cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum hærede ejus de dolo ipſius agitur, quo caſu miſta eſt actio.

18 * Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa comparatæ

ratæ ſunt: aliæ tam pœnæ, quam rei perſequendæ, & ob id miſtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti: ſive enim manifeſti agatur quadrupli, ſive non manifeſti dupli: de ſola pœna agitur: nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, ideſt, ſuam eſſe petens: ſive fur ipſe eam rem poſſideat, ſive alius quilibet. Eo amplius adverſus furem etiam condictio eſt (rei..)

19 * Vi autem bonorum raptorum actio miſta eſt, quia in quadruplo rei perſecutio continetur: pœna autem tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria (dato) miſta eſt: non ſolum ſi adverſus inficiantem in duplum agatur, ſed interdum, & ſi in ſimplum quiſque agat: veluti ſi quis hominem claudum, aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum jam traditam diviſionem. Item miſta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis, legati, vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint: uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur: tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus ſit condemnatio.

20 * Quædam actiones miſtam cauſam obtinere videntur tam in rem, quam in perſonam: qualis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ competit cohæredibus de dividenda hæreditate. Item communi dividundo, quæ inter

eos redditur, inter quos aliquid commune eſt, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono, & æquo adjudicare; & ſi unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

21 * Omnes autem actiones vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, ulterius autem nulla actio extenditur.

22 * In ſimplum agitur veluti ex ſtipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis cauſis.

23 * In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam cauſis. Item ſervi corrupti, quæ competit in eum, cujus hortatu, conſiliove ſervus alienus fugerit, aut contumax adverſus dominum factus eſt, aut luxurioſe vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo ſervus abſtulerit, æſtimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea, quæ ſupra diximus.

24 * Tripli vero (agimus:) cum quidam majorem vera æſtimatione quantitatem in libello æſtimationis inſerunt, ut ex hac cauſa viatores, ideſt, executores litium, ampliorem ſummam ſportularum nomine exigerent, tunc

tunc enim id, quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus, (in) triplum ab actore conſequetur: ut in hoc triplo etiam ſimplum, in quo damnum paſſus eſt connumeretur. Quod noſtra conſtitutio introduxit, quæ in noſtro Codice fulget, quam proculdubio certum eſt ex lege condictitia emanare.

25 * Quadrupli autem agitur, veluti furti manifeſti: item de eo quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc data ſit, ut is, cui datur calumniæ cauſa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condictitia noſtra conſtitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra noſtræ conſtitutionis normam a reis quicquam exegerint.

27 * Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſervi corrupti, a cæteris de quibus ſimul locuti ſumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt: at illæ, ideſt, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depoſiti inficiatione duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt, non ſolum inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem, uſquequo juſſu magiſtratuum (noſtrorum) conveniatur. In confitentem vero, antequam juſſu magiſtratuum conveniatur, ſolventem, ſimpli redditur.

27 * Item actio de eo quod metus cauſa factum ſit, a cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis juſſu ipſam rem actori reſtituat, abſolvatur: quod in cæteris caſibus non eſt ita: ſed omnimodo quiſque in quadruplum condemnatur: quod eſt & in furti manifeſti actione.

28 * Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt, quædam ſtricti juris. Bonæ fidei ſunt hæ, ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea, quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamvis enim uſque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hæreditatis petitio eſſet, an non: noſtra tamen conſtitutio aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

29 * Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis; ſed cum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis diviſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, tranſtulerimus, merito rei uxoriæ actione ſublata (actio,) quæ pro eo introducta eſt, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei ſit: (ſed) & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, cum

cum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cujus ſolius providentia hoc induximus.

30 * In bonæ fidei judiciis libera poteſtas permitti videtur judici ex bono, & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui debeat. In quo & illud continetur, ut ſi quid invicem præſtare actorem oporteat, eo compenſato, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtricti juris judiciis ex reſcripto divi Marci, oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur. Sed noſtra conſtitutio eaſdem compenſationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipſo jure minuant, ſive in rem, ſive in perſonam, ſive alias quaſcunque: excepta ſola depoſiti actione, cui aliquid, compenſationis nomine opponi, ſane iniquum eſſe credimus: ne ſub prætextu compenſationis depoſitarum rerum quis exactione defraudetur.

31 * Præterea quaſdam actiones arbitrarias, ideſt, ex arbitrio judicis pendentes appellamus: in quibus, niſi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat, veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſolvat, vel ex noxali cauſa ſervum dedat, condemnari debeat. Sed iſtæ actiones, tam in rem, quam in perſonam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod (vi,) aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt. Item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque

actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus, & cæteris ſimilibus permittitur judici ex bono, & æquo, ſecundum cujuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

32 * Curare autem debet judex, ut omnino, quantum poſſibile ei ſit, certae pecuniae, vel rei ſententiam ferat: etiam ſi de incerta quantitate apud eum actum eſt.

33 * Si quis agens, (in) intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, a cauſa cadebat, ideſt, rem amittebat: nec facile in integrum reſtituebatur a praetore, niſi minor erat vigintiquinqne annis. Huic enim, ſicut in aliis cauſis, cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus juventute fuerat, ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane ſi tam magna cauſa juſti erroris interveniebat, ut etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet, etiam majori viginti quinque annis ſuccurrebatur: veluti ſi quis totum legatum petierit: poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quae efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem: atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur, re, tempore, loco, (&) cauſa. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit, aut ſi is, cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majorem partem ſuam eſſe intenderit: Tempore, veluti ſi quis ante diem, vel (ante) conditionem petierit.

tierit. Qua enim ratione qui tardius ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur: eadem ratione, qui praemature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco ſibi (dari) ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romae dare intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia utilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolveret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua ſcilicet ratio habetur utilitatis, quae promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolveret, [quo ſe ſoluturum ſpopondit.] Quae utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento: quae per ſingulas regiones diverſa habent pretia. Sed & pecuniae numeratae non in omnibus regionibus ſub eiſdem uſuris fœnerantur. Si quis tamen Epheſi petat, ideſt, eo loco petat, quo, ut ſibi detur, ſtipulatus eſt, pura actione recte agit: idque etiam praetor monſtrat: ſcilicet quia utilitas ſolvendi ſalva eſt promiſſori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit, ut ecce, ſi quis ita a te ſtipuletur. *Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis

tionis promiſſoris eſt electio, utrum pecuniam, an hominem ſolvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit electionem adverſario, & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, adverſarii vero (ſui) deteriorem. Qua de cauſa talis in ea prodita eſt actio, *ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dare oportere*; ideſt, ut eodem modo peteret, quo ſtipulatus eſt. Præterea, ſi quis generaliter hominem ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Stichum petat: aut generaliter vinum ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adverſario tollit, cui ſtipulationis jure liberum fuit aliud ſolvere, quam quod peteretur. Quin etiam licet viliſſimum ſit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia ſæpe accidit, ut promiſſori facilius ſit illud ſolvere, quod majoris pretii eſt. Sed hæc quidem antea in uſu fuerant: poſteà vero lex Zenoniana, & noſtra rem coarctavit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum, quid ſtatui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur conſtitutio: ſin autem quantitate, vel alio modo fuerit petitum, (in) omne, ſi quod forte damnum, ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione (ſicut ſupra diximus) puniatur.

34 * Si

34 * Si minus in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti ſi cum ei decem (aurei) deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit: aut (ſi) cum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine periculo agit; in reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio (ei) condemnat, ex conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

35 * Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eodem judicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere (ei) permittitur: veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

36 * Sunt præterea quædam actiones, quibus non [ſemper] ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur, modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii, ſervive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur, in ſolidum dominus, paterve condemnatur: ſi vero minus inveniatur, eatenus condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus.

37 * Item ſi de dote [in] judicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, ideſt, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates ejus; in ſolidum damnatur: ſi minus, in tantum, quantum

quantum facere poteſt. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito (quaſi) retentio conceſſa eſt: quia ipſo jure neceſſariis ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet.

38 * Sed & ſi quis cum parente ſuo, patronove agat; Item ſi ſocius cum ſocio judicio ſocietatis agat, non plus actor conſequitur, quam adverſarius ejus facere poteſt. Idem eſt ſi quis ex donatione ſua conveniatur.

39 * Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt, ut minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono, & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem cauſa præſtare oportet, in reliquum eum, cum quo actum eſt (condemnat,) ſicut jam dictum eſt.

40 * Cum eo quoque, qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere poteſt, creditores experiuntur: inhumanum enim erat, ſpoliatum fortunis ſuis in ſolidum damnari.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

TITULUS VII.

QUia (tamen) ſuperius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filio-

filiorum familias, ſervorumque agitur: opus eſt, ut de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes, dominoſve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia, ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſervantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi, dominique, idem intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſervetur, ſeparatim oſtendemus.

1 * Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum erit, in ſolidum prætor adverſus dominum actionem pollicetur, ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

2 * Eadem ratione prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis ſervum ſuum magiſtrum navi præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit: ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſervum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. Iſtas tamen duas actiones prætor reddit, & ſi

ſi liberum quis hominem, aut alienum ſervum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſcilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interveniat.

3 * Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſervus in peculiari merce ſciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei cauſa contractum erit; ita prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione diſtribuatur, & (ideo tributoria vocatur) quia ipſi domino diſtributionem prætor permittit. Nam ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei tributum ſit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

4 * Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum erit, ut quamvis ſine voluntate domini negotium geſtum erit, tamen, ſive quid in rem ejus verſum fuerit, id totum præſtare debeat: ſive quid non ut in rem ejus verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſario in rem ejus impenderit ſervus; veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus ejus ſolverit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem, puta aureis, quos ſervus tuus a

Titio

Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſolverit; reliquos vero quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque (quidem) in ſolidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim una eſt actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculii æſtimationem tranſit, quam aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio ſit; ante deducitur, quicquid ſervus domino, eive, qui in poteſtate ejus ſit, debet; & quod ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſervus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio, veluti ſi is in ipſius peculio ſit, quod eo pertinet, ut ſi quid vicario ſuo ſervus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

5 * Cæterum dubium non eſt, quin is quoque, qui juſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria, vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſolidum ex contractu conſequi poſſit, ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini

ni verſum eſſe, vel habere ſervum peculium, & tantum habere, ut ſolidum ſibi ſolvi poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio, & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non eſt, ideſt, quod domino debetur, non deducitur, ſed ejuſdem juris eſt dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur. Et poteſt quiſque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quiſque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certe qui poteſt probare in rem domini verſum eſſe, de in rem verſo agere debet.

6 * Quæ diximus de ſervo, & domino, eadem intelligimus & de filia, & nepote, & nepte, & patre, avove, cujus in poteſtate ſunt.

7 * Illud proprie ſervatur in eorum perſona, quod ſenatuſconſultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in poteſtate parentis ſunt: & ei, qui crediderit,

rit, denegatur actio tam adverſus ipſum filium, filiamve, nepotem, neptemve [ſive adhuc in poteſtate ſint, ſive morte parentis, vel emancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint] quam adverſus patrem, avumve, ſive eos habeat adhuc in poteſtate, ſive emancipaverit. Quæ ideo ſenatus proſpexit, quia ſæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur.

8 * Illud in ſumma admonendi ſumus, id, quod juſſu patris, dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus verſum erit, directo quoque poſſe a patre, dominove condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui exercitoria, vel inſtitoria actione tenetur, directo poſſe condici placet: quia hujus quoque juſſu contractum intelligitur.

DE NOXALIBUS actionibus.

TITULUS VIII.

EX maleficiis ſervorum, veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiſerint, noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æſtimationem ſufferre, aut ipſum hominem noxæ dedere.

1 * Noxa autem eſt (ipſum) corpus, quod nocuit, ideſt, ſervus: noxia ipſum maleficium,

leficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

2 * Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum. nequitiam eorum ultra ipſorum corpora dominis damnoſam eſſe.

3 * Dominus noxali judicio ſervi ſui nomine conventus ſervum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus ſervi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus eſt, (ſervus) reſarcierit quæſita pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

4 * Sunt autem conſtitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

5 * Omnis autem noxalis actio caput ſequitur. Nam ſi ſervus tuus noxam commiſerit, quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio. Si autem in alterius poteſtatem pervenerit, cum illo incipit actio eſſe. At ſi manumiſſus fuerit: directo ipſe tenetur, & exinguitur noxa deditio. Ex diverſo quoque directa actio noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxiam commiſerit, & is ſervus tuus eſſe cœperit, (quod quibuſdam caſibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ ante directa fuiſſet.

6 * Si ſervus domino noxiam comr -it, actio nulla naſcitur. Namque inter

num, & eum, qui in poteſtate ejus eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi in alienam poteſtatem ſervus pervenerit, aut manumiſſus fuerit, neque cum ipſo, neque cum eo, cujus nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Unde ſi alienus ſervus noxiam tibi commiſerit, &. is poſtea in poteſtate tua eſſe cœperit, interdicitur actio: quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit. Ideoque licet exierit de tua poteſtate, agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſervum ſuum aliquid commiſerit, nec ſi manumiſſus, aut alienatus fuerit, ſervus ullam actionem contra dominum habere poteſt.

7 * Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum maſculis, & fœminis admiſere: nova autem hominum converſatio hujuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimavit, & ab uſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum, & maxime filiam, in noxam alii dare, ut pene per (filii) corpus pater magis, quam filius periclitetur? cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat. Et ideo placuit in ſervos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas, cum apud veteres legum commentatores invenerimus ſæpius dictum, ipſos filiosfamiliarum pro ſuis delictis poſſe conveniri.

SI

SI QUADRUPES PAUPERIEM feciſſe dicatur.

TITULUS IX.

Animalium nomine, quæ ratione carent; ſi qua laſcivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum ſcripta eſt, ut puta, *Si equus calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus* [*cornu*] *petierit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum ſi genitalis ſit feritas, ceſſat actio. Denique ſi urſus fugerit a domino, & ſi nocuerit, non poteſt quondam dominus conveniri: quia deſiit dominus eſſe, ubi fera evaſit. Pauperies autem eſt damnum ſine injuria facientis datum. Nec enim poteſt animal injuria feciſſe dici, quod ſenſu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

1 * Cæterum ſciendum eſt, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, urſum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit, & ſi adverſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicatur, quod bonum, & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur: cæterarum (vero) rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter his autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit.

bebit. Nunquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

DE IIS, PER QUOS AGERE poſſumus.

TITULUS X.

NUnc admonendi ſumus, agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio cum olim in uſu fuiſſet, alterius nomine agere non poſſe, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hoſtilia permiſſum erat furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut reipublicæ cauſa abeſſent, quive in eorum cujus tutela eſſent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſæ ſæpe hominibus impedimento ſunt, quo minus rem ſuam ipſi exequi poſſint.

1 * Procurator neque certis verbis, neque præſente (ſemper) adverſario, imo plerunque eo ignorante conſtituitur. Cuicumque enim permiſeris rem tuam agere, aut defendere, iis tuus procurator intelligitur.

2 * Tutores, & curatores quemadmodum conſtituantur, primo libro expoſitum eſt.

DE

DE SATISDATIONIBUS.

TITULUS XI.

Satiſdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per uſum amplexa eſt. Olim enim ſi in rem agebatur, ſatiſdare poſſeſſor compellebatur, ut *ſi* victus (eſſet,) nec rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem, poteſtas eſſet petitori aut cum eo agendi, aut cum fidejuſſoribus ejus, quæ ſatiſdatio appellatur *judicatum ſolvi*. Unde autem ſic appelletur, facile eſt intelligere: Namque ſtipulabatur quis, ut ſolveretur ſibi, quod fuiſſet judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, ſatiſdare cogebatur, ſi alieno nomine judicium accipiebat. Ipſe autem, qui in rem agebat ſi ſuo nomine petebat, ſatisdare non cogebatur: Procurator vero ſi in rem agebat, ſatiſdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] & curatores eodem modo, quo & procuratores ſatiſdare debere, verba edicti faciebant: ſed aliquando his agentibus ſatiſdatio remittebatur. Hæc ita (erant,) ſi in rem agebatur.

1 * Si vero in perſonam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: ab ejus vero parte, cum quo agitur, ſi quidem alieno *no-*

mine

mine aliquis interveniret, omnimodo ſatiſdaret: quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam, *judicatum ſolvi* ſatiſdare non cogebatur.

2 * Sed hodie hæc aliter obſervantur: Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive perſonali ſuo nomine, nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: Sed pro ſua tantum perſona, quod in judicio permaneat uſque ad terminum litis, vel committitur ſuæ promiſſioni cum jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promiſſionem, vel ſatiſdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur.

3 * Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur, in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum, ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium inferunt.

4 * Si vero aliquis convenitur, ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt, poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *judicatum ſolvi* ſatiſdationem ſolemni ſtipulatione firmare, vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat pro

 omni-

omnibus *judicatum ſolvi* ſatiſdationis clauſulis: ubi & de hypotheca ſuarum rerum conveni- re compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit, ut tam ipſe, quam hæredes ejus obligentur. Alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ in judicium veniet, vel ſi non venerit, omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum.

5 * Si vero reus præſto ex quacumque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire; nulla differentia inter actiones in rem, vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen, ut ſatiſdationem *judicatum ſolvi* pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur.

6 * Quæ omnia apertius, & perfectius a quotidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

7 * Quam formam non ſolum in hac regia urbe, ſed (etiam in omnibus noſtris provinciis) (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: cum neceſſe ſit, omnes provincias caput omnium noſtrarum civitatum, ideſt, hanc regiam urbem, ejuſque obſervantiam ſequi.

DE

DE PERPETUIS, ET TEMPORALIBUS actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes tranſeunt.

TITULUS XII.

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quae ex lege, ſenatuſve conſulto, ſive ex ſacris conſtitutionibus proficiſcuntur: perpetuo ſolere antiquitus competere: donec factae conſtitutiones, tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quae ex propria praetoris juriſdictione pendent, plerumque intra annum vivere; nam & ipſius praetoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, ideſt, uſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eae, quas bonorum poſſeſſori, caeteriſque, qui haeredis loco ſunt, adcommodat. Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius praetoris juriſdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur: abſurdum enim eſſe exiſtimavit, anno eam terminari.

3 * Non autem omnes actiones, quae in aliquem aut ipſo jure competunt, aut a praetore dantur, & in haeredem aeque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in haeredem (rei) non competere, (veluti) furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriae. Sed haeredibus hujuſmodi

 actiones

actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra haeredem non competit: veluti cum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad haeredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatae, & haeredibus dantur, & contra haeredes tranſeunt.

2 * Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori, officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet: & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

DE EXCEPTIONIBUS.

TITULUS XIII.

SEquitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatae autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Saepe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit: tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

1 * Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras (promittere:) palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur dare te oportere,

tere, efficax eſt, ſed iniquum eſt, te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

2 * Idem juris eſt, ſi quis (quaſi) credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam a te petere poſſe eum, certum eſt: dare enim te oportet, cum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniae non numeratae te defendi debere: cujus tempora nos [ſecundum quod jam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctavimus.

3. * Praeterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne a ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dari oportere*: ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conventi.

4 * Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere, adhuc obligatus permanet: ſed quia iniquum eſt de perjurio quaeri, defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, aeque neceſſariae ſunt exceptiones: veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum ſit, quod intendit, ideſt, rem ejus

eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

5 * Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam, nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei judicatae adjuvari.

6 * Haec exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quam ex multis, variiſque cauſis exceptiones neceſſariae ſint, ex latioribus Digeſtorum, ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt.

7 * Quarum quaedam ex legibus, vel ex iis, quae legis vicem obtinent, vel ex ipſius praetoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

8 * Appellantur autem exceptiones aliae perpetuae, & peremptoriae, aliae temporales, & dilatoriae.

9 * Perpetuae, & peremptoriae ſunt, quae ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 * Temporales, atque dilatoriae ſunt, quae ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus incertum tempus agere volentibus objicitur exceptio

exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis, differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriae iſtae exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio, neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus, ſed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ conſtitutioni ſubjacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legislator de iis qui tempore plus petierint, protulit; ut & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt; & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint, ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur ſervare.

11 * Praeterea etiam ex perſona ſunt dilatoriae exceptiones, quales ſunt procuratoriae: veluti ſi per militem, aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro parte, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro reſcripto, procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa (militaris) diſciplinae poſſunt. Eas vero exceptiones, quae olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipſius procuratoris opponebantur, cum in judiciis fre-

quentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne, dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBUS.

TITULUS XIV.

INterdum evenit, ut exceptio, quae prima facie juſta videtur, (tamen) inique noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia, quae replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque reſolvitur, jus exceptionis: veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat; ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio; convenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſint: ſed quia iniquum eſt, creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento.

1 * Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quae prima facie juſta eſt, inique noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, quae duplicatio vocatur.

2 * Et ſi rurſus ea prima facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat, rurſus alia allegatione opus eſt,

eſt, qua actor adjuvetur, quae dicitur triplicatio.

3 * Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt agnoſcere.

4 * Exceptiones autem quibus debitor defenditur plerumque adcommodari ſolent etiam fidejuſſoribus ejus: & recte, quia quod ab iis petitur, id ab ipſo debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus eſt eis, quod [ii] pro eo ſolverint. Qua ratione, & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum eo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe per exemptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non ſolent his adcommodari. Ecce enim debitor, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem, ſi bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fidejuſſoribus non datur; ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, ut cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligavit, ſuum conſequi.

DE INTERDICTIS.

TITULUS XV.

SEquitur, ut diſpiciamus de interdictis, ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant

autem interdicta formæ, atque conceptiones verborum, quibus praetor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

1 * Summa autem diviſio interdictorum haec eſt: quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus praetor vetat aliquid fieri, veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi, vel in ſacro loco aedificari, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quae quis pro haerede, aut pro poſſeſſore poſſidet (ex ea haereditate:) aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quae jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur, aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quae prohibitoria ſunt, qui interdicere ſit denuntiare, & prohibere: reſtitutoria autem, & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quae inter duos dicuntur.

2 * Sequens diviſio interdictorum haec eſt, quod quaedam adipiſcendae poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quaedam retinendae, quaedam recuperandae.

3 * Adi-

3 * Adipiſcendae poſſeſſionis cauſa interdictum adcommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejuſque vis, & poteſtas haec eſt: ut quod ex his bonis quiſque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro haerede, aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro haerede autem poſſidere videtur, qui putat ſe haeredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo jure rem haereditariam, vel etiam totam haereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendae poſſeſſionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam, hoc interdictum ei inutile eſt, interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiſcendae poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

4 * Retinendae poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta, *uti poſſidetis*, & *utrubi* cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit: & ante quaeratur uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat. Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit, non poteſt petitoria actio inſtitui, quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, & alius a poſſidente petat. Et quia longe commodius eſt (& potius) poſſidere, quam petere: ideo

plerumque, & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum autem poſſidendi in eo eſt quod etiam ſi ejus res non ſit, qui poſſidet: ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet (in) ſuo loco poſſeſſio, propter quam cauſam cum obſcura ſunt utriuſque jura, contra petitorem judicari ſolet. Sed interdicto quidem, *uti poſſidetis*, de fundi vel aedium poſſeſſione contenditur: *utrubi* vero interdicto de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum vis, ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam *uti poſſidetis* interdicto iis vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat: ſi modo nec vi, nec clam, nec precatio nactus fuerat ab adverſario poſſeſſionem: etiam ſi alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogaverat aliquem, ut ſibi poſſidere liceret: *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſervatur. Nam utriuſque interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſſionem pertinet) exaequata eſt: ut ille vincat, (&) in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeſſionem nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario litis conteſtatae tempore detinet.

5 * Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi ejus nomine aliquis in poſſeſſione ſit, licet is ejus juri ſubjectus non ſit, qualis eſt colonus, & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſue-

rit

rit quis, aut quibus commodaverit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt quod dicitur retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui ejus nomine ſit in poſſeſſione. Quin etiam animo quoque ſolo retineri poſſeſſionem placet: ideſt, ut quamvis neque ipſe ſit in poſſeſſionem, neque ejus nomine alius, tamen ſi non relinquendae poſſeſſionis animo, ſed poſtea reverſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem, per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

6 * Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi, vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quód is, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem; licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario poſſideat. Sed ex conſtitutionibus ſacris (ut ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupaverit, ſi quidem in bonis ejus eſt, dominio ejus privatur: ſi aliena, poſt ejus reſtitutionem etiam æſtimationem (rei) dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecerit, tenetur lege Julia de vi privata, aut de vi publica: ſed de vi privata, ſi ſine armis vim fecerit; ſin autem cum armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica (tenetur.) Armorum autem appellatione non ſolum ſcuta, & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

7 * Tertia

cile homines ad litigandum procederent, quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coërcetur.

1 * Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex conſtitutione noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus utitur, niſi prius juraverit, quod putans ſe bona inſtantia uti, ad contradicendum pervenit. At adverſus inficiantes, ex quibuſdam cauſis dupli, vel (tripli) actio conſtituitur, veluti ſi damni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim aut ab initio pluris, quam ſimpli eſt actio: velut furti manifeſti, quadrupli: nec manifeſti, dupli. Nam ex his, & aliis quibuſdam cauſis, (ſive quis neget, ſive fateatur) pluris, quam ſimpli, eſt actio. Item actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra conſtitutione. Utriuſque etiam patris advocati jusjurandum ſubeunt: quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit; quia in partem decimam litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe invenimus: ſed pro his introductum eſt (&) præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnum, & impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

2 * Ex quibuſdam judiciis damnati ignominioſi

minioſi ſunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus. Item pro ſocio, quæ ab utraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia, ſed & pacti, & recte: plurimum enim intereſt, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

3 * Omnium autem actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt, ideſt, ad eum vocandus, qui dicturus ſit. Qua parte prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberiſque patronorum, & patronarum hunc præſtat honorem, ut non aliter liceat liberis, libertiſque eos in jus vocare, quam ſi id ab ipſo prætore poſtulaverint, & impetraverint. Et ſi quis aliter vocaverit, in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit.

DE OFFICIO JUDICIS.

TITULUS XVII.

Supereſt, ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet, quam legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

1 * Ideo-

1 * Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſervare debet, ut, ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

3 * Et ſi in rem actum ſit (coram judice,) ſive contra petitorem judicaverit, abſolvere debet poſſeſſorem: ſive contra poſſeſſorem, jubere ei debet, ut rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei: ut tamen de litis æſtimatione caveat cum fidejuſſore, ſi intra tempus quod ei datum eſt, non reſtituerit. Et ſi hæreditas petita ſit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit, (ſive illorum,) quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene habetur, ſi prædo fuerit. Si vero bonæ fidei poſſeſſor fuerit, non habetur ratio (neque) conſumptorum, neque non perceptorum. Poſt inchoatam autem petitionem etiam illorum (fructuum) ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

3 * Si ad exhibendum actum fuerit, non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt: ſed opus eſt, ut etiam rei cauſam debeat exhibere, ideſt, ut eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi cum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet.

Ideo-

ſi commode dividi non poſſit, veluti ſi homo forte, aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus uni adjudicandus eſt, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus eſt.

6 * Si finium regundorum actum fuerit, diſpicere debet judex, an neceſſaria ſit adjudicatio: quæ ſane uno caſu neceſſaria eſt, ſi evidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tum neceſſe eſt ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo caſu conveniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus eſt quiſque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitioſe commiſit: verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt: vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quiſque eo judicio condemnatur: veluti ſi quis jubente judice metiri agros paſſus non fuerit.

7 * Quod autem iſtis judiciis alicui adjudicatum fuerit, id ſtatim ejus fit, cui adjudicatum eſt.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

TITULUS XVIII.

PUblica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam ſimile habent (cum) cæteris judiciis, de quibus locuti ſumus, magnaque diverſitas eorum eſt, & in inſtituendo, & in exercendo.

1 * Publi-

1 * Publica autem dicta ſunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

2 * Publicorum judiciorum quædam capitalia ſunt, quaedam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo ſupplicio afficiunt (homines) vel (etiam) aquæ, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, ſi quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

3 * Publica autem judicia hæc ſunt: lex Julia majeſtatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

4 * Item lex Julia de adulteriis coërcendis quæ non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam ſtupri flagitium punitur, cum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſte viventem ſtupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus, ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum; ſi humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

5 * Item lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas ultore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant. Telum autem (ut Cajus noſter ex interpretatione legum duodecim tabularum ſcriptum

ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur; ſed & omne ſignificat, quod manu cujuſque jacitur: ſequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, (a) Græca voce τηλȣ̃ figuratum. Et (ſic) hinc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis fauſtiſſimæ ſcripta, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξούματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. i. e. *Et hujuſmodi tela ſimul ab eis ferebantur, lanceæ, ſpiculæ, fundæ, plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur a ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

6 * Alia deinde lex aſperrimum crimen nova pœna perſequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut ſi quis parentis, aut filii, aut omnino affectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit (ſive clam, ſive palam id auſus fuerit) (necnon is, cujus dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit,) pœna patricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii ſolemni pœnæ ſubjiciantur, ſed inſutus culeo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales anguſtias compre-

judices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint, capitali animadverſione puniuntur: & non ſolum hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubiicientur.

10 * Eſt & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

11 * Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amiſſionem non irrogant: aliis autem pœnis non ſubjiciunt, qui præcepta eorum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc expoſuimus, ut vobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum, ſeu Pandectarum libris Deo propitio adventura eſt.

INSTITUTIONUM FINIS.

Lib.

Lib. I. Digeſtorum.

Tit. X V I.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

1. *Ulpianus* libro primo ad Edictum.

VErbum hoc, *ſi quis*, tam maſculos quam fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

URbis appeliatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

1 * Cujuſque diei major pars eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

3. *Ulpianus* libro 2. ad Edictum.

IN itinere faciendo viginti millia paſſuum in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda, ut, ſi poſt hanc dinumerationem minus, quam viginti millia ſuperſint, integrum diem occupent, veluti ſi viginti unum millia paſſuum ſunt, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conveniat.

1 * Ejus, qui apud hoſtes deceſſit, dici hæreditas non poteſt, quia ſervus deceſſit.

4. *Pau-*

4. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

NOminis appellatione rem ſignificari, Proculus ait.

5. *Idem* libro 1. ad Edictum.

REi appellatio latior eſt, quam pecuniæ; quia etiam ea, quæ extra computationem patrimonii noſtri ſunt, continet: cum pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt.

1 * Opere locato, conducto, his verbis Labeo ſignificari ait id opus: quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, [non ἔργον] ideſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Ulpianus* libro 1. ad Edictum.

NOminis, & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

1 * Verbum *Ex legibus* ſic accipiendum eſt, tam ex legum ſententia, quam ex verbis.

7. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

SPonſio appellatur, non ſolum quæ per ſponſi interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio, promiſſioque.

8. *Idem* libro 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit*, tam præſens, quam futurum tempus ſignificat.

1 * Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Ulpianus* libro 5. ad Edictum.

MArcellus apud Julianum notat, verbo *Rapuiſſe* & ſciſſum, & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos eſſe conſtat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel perſecutione, vel jure civili, ſine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, ſive pure, ſive in diem, vel ſub conditione. Quod ſi natura debeatur, non ſunt loco creditorum. Sed ſi non ſit mutua pecunia, ſed contractus, creditores accipiuntur,

11. *Cajus* libro primo ad Edictum Provinciale.

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: ſed omnes, quibus ex qualibet cauſa debetur.

12. *Ulpianus* libro 6. ad Edictum.

(UT) ſi cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ullo contractu debetur. Sed & ſi ex delicto debeatur, mihi videtur poſſe creditoris loco accipi. Quod ſi ex populari cauſa, ante litis conteſtationem recte dicetur creditoris loco non eſſe, poſtea eſſe.

1 * Minus ſolvit, qui tardius ſolvit: nam & tempore minus ſolvitur.

13. *Idem* libro 7. ad Edictum.

MUlieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1 * Res abeſſe videntur [ut Sabinus ait, & Pedius probat] etiam eæ, quarum corpus manet, ſed forma mutata eſt: & ideo ſi corruptæ redditæ ſint, vel transfiguratæ, videri abeſſe, quoniam plerumque plus eſt in manus pretio, quam in re.

2 * Deſinere autem abeſſe res tunc videtur,

tur, cum ſic redit in poteſtatem, ne amittere [ejus] poſſeſſionem poſſimus, ob hoc, quod furto pridem ſubtracta eſt.

14. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

LAbeo, & Sabinus exiſtimant, ſi veſtimentum ſciſſum reddatur, vel res corrupta reddita ſit, veluti ſcyphi colliſi, aut tabula raſa pictura, videri rem abeſſe, quoniam earum rerum pretium non in ſubſtantia, ſed in arte ſit poſitum. Item ſi dominus rem, quæ ſibi furto aberat, ignorans emerit, recte dicitur res abeſſe, etiam ſi poſtea id ita eſſe ſcierit: quia videtur res ei abeſſe, cui pretium abeſt.

1 *. Rem amiſiſſe videtur, qui adverſus nullum ejus perſequendæ actionem habet.

15. *Ulpianus* libro 10. ad Edictum.

BOna civitatis abuſive publica dicta ſunt: ſola enim ea publica ſunt, quæ populi Romani ſunt.

17. *Cajus* libro tertio ad Edictum [Provinciale.]

EUm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: nam publici appellatio in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit: civitates etiam privatorum loco habentur.

17. *Ulpianus* libro 10. ad Edictum.

INter publica habemus non ſacra, nec religioſa, nec quæ publicis uſibus deſtinata ſunt, ſed ſi qua ſunt civitatum velut bona: ſed & peculia ſervorum civitatum proculdubio publica habentur.

1 * Publica vectigalia intelligere debemus, ex

ex quibus vectigal fiſcus capit: quale eſt vectigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & piſcariarum.

18. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

MUnus tribus modis dicitur, uno donum, & inde munera dici, dari, mittive: altero onus: quod cum remittitur, vacationem militiæ, munerisque præſtat: inde immunitatem appellari: tertio officium: unde munera militaria, & quoſdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Ulpianus* libro 11. [ad Edictum.]

LAbeo libro primo prætoris urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum eſſe, ſive verbis, ſive re quid agatur, ut in ſtipulatione, vel numeratione pecuniæ. Contractum autem ultro citroque obligationem eſſe, quem Græci συνάλλαγμα vocant: veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. Geſtum rem ſignificare ſine verbis factam.

20. *Idem* libro 12. [ad Edictum.]

VErba *Contraxerunt*, *geſſerunt*, non pertinent ad teſtandi jus.

21. *Paulus* [libro undecimo ad Edictum.]

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Cajus* [libro 4.] ad Edictum Provinciale.

PLus eſt in reſtitutione, quam in exhibitione: nam exhibere eſt, præſentiam corporis præbere, reſtituere eſt, etiam poſſeſſorem facere,

cere, fructuſque reddere: pleraque præterea reſtitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus* [libro quarto decimo.] [ad Edictum.]

REi appellatione & cauſæ, & jura continentur.

24. *Cajus* libro 6. ad Edictum Provinciale.

NIhil eſt aliud hæreditas, quam ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuit.

25. *Paulus* libro viceſimo primo [ad Edictum.]

REcte dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum uſusfructus alienus eſt: quia uſusfructus non dominii pars, ſed ſervitutis ſit, ut via, & iter: nec falſo dici, [totum] meum eſſe, cujus non poteſt ulla pars dici alterius eſſe: hoc & Julianus ait, & eſt verius.

1 * Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiviſo ſignificari. Nam quod pro diviſo noſtrum ſit, id non Partem, ſed totum eſſe. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque ſignificari.

26. *Ulpianus* (libro 36.) ad Edictum.

PArtum non eſſe partem rei furtivæ, Scævola libro undecimo quæſtionum ſcribit.

27. *Idem* libro ſeptimodecimo (ad Edictum.)

AGer eſt locus, qui ſine villa eſt.

1 * Stipendium a ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes, ideſt modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari, Pomponius ait. Et ſane appellatur a contributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro viceſimo primo (ad Edictum.)

ALienationis verbum etiam uſucapionem continet: vix eſt enim, ut non videatur alienare, qui patitur uſucapi. Eum quoque alienare dicimus, qui non utendo amiſit ſervitutes. Qui occaſione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare, veluti qui hæreditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1 * Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel disjuncta, vel conjuncta accipitur.

29. *Idem* libro ſexageſimo ſexto (ad Edictum.)

COnjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa ſtipulatione. *Mihi, hæredique meo, te, hæredemque tuum.*

30. *Cajus* libro ſeptimo ad Edictum (Provinciale.)

SIlva cædua eſt, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cædatur. Servius, eam eſſe, quæ ſucciſa rurſus ex ſtirpibus, aut radicibus renaſcitur.

1 * Stipula illecta ſunt ſpicæ in meſſe dejectæ (nec dum lectæ,) quas ruſtici, cum vacaverint, colligunt.

2 * Novalis eſt terra præciſa, quæ anno ceſſavit, quam Græci νεχτὸν vocant.

3 * Integra autem eſt, in quam nondum dominus paſcendi gratia pecus immiſit.

3 * Glans caduca eſt, quæ ex arbore cecidit.

5 * Paſcua

5 * Paſcua ſilva eſt, quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

31. *Ulpianus* libro octavo decimo ad Edictum.

PRatum eſt, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus eſt: ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro viceſimoquatro (ad Edictum.)

MInus ſolutum intelligitur, etiam ſi nihil eſſet ſolutum.

33. *Ulpianus* libro viceſimo primo ad Edictum.

PAlam eſt coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24. (ad Edictum.)

ACtionis verbo etiam perſecutio continetur.

35. *Idem* (libro ſeptimo decimo ad Edictum.)

REſtituere autem is intelligitur, qui ſimul & rem, & cauſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim judicii accepti tempore res ei reddita fuiſſet, ideſt & uſucapionis cauſam, & fructum.

36. *Ulpianus* (libro viceſimo tertio ad Edictum.)

LItis nomen (omnem) actionem ſignificat, ſive in rem, ſive in perſonam ſit.

37. *Paulus* (libro 26. ad Edictum.)

VErbum *Oportere*, non ad facultatem judicis pertinet, qui poteſt vel pluris, vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur,

38. *Ulpianus* (libro 25. ad Edictum.)

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cujuſque rei genitum, factumque.

Duo genera [autem] ſunt oſtentorum: unum quotiens quid contra naturam naſcitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria eſt: alterum, cum quid prodigioſum videtur, quod Græci φάντασμα, ideſt *viſionem* vocant.

39. *Paulus* libro 53. [ad Edictum.]

SUbſignatum dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt: nam veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione uti ſolebant.

1 * Bona intelliguntur cujuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

2 * Atteſtari eſt, abſenti denunciare.

3 * Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus.

40. *Ulpianus* libro 56.

DEteſtatio eſt denuntiatio facta cum teſtatione.

1 * Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2 * Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3 * Unicus ſervus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Cajus* libro 21. ad Edictum Provinciale.

ARmorum appellatio non utique tantum ſcuta, & galeas ſignificat, ſed & fuſtes, & lapides.

42. *Ulpianus* (libro 57. ad Edictum.)

PRobrum, & opprobrium, idem eſt. Probra quædam natura turpia ſunt, quædam civiliter, & quaſi more civitatis, ut puta

ſurtum,

furtum, adulterium, natura turpe: enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum eſt, ſed more civitatis: nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* (libro 58. ad Edictum.)

VErbo *Victus* continentur, quæ uſui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini neceſſaria ſunt: veſtem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Cajus* libro 22. ad* (Edictum Provinciale.)

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis noſtri gratia utimur, ea appellatione ſignificantur.

45. *Ulpianus* (libro 58. ad Edictum.)

INſtrato omne veſtimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait: neque enim dubium eſt, quin ſtragula veſtis ſit omne, quod Græci περίςρωμα vocant. In victu ergo veſtem accipiemus, non ſtragulam: inſtratum omnem ſtragulam veſtem.

46. *Idem* libro 59. (ad Edictum.)

PRonuntiatum, & ſtatutum idem dici poteſt: promiſcue enim & pronuntiaſſe, & ſtatuiſſe ſolemus dicere eos, qui jus habent cognoſcendi.

2 * Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneſte vixit; matrem enim familias a cæteris fœminis mores diſcernunt, atque ſeparant: proinde nihil intererit, nupta ſit, an vidua, ingenua ſit, an libertina: nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, ſed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquageſimo ſexto ad Edictum.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam ſolutionis.

48. *Cajus* libro I. ad Edictum prætoris urbani, titulo.

Qui neque ſequantur, neque ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus ſit, manibus tamen teneatur, ac ne eum quidem inrelligimus ſolutum, qui in publico ſine vinculis ſervatur.

49. *Ulpianus* libro quinquageſimo nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis, aut civilis eſt: Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc eſt, beatos faciunt: beate enim eſt prodeſſe. In bonis autem noſtris computari ſciendum eſt, non ſolum quæ dominii noſtri ſunt, ſed & ſi bona fide a nobis poſſideantur, vel ſuperficiaria ſint. Æque bonis adnumerabitur, etiam ſi quid eſt in actionibus, petitionibus, perſecutionibus: nam hæc omnia in bonis eſſe videntur.

50. *Idem* libro ſexageſimo primo ad Edictum.

Nurus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda eſt.

51. *Cajus* libro viceſimo tertio ad edictum Provinciale.

Appellatione parentis non tantum pater, ſed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes ſuperiores continentur: ſed & mater, & avia, & proavia.

52. *Ul-*

52. *Ulpianus* libro ſexageſimo primo (ad Edictum.)

PAtroni appellatione & patrona continetur.

53. *Paulus* libro quinquageſimo (nono) ad Edictum.

SÆpe ita comparatum eſt, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis: interdum ſoluta pro ſeparatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum, gentiliumque*, pro ſeparatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia, tutelave ſua*, tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt. Et cum diximus, *Quod dedi, aut donavi*; utraque continemus. Cum vero dicimus, *Quod eum dare facere oportet*, quodvis eorum ſufficit probare. Cum vero dicit prætor: *Si donum, munus, opera redemerit*, ſi omnia impoſita ſunt, certum eſt, omnia redimenda eſſe. Ex re ergo pro conjunctis habentur, & ſi quædam impoſita ſunt, cætera non deſiderabuntur.

1 * Item dubitatum eſt, illa verba, *Ope, conſilio*, quemadmodum accipienda ſint: utrum ex ſententia conjungentium, an ſeparantium? ſed verius eſt, quod & Labeo ait ſeparatim accipienda: quia aliud factum eſt ejus, qui ope, aliud ejus, qui conſilio furtum facit: ſic enim alii condici poteſt, alii non poteſt: & ſane poſt veterum auctoritatem eo perventum eſt, ut nemo ope videatur feciſſe, niſi & conſilium malignum habuerit: nec conſilium habuiſſe noceat, niſi & factum ſecutum fuerit.

54. *Ulpianus* libro ſexageſimo ſecundo (ad Edictum.)

COnditionales creditores dicuntur & hi; quibus nondum competit actio, eſt autem competitura: vel qui ſpem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro ſextodecimo brevis Edicti.

CReditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſummoveri non poteſt: qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori.

56. *Ulpianus* libro ſexageſimo ſecundo (ad Edictum.)

COgnoſcere inſtrumenta eſt relegere, & recognoſcere: diſpungere eſt conferre accepta, & data.

1 * Liberorum appellatione continentur non tantum, qui ſunt in poteſtate, ſed omnes, qui ſui juris ſunt: ſive virilis, ſive fœminini ſexus ſunt, exve fœminis deſcendentes.

57. *Paulus* libro quinquageſimo nono (ad Edictum.)

CUi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis, quam cæteri, diligentiam, & ſollicitudinem rebus, quibus præſunt, debent, hi magiſtri appellantur. Quin etiam ipſi magiſtratus per derivationem a magiſtris cognominantur; unde etiam cujuslibet diſciplinæ præceptores magiſtros appellati a monendo, vel monſtrando.

1 * Perſequi videtur, & qui ſatis accepit.

58. *Cajus*

58. *Cajus* libro viceſimo quarto, ad Edictum Provinciale.

LIcet inter geſta, & facta videatur quædam eſſe ſubtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς, ideſt, *abuſive*, nihil inter factum, & geſtum intereſt.

1 * Paternos libertos recte videmur dicere noſtros libertos: liberorum libertos non recte noſtros libertos dicimus.

59. *Ulpianus* libro ſexageſimo octavo (ad Edictum.)

POrtus appellatus eſt concluſus locus, quo importantur merces, & inde exportantur: eaque nihilominus ſtatio eſt concluſa, atque munita: inde angiportum dictum eſt.

60. *Idem* libro 69. (ad Edictum.)

LOcus eſt non fundus, ſed portio aliqua fundi; fundus autem integrum aliquid eſt, & plerumque ſine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio noſtra, & conſtitutio locum a fundo ſeparat, ut modicus locus poſſit fundus duci, ſi fundi animo eum habuerimus. Non enim magnitudo locum a fundo ſeparat, ſed noſtra affectio, & quælibet portio fundi poterit fundus dici, ſi jam hoc conſtituerimus: necnon & fundus locus conſtitui poteſt: nam, ſi eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

1 * Loci appellationem non ſolum ad ruſtica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo ſcribit.

2 * Sed fundus quidem ſuos habet fines: locus vero latere poteſt, quatenus determinetur, & definiatur.

61. *Pau-*

61. *Paulus* libro ſexageſimo quinto (ad Edictum.)

SAtiſdationis appellatione interdum etiam repromiſſio continebitur, qua contentus fuit is, cui ſatiſdatio debebatur.

62. *Cajus* libro viceſimo ſexto ad edictum Provinciale.

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

63. *Ulpianus* (libro ſeptuageſimo primo ad Edictum.)

P*Enes te* amplius eſt, quam *apud te*: nam apud te eſt, quod qualitercunque a te tenetur; penes te eſt, quod quodammodo a te poſſidetur.

64. *Paulus* libro ſexageſimo ſeptimo ad Edictum.

INteſtatus eſt, non tantum qui teſtamentum non fecit, ſed etiam cujus ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

65. *Ulpianus* libro ſeptuageſimo ſecundo ad Edictum.

HÆredis appellatio non ſolum ad proximum hæredem, ſed & ad ulteriores refertur: nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur.

66. *Idem* libro ſeptuageſimo quarto ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. *Idem*

67. *Idem* (libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.)

ALienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicitur.

1 * Donationis verbum ſimpliciter loquendo omnem donationem comprehendiſſe videtur: ſive mortis cauſa, ſive non mortis cauſa fuerit.

68. *Idem* libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.

ILla verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jus ſignificant, & in ſervum non cadunt.

69. *Idem* libro ſeptuageſimo octavo ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus abfuerit*; generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio eſt interpoſita.

70. *Paulus* libro ſeptuageſimo tertio (ad Edictum.)

SCiendum eſt, hæredem etiam per multas ſucceſſiones accipi; nam paucis ſpeciebus hæredis appellatio proximum continet. Veluti in ſubſtitutione impuberis, *Quiſque mihi hæres erit, idem filio meo hæres eſto*: ubi hæredis hæres non continetur: quia incertus eſt. Item in lege Ælia Sentia filius hæres proximus poteſt libertum paternum ut ingratum accuſare, non etiam ſi hæredi hæres extiterit. Idem dicitur in operarum exactione, ut filius hæres exigere poſſit, non ex ſucceſſione effectus.

1 * Ver-

1 * Verba hæc, *Is, ad quem ea res pertinet*, ſic intelliguntur, ut qui in univerſum dominium vel jure civili, vel jure prætorio ſuccedit, contineatur.

71. *Ulpianus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

ALiud eſt capere, aliud accipere. Capere, cum effectu accipitur. Accipere, etſi quis non accepit, ut habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus: ſicut perveniſſe proprie illud dicitur, quod eſt remanſurum.

1 * Hæc verba, *his rebus recte præſtari*, hoc ſignificant, ne quod periculum, vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

72. *Paulus* libro 76. (ad Edictum.)

APpellatione rei pars etiam continetur.

73. *Ulpianus* libro 80. (ad Edictum.)

HÆc verba in ſtipulatione poſita, *Eam rem recte reſtitui*, fructus continent. *Recte* enim verbum pro viri boni arbitrio eſt.

74. *Paulus* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatorius annulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50. ad Edictum.

REſtituere is videtur, quid id reſtituit, quod habiturus eſſet actor, ſi controverſia ei facta non eſſet.

76. *Idem* libro quinquageſimo primo ad Edictum.

DEdiſſe intelligendus eſt etiam is, qui permutavit, vel compenſavit.

77. *Idem*

77. *Idem* (libro 49. ad Edictum.)

FRugem pro reditu appellari, non ſolum quod frumentis aut leguminibus, verum & quod ex vino, ſilvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus ſcribit, fruges omnes eſſe, quibus homo veſcatur, falſum eſſe; non enim carnem, aut aves, feraſve, aut poma fruges dici. Frumentum autem id eſſe, quod ariſta in ſe teneat, recte Gallum definiſſe. Lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non ariſta, ſed ſiliqua continentur: quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3. ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum poſſeſſionis ſignificat; ſicut in eo, qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

79. *Idem* libro 6. ad Plautium.

IMpenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

1 * Utiles impenſas eſſe Fulcinius ait; quæ meliorem dotem faciant: (non) deteriorem eſſe non ſinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: ſicut arbuſti paſtinationes ultra quam neceſſe fuerat: item doctrinam puerorum quorum nomine onerari mulierem ignorantem, vel invitam, non oportet, ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impenſis & piſtrinum, & horreum inſulæ dotali adjectum plerumque dicimus.

2 * Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut ſunt

ſunt viridaria, & aquæ ſalientes, incruſtationes, locationes, picturæ.

80. *Idem* libro 9. ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem* libro 10. ad Plautium.

CUm prætor dicat, ut opus factum reſtituatur, etiam damnum datum actor conſequi debet: nam verbo reſtitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem* libro 24. ad Plautium.

VErbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: ſicuti ex contrario minus ſolutum videtur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

83. *Javolenus* libro 5. ex Plautio.

PRoprie bona dici non poſſunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* (libro 2. ad Vitellium.)

FIlii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus* libro 1. Digeſtorum.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegium: & hoc magis ſequendum eſt.

86. *Celſus* libro 5. Digeſtorum.

QUid aliud ſunt jura prædiorum, quam prædia æqualiter ſe habentia: ut bonitas, ſalubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro duodecimo Digeſtorum.

UT Alfenus ait, urbs eſt Roma, quæ muro cingeretur. Roma eſt etiam, qua continentia ædificia eſſent: nam Romam non muro

muro tenus exiſtimari, ex conſuetudine quotidiana poſſe intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam ſi extra urbem habitaremus.

88. *Celſus* libro octavo decimo Digeſtorum.

TAntum quiſque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici poteſt: ſic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæteriſque ſimilibus rebus habeat. Non idem eſt in fundo alieno legato; quanquam is hæreditaria pecunia parari poteſt: neque quiſquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari poteſt.

89. *Pomponius* libro ſexto ad Sabinum.

BOves magis armentorum, quam jumentorum nomine appellantur.

1 * Hoc ſermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ ſignificantur.

2 * Inter edere, & reddere rationes, multum intereſt: nec is, qui edere juſſus eſt, reliquum reddere debet: nam & argentarius edere rationem videtur, etiamſi quod reliquum ſit apud eum, non ſolvat.

90. *Ulpianus* libro viceſimo ſeptimo ad Sabinum.

QUi uti optimæ, maximæque ſunt, ædes tradit, non hoc dicit, ſervitutem illis deberi: ſed illud ſolum, ipſas ædes liberas eſſe, hoc eſt, nulli ſervire.

91. *Paulus* libro ſecundo Fideicommiſſorum.

MEorum, & tuorum appellatione actiones quoque contineri, dicendum eſt.

92. *Idem*

92. *Idem* libro 7. (Quæſtionum.)

PRoximus eſt, cui nemo antecedit: ſupremus eſt, quem nemo ſequitur.

93. *Celſus* (libro decimo nono Digeſtorum.)

MOventium, item mobilium appellatione idem ſignificamus, ſi non apparet defunctum animalia duntaxat, quia ſe ipſa moverent, moventia vocaſſe: quod verum eſt.

94. *Idem* libro 20. Digeſtorum.

VErbum reddendi, quamquam ſignificatum habet retro dandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem.

95. *Marcellus* libro 14. Digeſtor.

POteſt reliquorum appellatio & univerſos ſignificare.

96. *Celſus* libro 25. Digeſtorum.

LIttus eſt, quouſque maximus fluctus a mari pervenit: idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter eſſet, primum conſtituiſſe.

1 * Prædia dicimus aliquorum eſſe, non utique communiter habentium ea, ſed (vel) alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32. Digeſtorum.

CUm ſtipulamur, *Quanta pecunia, ex hæreditate Titii ad te pervenerit*, res ipſas, quæ pervenerunt, non pretia earum ſpectare videmur.

98. *Idem* libro 39. Digeſtorum.

CUm bis ſexto Kalendas eſt, nihil refert, (utrum) priore, an poſteriore die quis natus ſit, & ſic deinceps ſexto Kalendas ejus natalis dies eſt: nam id biduum pro uno dies habetur, ſed poſterior dies intercalatur, non prior,

prior, ideo quo anno intercalatum non eſt, ſexto Kalendas natus, cum bis ſexto Kalendas eſt, priorem diem natalem habet.

1 * Cato putat, menſem intercalarem addititium eſſe omneſque ejus dies pro momento temporis obſervat, extremoque diei menſis Februarii attribuit.

2 * Quintus Mutius, menſis, ait, intercalaris conſtat ex diebus viginti novem.

99. *Ulpianus* libro tertio de officio Conſulis.

NOtionem accipere poſſumus, & cognitionem, & juriſdictionem.

1 * Continentes provincias accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ ſunt; ut puta Galliam, ſed & provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

2 * Inſtrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit ſeparare: quæ enim proprie ſint inſtrumenta, propter quæ dilatio danda ſit, unde dignoſcemus? ſi in præſentiam perſonæ quæ inſtruere poſſit, dilatio petatur, puta qui actum geſſit, licet in ſervitute, vel qui actor fuit conſtitutus, putem videri, inſtrumentorum cauſa peti dilationem.

100. *Idem* libro 1. de officio Conſulis.

SPecioſas perſonas accipere debemus, clariſſimas perſonas utriuſque ſexus: item eorum qui ornamentis ſenatoriis utuntur.

101. *Modeſtinus* libro 9. Differentiarum.

INter ſtuprum, & adulterium hoc intereſſe quidam putant: quod adulterium in nuptam, ſtuprum

ſtuprum in viduam committitur, ſed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

1 * Divortium inter virum, & uxorem fieri dicitur: repudium vero ſponſæ remitti videtur: 'quod & in uxoris perſonam non abſurde cadit.

2 * Verum eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum: veluti ſi talum excuſſit: nam & luſcus utique vitioſus eſt.

3 * Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant; quaſi commune nomen utrumque ſexum contineat.

102. *Idem* libro 7. Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorſus tollitur.

103. *Idem* libro 8. Regularum.

LIcet capitalis Latine loquentibus omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio capitalis, mortis, vel amiſſionis civitatis, intelligenda eſt.

104. *Idem* libro ſecundo Excuſationum.

(H) *τῶν τὲκνων προσηγορία κ̀ ἐπὶ τȣ̃ς ἐγγόνȣς ἐκτείνεται.*

NAtorum appellatio & àd nepotes extenditur.

105. *Idem* (libro undecimo Reſponſorum.)

MOdeſtinus reſpondit, his verbis, *Libertis, libertabuſque meis*, libertum libertæ teſtatoris non contineri.

106. Idem

106. *Idem* libro ſingulari de Præſcriptionibus.

DImiſſoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apoſtoli dicuntur: dimiſſoriæ autem dictæ, quod per eas cauſa ad eum, qui appellatus eſt, dimittitur.

107. *Idem* libro tertio Pandectarum.

ADſignare libertum, hoc eſt, teſtificari, cujus ex liberis libertum eum eſſe voluit.

108. *Idem* libro 4. Pandectarum.

DEbitor intelligitur is, a quo invito exigi pecunia poteſt.

109. *Idem* libro 5. Pandectarum.

BOnæ fidei emptor eſſe videtur, qui ignoravit eam rem alienam eſſe: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem eſſe.

110. *Idem* libro 6. Pandectarum.

SEqueſter dicitur, apud quem plures eamdem rem, de qua controverſia eſt, poſuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quaſi ſequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Javolenus* libro 6. ex Caſſio.

CEnſere eſt conſtituere, & præcipere: unde etiam dicere ſolemus: Cenſeo, hoc faciat: & ſenatum aliquid cenſuiſſe. Inde cenſoris nomen videtur eſſe tractum.

112. *Idem* libro 11. ex Caſſio.

LIttus publicum eſt eatenus, quatenus maxime fluctus exæſtuat. Idemque juris eſt in lacu, niſi is totus privatus eſt.

113. *Idem* libro 14. ex Caſſio.

MOrbus ſonticus eſt qui cuique rei nocet.

114. *Idem*

114. *Idem* libro 15. ex Caſſio.

SOlvendo eſſe nemo intelligitur, niſi qui ſolidum poteſt ſolvere.

115. *Idem* libro 4. Epiſtolarum.

QUæſtio eſt, fundus a poſſeſſione, vel agro, vel prædio quid differt. Fundus aſt omne, quidquid ſolo tenetur. Ager eſt ſpecies fundi, qui ad uſum hominis comparatur. Poſſeſſio ab agro juris poteſtate diſtat: quicquid enim adprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus. Poſſeſſio ergo uſus, ager proprietas loci eſt: prædium utriuſque ſupraſcriptæ rei generale nomen eſt: nam & ager, & poſſeſſio hujus appellationis ſpecies ſunt.

116. *Idem* libro 7. Epiſtolarum.

QUiſquis mihi alius filius, filiive hæres ſit: his verbis Labeo ait, non videri filiam contineri: Proculus contra ait: Mihi Labeo videtur verborum figuram ſequi, Proculus mentem teſtantis. Reſpondit: Non dubito, quin Labeonis ſententia vera non ſit.

117. *Idem* libro 9. Epiſtolarum.

NOn poteſt videri minus ſolviſſe is, in quem amplioris ſummæ actio non competit.

118. *Pomponius* libro 2. ad Quintum Mutium.

HOſtes hi ſunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: cæteri latrones, aut prædones ſunt.

119. *Idem*

119. *Idem* libro tertio (ad Quintum Mucium.)

HÆreditatis appellatio ſine dubio continet etiam damnoſam hæreditatem: juris enim nomen eſt, ſicut bonorum poſſeſſio.

120. *Idem* libro quinto (ad Quintum Mucium.)

VErbis legis duodecim tabularum his, *uti legaſſit ſuæ rei, ita jus eſto*, latiſſima poteſtas tributa videtur, & hæredes inſtituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque conſtituendi: ſed id interpretatione coanguſtatum eſt vel legum, vel auctoritate jura conſtituentium.

121. *Idem* libro ſexto (ad Quintum Mucium.)

USura pecuniæ, quam percepimus, in fructu non eſt: quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt, ideſt, nova obligatione.

122. *Idem* libro octavo ad Quintum Mucium.

SErvius ait: ſi ita ſcriptum ſit, *filio, filiiſque meis hoſce tutores do*, maſculis duntaxat tutores datos: quoniam a ſingulari caſu hoc, *filio*, ad pluralem videtur tranſiſſe continentem eundem ſexum, quem ſingularis prior poſitus habuiſſet: ſed hoc facti, non juris habet quæſtionem; poteſt enim fieri, ut ſingulari caſu de filio ſenſerit: deinde plenius omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dando voluerit: quod magis rationabile eſſe videtur.

123. *Idem* libro viceſimo ſexto ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* interdum etiam præteritum, nec ſolum futurum tempus demonſtrat, quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cum codicilli ita confirmati teſtamento fuerint, *Quod in codicillis ſcriptum erit*, utrumne futuri temporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat, quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum *eſt*, non ſolum præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit*, non ſolum futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demonſtrat: nam cum dicimus, *Lucius Titius ſolutus eſt* (*ab*) *obligatione*, & præteritum, & præſens ſignificamus: ſicut hoc, *Lucius Titius alligatus eſt*, & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta eſt*: non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur is ſermo, ſed ad præteritum.

124. *Proculus* libro 2. Epiſtolarum.

HÆc verba, *ille*, *aut ille*, non ſolum disjunctivæ, ſed etiam ſubdisjunctivæ orationis ſunt. Disjunctivum eſt, veluti cum dicimus, *aut dies*, *aut nox eſt*, quorum poſito altero, neceſſe eſt tolli alterum: item ſublato altero, poni alterum: ita ſimili figuratione verbum poteſt eſſe ſubdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera ſunt duo. Unum, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt utrumque eſſe, ut poſſit neutrum eſſe, veluti cum dicimus, *aut ſedet*, *aut ambulat*: nam ut nemo

mo poteſt utrumque ſimul facere: ita aliquis poteſt neutrum; veluti is, qui accumbit. Alterius generis eſt, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt neutrum eſſe, ut poſſit utrumque eſſe: veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*: nullum eſt enim, quod nec faciat, nec patiatur: at poteſt ſimul & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5. Epiſtolarum.

NEpos Proculo ſuo ſalutem. Ab eo, qui ita dotem promiſit: *Cum commodum erit dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putaſne protinus nuptiis factis dotem peti poſſe? quid, ſi ita promiſiſſet: *Cum potuero doti erunt?* quod ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, *poſſit* verbum quo modo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis (ita) promiſit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum* exiſtimo ad id, quod actum eſt, interpretationem redigendam eſſe, nam qui ambigue loquitur id, loquitur quod ex his, quæ ſignificantur, ſenſit: propius eſt tamen, ut hoc eum ſenſiſſe exiſtimem, deducto ære alieno, potero, poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cum ſalva dignitate mea potero, quæ interpretatio eo magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, *cum commodum erit*, hoc eſt, cum ſine incommodo meo potero.

126. *Idem* libro 6. Epiſtolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus, maximuſque eſſet*, & adjeci, *jus fundi deterius factum non eſſe per*

dominum, præſtabitur, amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptum eſt, *uti optimus*, *maximuſque ſit*, liberum eſſe ſignificat; eoque ſi poſterior pars adjecta non eſſet, liberum præſtare deberem: tamen inferiore parte ſatis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præſtare debeant, quam jus fundi per dominum deterius factum non eſſe.

127. *Calliſtratus* libro quarto de Cognitionibus.

VEſtis appellatione tam virilis, quam muliebris, & ſcenica, etiam ſi tragica, aut citharœdica ſit, continetur.

128. *Ulpianus* (libro 1.) ad legem Juliam, & Papiam.

SPadonum generalis appellatio eſt, quo nomine tam hi qui natura ſpadones ſunt, quam thlibiæ, & thlaſiæ, ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Juliam, & Papiam.

QUi mortui naſcuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Ulpianus* libro 2. ad legem Juliam, & Papiam.

LEge obvenire hæreditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex teſtamento defertur: quia lege duodecim tabularum teſtamentariæ hæreditates confirmantur.

131. *Idem* libro 3. ad legem Juliam, & Papiam.

ALiud fraus eſt, aliud pœna: fraus enim ſine

ſine pœna eſſe poteſt: pœna ſine fraude eſſe non poteſt: pœna eſt noxæ vindicta: fraus & ipſa noxa dicitur, & quaſi pœnæ quædam præparatio.

1 * Inter multam autem, & pœnam multum intereſt: cum pœna generale ſit nomen, & omnium delictorum coërcitio: multa ſpecialis peccati, cujus animadverſio hodie pecuniaria eſt: pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis, & exiſtimationis irrogari ſolet: & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, niſi quæ quaque lege, vel quo alio jure ſpecialiter huic delicto impoſita eſt: quinimo multa ibi dicitur, ubi ſpecialis pœna non eſt impoſita. Item multam is dicere poteſt, cui adjudicatio data eſt: magiſtratus ſolos, & præſides provinciarum poſſe multam dicere, mandatis permiſſum eſt: pœnam autem unuſquiſque irrogare poteſt, cui hujus criminis, ſive delicti executio competit.

132. *Paulus* libro tertio ad legem Juliam, & Papiam.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur, & conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat. *Ante diem decimum Kalendarum, & poſt diem decimum Kalendarum*, utroque ſermone undecima dies ſignificatur.

1 * Falſum eſt, eam peperiſſe, cui mortuæ filius exſectus eſt.

133. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

SI quis ſic dixerit, ut intra diem mortis

 ejus

ejus aliquid fiat, ipſe quoque dies, quo quis mortuus eſt, numeratur.

134. *Paulus* libro ſecundo ad legem Juliam, & Papiam.

ANniculus non ſtatim ut natus eſt, ſed trecenteſimo ſexageſimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

QUæret aliquis: ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debilem mulier ediderit, vel inæqualem, viſu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quam hominis partum, an, quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat? & magis eſt, ut hæc quoque parentibus proſint: nec enim eſt, quod eis imputetur, qui, qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter acceſſit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem* libro quinto ad legem Juliam, & Papiam.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifeſtum eſt.

137. *Paulus* libro ſecundo ad legem Juliam, & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ tergeminos peperit.

138. *Idem*

138. *Idem* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

HÆreditatis appellatione bonorum quoque poſſeſſio continetur.

139. *Ulpianus* libro ſeptimo ad legem Juliam, & Papiam.

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

1 * Perfeciſſe ædificium is videtur, qui ita conſummavit, ut jam in uſu eſſe poſſit.

140. *Paulus* libro ſexto ad legem Juliam, & Papiam.

CEpiſſe quis intelligitur, quamvis alii adquiſivit.

141. *Ulpianus* libro 8. ad legem Juliam, & Papiam.

ETiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciſo utero edere poſſit: nec non etiam alio caſu mulier poteſt habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut puta eum, qui ab hoſtibus remeavit.

142. *Paulus* libro 6. ad legem Juliam, & Papiam.

TRiplici modo conjunctio intelligitur: aut enim re per ſe conjunctio contingit: aut re, & verbis: aut verbis tantum. Nec dubium eſt, quin conjuncti ſint, quos & nominum, & rei complexus jungit: veluti, *Titius, & Mævius ex parte dimidia hæredes ſunto*, vel (ita,) *Titius, Mæviuſque hæredes ſunto*, vel *Titius cum Mævio ex parte dimidia hæredes*

hæredes ſunto. Videamus autem, ne etiam ſi hos articulos detrahas, *&*, *quæ*, *cum*, interdum tamen conjunctos accipi oporteat: veluti, *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia hæredes ſunto*, vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius hæredes ſunto. Sempronius ex parte dimidia hæres eſto*: ut Titius, & Mævius veniant in partem dimidiam, & re, & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia hæres eſto. Sejus ex parte, qua Lucium Titium hæredem inſtitui, hæres eſto. Sempronius ex parte dimidia hæres eſto.* Julianus dubitari poſſe, ait, an tres ſemiſſes facti ſint, an Titius in eundem ſemiſſem cum Cajo, & Sejo inſtitutus ſit: ſed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia ſcriptus eſt, veriſimilius eſt, in eundem ſemiſſem duos coactos, & conjunctim hæredes ſcriptos eſſe.

143. *Ulpianus* libro nono, ad legem Juliam, & Papiam.

ID apud ſe quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim, quod peti poteſt.

144. *Paulus* libro decimo ad legem Juliam, & Papiam.

MAſurius ſcribit libro memoralium, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ, cum uxor non eſſet, cum aliquo tamen vivebat: eamque nunc vero nomine amicam, paulo honeſtiore concubinam appellari. Cajus Flaccus in libro de jure Papiniano ſcribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui

cui uxor ſit, corpus miſceat: quoſdam eam, quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo ſit, quam Παλλάκην Græci vocant.

145. *Ulpianus* libro decimo (ad legem Juliam, & Papiam.)

VIrilis appellatione interdum etiam totam hæreditatem contineri, dicendum eſt.

146. *Terentius Clemens* (libro 2.) ad legem Juliam, & Papiam.

SOceri, & ſocrus appellatione avum quoque, & aviam uxoris, vel mariti contineri, reſpondetur.

147. *Idem* libro 3. ad legem Juliam, & Papiam.

QUi in continentibus urbis nati ſunt, Romæ nati intelliguntur.

148. *Cajus* libro 8. ad legem Juliam, & Papiam.

NOn eſt ſine liberis, cui vel unus filius, unave filia eſt: hæc enim enuntiatio: *habet liberos* (*non habet liberos*) ſemper plurativo numero profertur: ſicut & pugillares, & codicilli.

149. *Idem* libro 10. ad legem Juliam, & Papiam.

NAm quem ſine liberis eſſe, dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt dicamus liberos habere.

170. *Idem* libro 9. ad legem Juliam, & Papiam.

SI ita a te ſtipulatus fuero, *Quanto minus a Titio conſecutus fuero, tantum dare ſpondes* non ſolet dubitari, quin ſi nihil a Titio fuero

conſecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5. ad legem Juliam, & Papiam.

DElata hæreditas intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi.

152. *Cajus* libro 10. ad legem Juliam, & Papiam.

HOminis appellatione tam fœminam, quam maſculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro 11. ad legem Juliam, & Papiam.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe, qui in utero relictus eſt.

154. *Macer* libro primo ad legem viceſimam.

MIlle paſſus non a muro urbis, ſed a continentibus ædificiis numerandi ſunt.

155. *Licinius Rufinus* libro 7. Regularum.

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui ſolus eſt.

156. *Idem* libro 10. Regularum.

MAjore parte anni poſſediſſe quis intelligitur, etiam ſi duobus menſibus poſſederit, ſi modo adverſarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis poſſederit.

157. *Ælius Gallus* libro 1. de verborum, quæ ad jus pertinent, ſignificatione.

PAries eſt, ſive murus, ſive maceria eſt.

1 * Item via eſt, ſive ſemita, ſive iter eſt.

158. *Celſus* libro 25. Digeſtorum.

IN uſu juris frequenter uti nos, Caſſellius ait,

ait, ſingulari appellatione, cum plura generis ejuſdem ſignificare vellemus. Nam & multum hominem veniſſe Romam, & piſcem vilem eſſe dicimus. Item in ſtipulando ſatis habemus de hærede cavere. *Si ea res ſecundum me, hæredemve meum judicata erit;* & rurſus, *Quod ob eam rem te, hæredemve tuum*; nempe æque, ſi plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

159. *Ulpianus* libro 1. ad Sabinum.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem* (libro 2. ad Sabinum.)

CÆterorum, & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum cui optio ſervi legata eſt, cæteri Sempronio: nam tentat, ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. *Idem* libro 7. ad Sabinum.

NOn eſt pupillus, qui in utero eſt.

161. *Pomponius* libro 2. ad Sabinum.

IN vulgari ſubſtitutione, qua ei, qui ſupremus morietur, hæres ſubſtituitur, recte ſubſtitutum etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum ex quibus proximus adgnatus & ſolus habetur.

1 * Si quis ita in teſtamento ſcripſerit. *Si quid filio meo acciderit. Damas ſervus meus liber eſto:* mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidant & vivis aliqua, attamen vulgi ſermone etiam mors ſignificatur.

165. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.

ILla verba, *Optimus, maximuſque eſt*, vel in eum cadere poſſunt, qui ſolus eſt. Sic

& circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur, & ſolæ.

1 * Pueri appellatione etiam puella ſignificatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce παῖδας communiter appellant.

164. *Ulpianus* libro 15. ad Sabinum.

NOmen filiarum & in poſthumum cadere, quæſtionis non eſt, quamvis poſthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis eſt, certum ſit.

1 * Partitionis nomen non ſemper dimidium ſignificat: ſed prout eſt adjectum: poteſt enim jubere aliquis, & maximam partem partiri poſſe, & viceſimam, & tertiam, & prout libuerit: ſed ſi non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

2 * Habere, ſicut pervenire, cum affectu accipiendum eſt.

165. *Pomponius* libro 5. (ad Sabinum.)

VEniſſe ad hæredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro 6. ad Sabinum.

URbana familia, & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguitur: poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe ſervorum urbanorum numero: veluti is, qui ruſticarum rerum rationes diſpenſet: ibique habitet, non multo abeſt a villico: inſularius autem urbanorum numero eſt. Videndum tamen eſt, ipſe dominus quorum loco quemque habuerit, quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

1 * Pernoctare extra urbem intelligendus eſt,

eſt, qui nulla parte noctis in urbe eſt. *Per* enim totam noctem ſignificat.

167. *Ulpianus* libro 25. ad Sabinum.

CArbonum appellatione materiam non contineri, Offilius ait: ſed an lignorum? & fortaſſe quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an ſuo generi adnumerabimus? & magis eſt: ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehenſa, niſi hæc fuerit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, ſed & de balanis idem eſt, vel ſi qui alii nuclei ſunt. De pinu autem integri ſtrobyli, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus* libro 4. (ad Sabinum.)

PAli, & perticæ in numerum materiæ redigendi ſunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem* libro 5. ad Sabinum.

NOn tantum in traditionibus, ſed & in emptionibus, & ſtipulationibus, & teſtamentis adjectio hæc: *Uti optimus, maximuſque eſt*: hoc ſignificat, ut liberum praeſtetur praedium, non ut etiam ſervitutes ei debeantur.

170. *Ulpianus* libro 33. ad Sabinum.

HÆredis appellatione omnes ſignificari ſucceſſores, credendum eſt, etſi verbis non ſint expreſſi.

171. *Pom-*

171. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

PErveniſſe ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in haereditate a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquiſita reſponſum eſt.

182. *Ulpianus* libro 27. ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro 39. ad Sabinum.

COllegarum appellatione hi continentur; qui ſunt ejuſdem poteſtatis.

1 * Qui extra continentia urbis eſt, abeſt: caeterum uſque ad continentia non abeſſe videbitur.

174. *Idem* (libro 42. ad Sabinum.)

ALiud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto, noxaque ſolutum: qui enim dicit furem non eſſe, de hominis propoſito loquitur: qui furto, noxaque ſolutum, nemini eſſe furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro 22. (ad Sabinum.)

FAciendi, verbo, reddendi etiam cauſa continetur.

176. *Ulpianus* libro 45. ad Sabinum.

SOlutionis verbo, ſatisfactionem quoque omnem accipiendam placet: ſolvere dicimus enim, qui facit, quod facere promiſit.

177. *Idem* libro 47. ad Sabinum.

NAtura cavillationis, quam Graeci σόφισμα appellaverunt, haec eſt, ut ab evidenter veris, per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quae evidenter falſa ſunt, perducatur.

178. *Idem*

178. *Idem* libro 49. ad Sabinum.

PEcuniæ verbum non ſolum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc eſt, omnia corpora: nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo eſt, qui ambigat.

1 * Hæreditas juris nomen eſt, quod & acceſſionem, & deceſſionem in ſe recipit: hæreditas autem vel maxime fructibus augetur.

2 * Actionis verbum & ſpeciale eſt, & generale: nam omnis actio dicitur, ſive in perſonam, ſive in rem ſit petitio: ſed plerumque actiones perſonales ſolemus dicere: petitionis autem verbo, in rem actiones ſignificari videntur: perſecutionis verbo extraordinarias perſecutiones puto contineri: ut puta fideicommiſſorum, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.

3 * Hoc verbum *debuit*, omnes omnino Actiones comprehendere intelligitur, ſive civilis, ſive honoraria, ſive fideicommiſſaria fuit perſecutio.

179. *Idem* libro 51. ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti eam rem eſſe paret*, nihil intereſt: in utraque enim clauſula placet veram rei æſtimationem fieri.

180. *Pomponius* libro 30. ad Sabinum.

TUgurii appellatione omne ædificium, quod ruſticæ magis cuſtodiæ convenit, quam urbanis ædibus ſignificatur.

1 * Offilius ait, tugurium a tecto, tanquam tegularium, eſſe dictum: ut toga, quod ea tegamur.

181. *Idem*

181. *Idem* (libro 35. ad Sabinum.)

VErbum illud, *pertinere*, latiſſime patet: nam & eis rebus petendis aptum eſt; quæ dominii noſtri ſint: & eis, quas jure aliquo poſſidemus, quamvis non ſint noſtri dominii: pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum cauſa ſint, ſed eſſe poſſint.

182. *Ulpianus* libro 27. ad Edictum.

(PAterfamilias) liber peculium non poteſt habere, quemadmodum nec ſervus bona.

183. *Idem* libro 28. ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo, quod tabulis claudatur.

184. *Paulus* libro 30. (ad Edictum.)

INde tabernacula, & contubernales dicti ſunt.

185. *Ulpianus* libro 28. ad Edictum.

INſtructam autem tabernam ſic accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negotiationem paratis conſtat.

186. *Idem* (libro 30. ad Edictum.)

COmmendare nihil aliud eſt quam deponere.

187. *Idem* libro trigeſimo ſecundo (ad Edictum.)

VErbum *Exactæ pecuniæ*, non ſolum ad ſolutionem referendum eſt, verum etiam ad delegationem.

188. *Paulus* libro 33. ad Edictum.

HAbere duobus modis dicitur: altero, jure dominii: altero, obtinere ſine interpellatione id quod quis emerit.

3 * Cau-

1 * Cautum intelligitur, ſive perſonis, ſive rebus cautum ſit.

189. *Idem* libro 34. (ad Edictum.)

FAcere oportere, & hanc ſignificationem habet, ut abſtineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, & curare, ne fiat.

190. *Ulpianus* libro 34. (ad Edictum.)

PRovinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent, non eos, qui ex provincia oriundi ſunt.

191. *Paulus* libro 35. (ad Edictum.)

INter divortium, & repudium hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non recte autem ſponſa divortiſſe dicitur: quod divortium ex eo dictum eſt, quod in diverſas partes eunt, qui diſcedunt.

192. *Ulpianus* libro 37. (ad Edictum.)

HÆc adjectio, *pluriſve*, non infinitam pecuniam continet, ſed modicam duntaxat. Adjectio hæc, *Solidorum decem, pluriſve*, ad minutulam ſummam refertur.

193. *Idem* libro 38. ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti eam rem paret eſſe*, non ad quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

194. *Ulpianus* (libro 35. ad Edictum.)

INter donum, & munus hoc intereſt, quod inter genus, & ſpeciem, nam genus eſſe donum, Labeo ait, a donando dictum; munus ſpeciem: nam munus eſſe donum cum cauſa, ut puta natalium, nuptalitium.

195. *Idem*

195. *Idem* libro 46. ad Edictum.

PRonuntiatio ſermonis in ſexu maſculino ad utrumque ſexum plerumque porrigitur.

1 * *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus: & quidem varie accepta eſt: nam & in res, & in perſonas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto*. Ad perſonas autem refertur familiæ ſignificatio; ita, cum de patrono, & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam*, & hic de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat.

2 * Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujuſdam ſignificationem, quod aut jure proprio ipſorum, aut communi univerſæ cognationis continetur. Jure enim proprio familiam dicimus plures perſonas, quæ ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut jure ſubjectæ, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet, recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat: non enim ſolam perſonam ejus, ſed & jus demonſtramus: denique & pupillum patremfamilias appellamus; & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei ſubjecta fuerint, ſingulas familias incipiunt habere: ſinguli enim patrumfamiliarum nomen ſubeunt: idemque evenit & in eo, qui emancipatus eſt: nam & hic ſui ju-

ris

ris effectus propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etſi patrefamilias mortuo ſinguli ſingulas familias habent, tamen omnes, qui ſub unius poteſtate fuerunt, recte ejuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo, & gente proditi ſunt.

3 * Servitium quoque ſolemus appellare familiam, ut in edicto prætoris oſtendimus, ſub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum, ſed ibi non omnes ſervi, ſed corpus quoddam ſervorum demonſtratur hujus rei cauſa paratum, hoc eſt, vectigalis cauſa: alia autem parte edicti omnes ſervi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, ſcilicet ſi deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, & interdicto unde vi, familiæ appellatio omnes ſervos comprehendit: ſed & filii continentur.

4 * Item appellatur familia plurium perſonarum, quæ ab ejuſdem ultimi genitoris ſanguine proficiſcuntur, ſicut dicimus familiam Juliam, quaſi a fonte quodam memoriae.

5 * Mulier autem familiae ſuae & caput, & finis eſt.

196. *Cajus* libro 16. ad Edictum.

FAmiliae appellatione & ipſe princeps familiae continetur.

1 * Fœminarum liberos in familia earum non eſſe, palam eſt: quia qui naſcuntur, patris non matris familiam ſequuntur.

197. *Ulpianus* libro 59. ad Edictum.

INdicaſſe eſt detuliſſe, arguiſſe, accuſaſſe, & conviciſſe.

198. *Idem* libro 2. de omnibus tribunalibus.

URbana praedia omnia aedificia accipimus, non ſolum ea, quae ſunt in oppidis, ſed & ſi forte ſtabula ſunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel ſi prætoria, voluptati tantum deſervientia: quia urbanum prædium non locus facit, ſed materia. Proinde hortus quoque, ſi qui ſunt in ædificiis conſtituti dicendum eſt urbanorum appellatione contineri. Plane ſi plurium horti in reditu ſunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non ſunt urbana.

190. *Idem* libro 8. de omnibus tribunalibus.

ABſentem accipere debemus eum, qui non eſt in eo loco, in quo petitur: non enim trans mare abſentem deſideramus, ſed ſi forte extra continentia urbis ſit, abeſt: cæterum uſque ad continentia non abeſſe videtur, ſi non latitet.

1 * Abeſſe non videtur, qui ab hoſtibus captus eſt: ſed qui a latronibus detinetur.

200. *Julianus* libro 2. Digeſtorum.

HÆc ſtipulatio, *Noxis ſolutum præſtari*, non exiſtimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam executionem, & coërcitionem capitalem habent.

201. *Idem* libro 81. Digeſtorum.

JUſta interpretatione recipiendum eſt, ut appellatione filii, ſicuti filiamfamilias contineri ſæpe reſpondimus, ita & nepos videatur

tur comprehendi: & patris nomine avus quoque demonſtrari intelligatur.

202. *Alfenus Varus* (libro 2. Digeſtorum.)

CUm in teſtamento ſcriptum eſſet, ut hæres in funere, aut in monumento dumtaxat aureos centum conſumeret, non licet minus conſumere, ſi amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra teſtamentum facere videtur.

203. *Idem* libro 7. Digeſtorum.

IN lege Cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat: *Servos, quos domum quis duceret ſuo uſu, pro his portorium ne dato*: quærebatur, ſi quis a Sicilia ſervos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa, utrum pro his hominibus portorium dari deberet, necne: reſpondi, duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones: primam, quid eſſet *domum* ducere; alteram, quid eſſet *ſuo uſu* ducere. Igitur quæri ſolet, utrum ubi quiſque habitaret, ſive in provincia, ſive in Italia, an duntaxat in ſua cujuſque patria domus eſſe recte diceretur: ſed de ea re conſtitutum eſſe, eam domum unicuique ibi debere exiſtimari, ubi quiſque ſedes, & tabulas haberet, ſuarumque rerum conſtitutionem feciſſet. Quid autem eſſet *uſu ſuo*, magnam habuiſſe dubitationem, & magis placere, quod victus ſui cauſa paratum eſt, tantum contineri. Itemque de ſervis eadem ratione quæri, qui eorum uſus ſui cauſa parati eſſent, utrum diſpenſatores, inſularii, villici, atrienſes, tentores, operarii quoque ruſtici, qui agrorum colendorum cauſa haberentur,

rentur, ex quibus (agris) paterfamilias fructus caperet, quibus ſe toleraret: omnes denique ſervos, quos quiſque emiſſet, ut ipſe haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur: neque ideo emiſſet, ut venderet. Et ſibi videri eos demum uſus ſui cauſa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipſius cultum præpoſiti, deſignatique eſſent: quo in genere vectores, cubicularii, coqui, miniſtratores, atque alii, qui ad ejuſmodi uſum parati eſſent, numerarentur.

204. *Paulus* libro 2. epitomarum (Alfeni.]

PUeri appellatio tres ſignificationes habet: unam, cum omnes ſervos pueros appellamus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ dicimus, tertiam, cum ætatem puerilem demonſtramus.

205. *Idem* libro 4. Epitom. Alfeni.

QUi fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficus: & uvas duntaxat duracinas albas, & purpureas, & quæ ejus generis eſſent, quas non vini cauſa haberemus, quas Græci τρωξίμους, ideſt *Comeſtibiles*, appellant, recepta videri.

206. *Julianus* libro 6. ex Minucio.

VInaria vaſa proprie vaſa torcularia eſſe, placet: dolia autem, & ſerias tamdiu in ea cauſa eſſe, quamdiu vinum haberent; cum ſine vino eſſe cœperint, in eo numero non eſſe: quoniam ad alium uſum transferri poſſent, veluti ſi frumentum in his addatur, eandem cauſam amphorarum eſſe, ut cum vinum habeant, tunc in vaſis vinariis; cum inanes

inanes ſint, tunc extra numerum vinariorum ſint: quia aliud in his condi poſſit.

207. *Africanus* libro 3. Quæſtionum.

MErcis appellatione homines non contineri, Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, ſed venalitiarios appellari ait, & recte.

208. *Idem* libro 4. Quæſtionum.

BOnorum appellatio, ſicut hæreditatis, univerſitatem quandam, ac jus ſucceſſionis, & non ſingulas res demonſtrat.

209. *Florentius* libro 10. Inſtitutionum.

COram Titio aliquid facere juſſus, non videtur præſente eo feciſſe, niſi is intelligat: itaque ſi furioſus, aut infans ſit, aut dormiat, non videtur coram eo feciſſe. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod juſſum eſt.

210. *Martianus* libro 7. Inſtitutionum.

IS, qui natus eſt ex mancipiis urbanis, & miſſus eſt in villam nutriendus, in urbanis ſervis conſtituetur.

211. *Florentius* libro 8. Inſtitutionum.

FUndi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: ſed in uſu urbana ædificia, ædes; ruſtica, villæ dicuntur. Locus vero ſine ædificio, in urbe area: rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

212. *Ulpianus* libro 1. de Adulteriis.

PRævaricatores eos appellamus, qui cauſam adverſariis ſuis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt: a varicando enim prævaricatores dicti ſunt.

213. *Idem*

213. *Idem* libro 1. Regularum.

CEdere *diem* ſignificat incipere deberi pecuniam. *Venire diem* ſignificat eum diem veniſſe, quo pecunia peti poſſit. Ubi ergo pure quis ſtipulatus fuerit, & ceſſit, & venit dies: ubi in diem, ceſſit dies, ſed nondum venit: ubi ſub conditione, neque ceſſit, neque venit dies, pendente adhuc conditione.

1 * Æs alienum eſt, quod nos aliis debemus, æs ſuum eſt, quod alii nobis debent.

2 * Lata culpa eſt nimia negligentia, id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro 1. Publicorum judiciorum.

MUnus proprie eſt, quod neceſſario obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet poteſtatem. Dona autem proprie ſunt, quæ nulla neceſſitate juris, officii, ſed ſponte præſtantur; quae ſi non praeſtentur, nulla reprehenſio eſt: &, ſi praeſtentur, plerumque laus ineſt: ſed in ſumma in hoc ventum eſt, ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. *Paulus* libro ſingulari ad legem Fuſiam Caniniam.

POteſtatis verbo plura ſignificantur: in perſona magiſtratuum, imperium: in perſona liberorum, patria poteſtas: in perſona ſervi, dominium. At cum agimus de noxae deditione cum eo, qui ſervum non defendit, praeſentis corporis copiam, facultatemque ſignificamus. In lege Attinia in poteſtatem domini rem furtivam veniſſe videri, ſi ejus vindi-

vindicandae poteſtatem habuerit, Sabinus, & Caſſius ajunt.

216. *Ulpianus* libro 1. ad legem Æliam Sentiam.

VErum eſt, eum, qui in carcere clauſus eſt, non videri neque vinctum, neque in vinculis eſſe, niſi corpori ejus vincula ſint adhibita.

217. *Javolenus* libro 1. ex Poſterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cum fari potuerit*, & *poſtquam fari potuerit*, multum intereſt, nam poſteriorem ſcripturam, uberiorem eſſe conſtat: at, *cum fari potuerit*; arctiorem: & id tantummodo tempus ſignificari, quo primum fari poſſit.

1 * Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, ſi nihil præterea fuiſſet adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27. Quæſtionum.

VErbum *Facere*, omnem omnino faciendi cauſam complectitur: dandi, ſolvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem* libro ſecundo Reſponſorum.

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba ſpectari, placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad hæredem ejus, qui ſuſcepit, pertineret, jus hæredum ad legatarium quoque transferri potuit.

220. *Calliſtratus* libro ſecundo Quæſtionum.

LIberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his deſcendunt,

continentur: hos enim omnes ſuorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit: totiens enim leges neceſſarium ducunt in cognatione ſingulorum nominibus uti, veluti, *Filii*, *nepotis*, *pronepotis*, cæterorumve, qui ex his deſcendunt, quotiens non omnibus qui poſt eos ſunt, præſtitum voluerint, ſed ſolis iis ſuccurrerent, quos nominatim enumerarent At ubi non perſonis certis, non quibuſdam gradibus præſtatur, ſed omnibus, qui ex eodem genere orti ſunt, liberorum appellatione comprehenduntur.

1 * Sed & Papirius Fronto libro tertio reſponſorum ait. Prædio cum villico, & contubernali ejus, & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, niſi voluntas teſtatoris aliter ſe habeat: filii enim appellatione ſæpe & nepotes accipi multifariam placere.

2 * Divus quoque Marcus reſcripſit, non videri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum hæredem reliquit.

3 * Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo, & voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis deſcendunt, contineri: nec enim dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quam filii appellare: etenim idcirco filios, filiaſve concipimus, atque edimus, ut ex prole eorum, earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221. *Pau-*

221. *Paulus* libro 10. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, falſum tutorem eum vere dici, qui tutor non eſt, ſive habenti tutorem datus eſt, ſive non: ſicut falſum teſtamentum, quod teſtamentum non eſt, & modius iniquus, qui modius non eſt.

322. *Hermogenianus* libro 2. Juris epitom.

PEcuniæ nomine non ſolum numerata pecunia, ſed omnes res, tam ſoli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro 2. Sententiarum.

LAtæ culpæ finis eſt, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

1 * Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: ſed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

224. *Venulejus* libro 7. Stipulationum.

VInculorum appellatione vel privata vel publica vincula ſignificantur; cuſtodiæ vero, tantum publicam cuſtodiam.

225. *Tryphonius* libro 1. Diſputationum.

FUgitivus eſt, non is, qui ſolum conſilium fugiendi a domino ſuſcepit, licet id ſe facturum jactaverit, ſed qui ipſo facto fugæ initium mente deduxerit: nam & furem, & adulterum, & aleatorem, quanquam alia ſignificatione ex animi propoſitione cujuſque ſola quis dicere poſſit: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino ſubtraxerit qui nunquam alienam matremfamilias corruperit, ſi modo ejus mentis ſit, ut occaſione

data id commiſſurus ſit, tamen oportere eadem hæc crimina aſſumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque, & errorem non ſecundum propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

226. *Paulus* libro 1. Manualium.

MAgna negligentia, culpa eſt, magna culpa, dolus eſt.

227. *Idem* libro 2. Manualium.

EX illa parte edicti, *Eum, quem ei hæredem eſſe oportet*, hæredis hæredibus bonorum poſſeſſio non defertur.

1 * Item in ſubſtitutione his verbis, *Quiſquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum ſignificatur, imo non tantum proximus hæres, ſed etiam ſcriptus.

228. *Idem* libro ſingulari de cognitionibus.

MUnicipes intelligendi ſunt & ii, qui in eodem municipio nati ſunt.

229. *Idem* libro ſingulari de Tacitis fideicommiſſis.

TRanſacta, finitave intelligere debemus, non ſolum de quibus controverſia fuit, ſed etiam quæ ſine controverſia ſunt poſſeſſa.

230. *Idem* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Orficianum.

UT ſunt judicio terminata, tranſactione compoſita, longioris temporis ſilentio finita.

231. *Idem* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum.

QUod dicimus eum, qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe: tunc verum eſt, cum de

ipſius

ipſius jure quæritur: aliis autem non prodeſt, niſi natus.

232. *Cajus* libro I. de Verborum obligationibus.

HÆc enunciatio, *Quæ ſunt pluris aureorum triginta*, ſimul & quantitatis, & æſtimationis ſignificativa eſt.

233. *Idem* libro I. ad legem duodecim tabularum.

SI cavilletur, & moretur, & fruſtretur. Inde & calumniatores appellati ſunt, quia per fraudem, & fruſtrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta eſt.

1 * Poſt Kalendas Januarias die tertio pro ſalute principis vota ſuſcipiuntur.

2 * Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, ſed nunc omne ſignificatur, quod mittitur manu. Ita ſequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur (Græca voce) figuratum *ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, i. e. ab eo, quod eſt longe.* Et hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id ſignificatur, quod ab arcu mittitur: ſed non minus omne ſignificatur, quod mittitur manu, (*ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, i. e. a jaciendo*:) Admonet nos Ξενοφῶν: *ideſt Xenophon*: nam ita ſcribit: Καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι: *i. e. Et tela ſimul*

mul ferebantur, haſtæ, ſagittæ, fundæ, plurimi item lapides, & id, quod arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα, (*i. ſagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem* libro 2. ad legem duodecim tabularum.

QUos nos hoſtes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum eſſet.

1 * Locuples eſt, qui ſatis, & idonee habet pro magnitudine rei, quam actor reſtituendam eſſe petit.

2 * Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere: ſed Offilius ad Atticum ait; his verbis & veſtimenta, & ſtramenta contineri, ſine his enim vivere neminem poſſe.

235. *Idem* libro tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri proprie dicimus, quæ quis ſuo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento ſecum ducit: agi ea, quæ animantia ſunt.

1 * Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent, ſed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QUi Venenum dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum ſit: nam & medicamenta venena ſunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum eſt, mutat: cum id, quod nos vene-

venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt: apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur: unde adjectione alterius nominis diſtinctio fit: admonet nos ſummus apud eos poetarum Homerus, nam ſic ait:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρὰ, ideſt.

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

1 * Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies ἀκρόδρυα (ideſt, *extremitates arborum*) appellantur.

237. *Idem* libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DUobus negativis verbis quaſi permittit lex, magis quam prohibeat: idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem* libro ſexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs eſt cæteri cives ſine ſenatoribus.

1 * Deteſtatum eſt teſtatione denuntiatum.

2 * Pignus appellatum a pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam videri poteſt, verum eſſe, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis conſtitui.

3 * Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius* libro ſingulari Enchiridii.

PUpillus eſt, qui, cum impubes eſt, deſiit in patris poteſtate eſſe, aut morte, aut emancipatione.

1 * Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores (noſtri) captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent.

2 * Incola eſt, qui in aliquam regionem domicilium ſuum contulit, quem Græci παροικον (ideſt, *juxta habitationem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed etiam qui in alicujus ita agrum habent, ut intra eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiant.

3 * Munus publicum eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, univerſoſque cives, remque eorum imperio magiſtratus extraordinario pervenit.

4 * Advena eſt, quem Græci ἄποικον, (ideſt, *domo profugum, colonum advenientem*) appellant.

5 * Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilii publici gratia conſcribi ſolita ſit.

6 * Urbs ab urbo appellata eſt: urbare eſt aratro definire, & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi ſolet.

7 * Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei cauſa mœnia ſint conſtituta.

8 * Territorium eſt univerſitas agrorum intra fines cujuſque civitatis. Quod ab eo dictum quidam ajunt, quod magiſtratus ejus loci

loci intra eos fines terrendi, ideſt ſummovendi, jus habent.

9 * Verbum *Suum* ambiguum eſt, utrum de toto, an de parte ſignificet: & ideo qui jurat ſuum non eſſe, adjicere debet, neque ſibi commune eſſe.

240. *Paulus* ex libris ſex, libro 1. Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum.

CUm quærebatur, an verbum, *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, ſed & mortem contineret, hoc eſt, an de hoc quoque caſu contrahentes ſentirent, & multi putabant hoc ſenſiſſe, & quibuſdam aliis contra videbatur: ſecundum hoc motus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto ut nullo caſu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scævola* libro ſingulari ὅρων.

IN rutis, & cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili, tectoriove non continentur.

242. *Javolenus* libro 2. ex Poſterioribus Labeonis.

MAlum navis eſſe partem, artemonem autem non eſſe, Labeo ait, quia pleræque naves ſine malo inutiles eſſent, ideoque pars navis habetur: artemon autem magis additamentum, quam pars navis eſt.

1 * Inter projectum & immiſſum hoc intereſſe ait Labeo: quod projectum eſſet id, quod ita proveheretur, ut nuſquam requieſceret: qualia mœniana, & ſuggrundia eſſent: immiſſum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco

P 5 requieſce-

requieſceret, veluti tigna, trabeſque quæ immitterentur.

2 * Plumbum, quod pro tegulis poneretur, ædificii eſſe ait Labeo: ſed id, quod hypætrii tegendi cauſa poneretur, contra eſſe:

3 * Viduam non ſolum eam, quæ aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ virum non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors, veſanus, qui ſine corde, aut ſanitate eſſet, ſimiliter viduam dictam eſſe ſine duitate.

4 * Structuram loci alicujus ex tabulis factam, quæ æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium eſſe, ait Labeo: quoniam perpetuo uſui paratæ eſſent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola* libro 18. Digeſtorum.

SCævola reſpondit. Semper acceptum eſt, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento, vel poſteriore loco manumitterentur: niſi manifeſte is, a quo peteretur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon ex Pauli epitom.

SI qua pœna eſt, multa eſt: ſi qua multa eſt, pœna eſt. *Paulus:* Utrumque eorum falſum eſt, namque harum rerum diſſimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de pœna provocatio non eſt: ſimulatque enim victus quis eſt ejus maleficii, cujus pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: ut multæ provocatio eſt, nec ante debetur, quam aut non eſt provocatum, aut provocator victus eſt, nec aliter,

quam

quam ſi is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum diſſimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ ſingulorum peccatorum ſunt: multæ contra: quia ejus judicis poteſtas eſt, quantam dicat, niſi cum lege eſt conſtitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius* libro 10. Epiſtolarum.

STatuæ affixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut ſimiliter quæ cohærent lychnis, non ſunt ædium: ornatus enim ædium cauſa parantur, non quo ædes perficiantur.

1 * Idem Labeo ait: Prothyron, quod in ædibus (interdum) fieri ſolet, aedium eſt.

246. *Idem* libro 10. Epiſtolarum.

APud Labeonem libris πιθανῶν ita ſcriptum eſt: Exhibet, qui praeſtat ejus, de quo agitur, praeſentiam: nam etiam qui ſiſtit, praeſtat ejus, de quo agitur, praeſentiam, nec tamen (eum) exhibet: (&) qui mutum, aut furioſum, aut infantem exhibet, non poteſt videri ejus praeſtare praeſentiam: nemo enim ex eo genere praeſens ſatis apte appellari poteſt.

1 * Reſtituit, non tantum qui ſolum corpus ſed etiam qui omnem rem, conditionemque reddita cauſa praeſtat, & tota reſtitutio juris eſt interpretatio.

Tit. XVII.

DE (DIVERSIS) REGULIS

JURIS ANTIQUI.

1. *Paulus* (lib. 16. ad Plautium.)

REgula eſt, quae rem, quae eſt, breviter enarrat: non ut ex regula jus ſumatur: ſed ut ex jure, quod eſt, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quaſi cauſae conjectio eſt, quae ſimul cum in aliquo vitiata eſt, perdit officium ſuum.

2. *Ulpianus* (libro 1. ad Sabinum.)

FOEminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ ſunt: & ideo nec judices eſſe poſſunt, nec magiſtratum gerere, nec poſtulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores exiſtere.

1 * Item impubes omnibus officiis civilibus debet abſtinere.

3. *Idem* libro 3. ad Sabinum.

EJus eſt non nolle, qui poteſt velle.

4. *Idem* (libro 6. ad Sabinum.)

VElle non creditur, qui obſequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* (libro 2. ad Sabinum.)

IN negotiis contrahendis alia cauſa habita eſt furioſorum, alia eorum, qui fari poſſunt,

ſunt, quamvis actum rei non intelligerent: nam furioſus nullum negotium contrahere poteſt: pupillus omnia tutore auctore agere poteſt.

6. *Ulpianus* (libro 7. ad Sabinum.)

NOn vult hæres eſſe, qui ad alium transferre voluit hæreditatem.

7. *Pomponius* (libro 3. ad Sabinum.)

JUs noſtrum non patitur eundem in paganis & teſtato, & inteſtato deceſſiſſe: earumque rerum naturaliter inter ſe pugna eſt, (teſtatus, & inteſtatus.)

8. *Idem* (libro 4. ad Sabinum.)

JUra ſanguinis nullo jure civili dirimi poſſunt.

9. *Ulpianus* (libro quintodecimo ad Sabinum.)

SEmper in obſcuris, quod minimum eſt, ſequimur.

10. *Paulus* (libro 3. ad Sabinum.)

SEcundum naturam eſt, commoda cujuſque rei eum ſequi, quem ſequuntur incommoda.

11. *Pomponius* (libro 5. ad Sabinum.)

ID, quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.

12. *Paulus* (libro 3. ad Sabinum.)

IN teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretamur.

13. *Ulpianus* (libro 10. ad Sabinum.)

NOn videtur cepiſſe, qui per exceptionem [a petitione] removetur.

14. *Pom-*

14. *Pomponius* (libro 5. ad Sabinum.)

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur.

15. *Paulus* (libro 4. ad Sabinum.)

(IS,) qui actionem habet ad rem recuperandam ipſam rem habere videtur.

16. *Ulpianus* (libro 21. ad Sabinum.)

IMaginaria venditio non eſt pretio accedente.

17. *Idem* (libro 23. ad Sabinum.)

CUm tempus in teſtamento adjicitur, credendum eſt pro hærede adjectum, niſi alia mens fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris gratia tempus adjicitur.

18. *Pomponius* (libro 6. ad Sabinum.)

QUæ legata mortuis nobis ad hæredem noſtrum tranſeunt, eorum commodum per nos his, quorum in poteſtate ſumus, eodem caſu adquirimus: aliter atque quod ſtipulati ſumus: nam & ſub conditione ſtipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam ſi liberatis nobis poteſtate domini conditio exiſtat.

P A U L U S.

SI filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus emancipatus fuerit: deinde extiterit conditio, patri actio competit, quia in ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus* (libro 24. ad Sabinum.)

QUi cum alio contrahit, vel eſt, vel debet eſſe non ignarus conditionis ejus: hæredi autem hoc imputari non poteſt, cum non ſponte cum legatariis contrahat.

X * Non

1 * Non ſolet exceptio doli nocere his, quibus voluntas teſtatoris non refragatur.

20. *Pomponius* (libro 7. ad Sabinum.)

QUotiens dubia interpretatio libertatis eſt, ſecundum libertatem reſpondendum erit.

21. *Ulpianus* (libro 27. ad Sabinum.)

NOn debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere.

22. *Idem* (libro 28. ad Sabinum.)

IN perſonam ſervilem nulla cadit obligatio.

1 * Generaliter probandum eſt, ubicumque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini, vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum eſſe.

23. *Idem* (libro 29. ad Sabinum.)

COntractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam, dolum tantum, depoſitum, & precarium, dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum: item dotis datio, tutelæ, negotia geſta: in his quidem & diligentia requiritur, ſocietas & rerum communio, & dolum, & culpam recipit, ſed hæc ita, niſi ſi quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in ſingulis contractibus, nam hoc ſervabitur, quod initio convenit, legem enim contractus dedit, excepto eo, quod Celſus putat, non valere, ſi convenerit, ne dolus præſtetur, hoc enim bonæ fidei judicio contrarium eſt: & ita utimur. Animalium vero caſus, mortes, quæque ſine culpa accidunt, fugæ ſervorum, qui cuſtodiri non ſolent, rapinæ, tumultus, incen-

incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum a nullo præſtantur.

24. *Paulus* (libro 5. ad Sabinum.)

QUatenus cujuſque interſit, in facto, non in jure conſiſtit.

25. *Pomponius* (libro 11. ad Sabinum.)

PLus cautionis in re eſt, quam in perſona.

26. *Ulpianus* (libro 20. ad Sabinum.)

QUi poteſt, invitis alienare, multo magis & ignorantibus, & abſentibus poteſt.

27. *Pomponius* (libro ſextodecimo ad Sabinum.)

NEc ex prætorio, nec ex ſolemni jure privatorum conventione quicquam immutandum eſt: quamvis obligationum cauſæ pactione poſſint immutari, & ipſo jure, & per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus privatorum pactionibus non infirmatur: niſi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Ulpianus* (libro 36. ad Sabinum.)

DIvus Pius reſcripſit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere poſſunt, condemnandos.

29. *Paulus* (libro 8. ad Sabinum.)

QUod initio vitioſum eſt, non poteſt tractu temporis convaleſcere.

30. *Ulpianus* (libro 36. ad Sabinum.)

NUptias non concubitus, ſed conſenſus facit.

31. *Idem* (libro 42. ad Sabinum.)

VErum eſt, neque pacta, neque ſtipulationes factum poſſe tollere: quod enim impoſſibi-

poſſibile eſt: neque pacto, neque ſtipulatione poteſt comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere poſſit.

32. *Idem* (libro 43. ad Sabinum.)

QUod attinet ad jus civile, ſervi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali: quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales ſunt.

33. *Pomponius* (libro 22. ad Sabinum.)

IN eo quod vel is, qui petit, vel is, a quo petitur, lucri facturus eſt, durior cauſa eſt petitoris.

34. *Ulpianus* (libro quadrageſimo quinto ad Sabinum.)

SEmper in ſtipulationibus, & in cæteris contractibus id ſequimur, quod actum eſt: aut, ſi non appareat, quid actum eſt, erit conſequens, ut id ſequamur, quod in regione, in qua actum eſt, frequentatur. Quid ergo, ſi neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum eſt, redigenda ſumma eſt.

35. *Idem* (libro 48. ad Sabinum.)

NIhil tam naturale eſt, quam eo genere quidque diſſolvere, quo colligatum eſt: ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi conſenſus obligatio contrario conſenſu diſſolvitur.

36. *Pomponius* (libro 27. ad Sabinum.)

CUlpa eſt, immiſcere ſe rei ad ſe non pertinenti.

39. *Ulpianus* (libro 51. ad Sabinum.)

NEmo, qui condemnare poteſt, abſolvere non poteſt.

38. *Pom-*

38. *Pomponius* (libro 29. ad Sabinum.)

SIcuti pœna ex delicto defuncti hæres teneri non debet, ita nec lucrum facere, ſi quid ex ea re ad eum perveniſſet.

39. *Idem* (libro 32. ad Sabinum.)

IN omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo per alium mora eſt, quo minus fiat.

40. *Idem* (libro 34. ad Sabinum.)

FUrioſi, vel ejus cui bonis interdictum ſit, nulla voluntas eſt.

41. *Ulpianus* (libro 26. ad Edictum.)

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur.

1 * In re obſcura melius eſt favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Cajus* (libro 9. ad Edictum Provinciale.)

QUi in alterius locum ſuccedunt, juſtam habent cauſam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejuſſores quoque non minus, quam hæredes juſtam ignorantiam poſſent allegare. Hæc ita de hærede dicta ſunt, ſi cum eo agatur: non etiam ſi agat: nam plane qui agit, certus eſſe debet, cum ſit in poteſtate ejus, quando velit experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Ulpianus* (libro 20. ad Edictum.)

NEmo ex iis, qui negant ſe debere, prohibetur etiam alia defenſione uti, niſi lex impediat.

1 * Quotiens concurrunt plures actiones ejuſdem rei nomine, una tantum quis experiri debet.

44. *Idem*

44. *Idem* (libro 29. ad Edictum.)

TOtiens in hæredem damus actionem de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex ſuo.

45. *Idem* (libro 30. ad Edictum.)

NEque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei ſuæ conſiſtere poteſt.

1 * Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Cajus* (libro 10. ad Edictum Provinciale.)

QUod a quodam pœnæ nomine exactum eſt, id eidem reſtituere nemo cogitur.

47. *Ulpianus* (libro 30. ad Edictum.)

COnſilii non fraudulenti nulla obligatio eſt: cæterum ſi dolus, & calliditas interceſſit, de dolo actio competit.

1 * Socii mei ſocius, meus ſocius non eſt.

48. *Paulus* (libro 35. ad Edictum.)

QUidquid (in) calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quam ſi perſeverantia apparuit judicium animi fuiſſe: ideoque brevi reverſa uxor, nec divertiſſe videtur.

49. *Ulpianus* (libro trigeſimo quinto ad Edictum.)

ALterius circumventio alii non præbet actionem.

50. *Paulus* (libro trigeſimo nono ad Edictum.)

CUlpa caret, qui ſcit, ſed prohibere non poteſt.

51. *Cajus*

51. *Cajus* (libro quinto decimo ad edictum Provinciale.)

NOn videtur quiſquam id capere, quod ei neceſſe eſt alii reſtituere.

52. *Ulpianus* (libro 44. ad Edictum.)

NOn defendere videtur, non tantum qui latitat, ſed & is qui præſens negat ſe defendere, aut non vult ſuſcipere actionem.

53. *Paulus* (libro 42. ad Edictum.)

CUjus per errorem dati repetitio eſt, ejus conſulto dati donatio eſt.

54. *Ulpianus* (libro 46. ad Edictum.)

NEmo plus juris ad alium transferre poteſt quam ipſe habet.

55. *Cajus* libro ſecundo de teſtamentis ad Edictum urbicum.

NUllus videtur dolo facere, qui ſuo jure utitur.

56. *Idem* libro tertio de legatis ad Edictum urbicum.

SEmper in dubiis benigniora præferenda ſunt.

57. *Idem* (libro 18. ad Edictum Provinciale.)

BOna fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. *Ulpianus* (libro 2. Diſputationum.)

EX pœnalibus cauſis non ſolet in patrem de peculio actio dari.

59. *Idem* (libro 3. Diſputationum.)

HÆredem ejuſdem poteſtatis, juriſque eſſe: cujus fuit defunctus, conſtat.

60. *Idem*

60. *Idem* (libro 10. Diſputationum.)

SEmper qui non prohibet pro ſe interveni-re, mandare creditur. Sed & ſi quis ratum habuerit, quod geſtum eſt, obſtringitur mandati actione.

61. *Idem* (libro 3. Opinionum.)

DOmum ſuam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quo jus non habet.

62. *Julianus* (libro 6. Digeſtorum.)

HÆreditas nihil aliud eſt, quam ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuerit.

63. *Idem* (libro 17. Digeſtorum.)

QUi ſine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* (libro 29. Digeſtorum.)

EA, quæ raro accidunt; non temere (in) agendis negotiis computantur.

65. *Idem* (libro 54. Digeſtorum.)

EA eſt natura cavillationis, quam Græci σώριτμα appellant, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea quæ evidenter falſa ſunt, perducatur.

66. *Idem* (libro 60. Digeſtorum.)

MArcellus ait: Definit debitor eſſe is, qui nactus eſt exceptionem juſtam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem* (libro 87. Digeſtorum.)

QUotiens idem ſermo duas ſententias exprimit, ea potiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt.

68. *Pau-*

68. *Paulus* (libro ſingulari de dotis repetitione.)

IN omnibus cauſis id obſervatur, ut, ubi perſonæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat: ubi vero genus actionis id deſiderat, ibi, ad quemvis perſecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem* (libro ſingulari de adſignatione libertorum.)

INvito beneficium non datur.

70. *Ulpianus* (libro 1. de officio Proconſulis.)

NEmo poteſt gladii poteſtatem ſibi datam, vel cujuſvis alterius coërcitionis, ad alium transferre.

71. *Idem* (libro 2. de officio proconſulis.)

OMnia, quæcumque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt.

72. *Javolenus* [libro 2. ex poſterioribus Labeonis.)

FRuctus rei eſt, vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scævola* libro ſingulari ὅρων.

QUo tutela rediit, eo hæreditas pervenit, niſi cum fœminæ hæredes intercedunt.

1 * Nemo poteſt tutorem dare cuiquam, niſi ei, quem in ſuis hæredibus, cum moritur, habuit, habiturusve eſſet, ſi vixiſſet.

2 * Vi factum id videtur eſſe, quod quis, cum prohiberetur, fecit: clam, quod quiſque, cum controverſiam haberet, habiturumve ſe putaret, fecit.

3 * Quæ

3 * Quæ in teſtamento ita ſunt ſcripta, ut intelligi non poſſint, perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.

4 * Nec paciſcendo, nec legem, dicendo, nec ſtipulando quiſquam alteri cavere poteſt.

74. *Papinianus* (libro primo Quæſtionum.)

NOn debet alteri, per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem* (libro 3. Quæſtionum.)

NEmo poteſt mutare conſilium ſuum in alterius injuriam.

76. *Idem* (libro 24. Quæſtionum.)

IN totum omnia, quæ animi deſtinatione agenda ſunt, non niſi vera, & certa ſcientia perfici poſſunt.

77. *Idem* (libro viceſimo octavo Quæſtionum.)

ACtus legitimi, qui non recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem: nonnunquam tamen actus ſupraſcripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehenſa vitium adferunt: nam ſi acceptum feratur ei, qui ſub conditione promiſit, ita demum egiſſe aliquid acceptilatio intelligitur, ſi obligationis conditio extiterit: quæ ſi verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem* (libro 31. Quæſtionum.)

GEneraliter, cum de fraude diſputatur, non quid habeat actor, ſed quid per adverſarium habere non potuerit, conſiderandum eſt.

79. *Idem* (libro 32. Quæſtionum.)

FRaudis interpretatio ſemper in jure civili non ex eventu duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſideratur.

80. *Idem* (libro 33. Quæſtionum.)

IN toto jure generi per ſpeciem derogatur: & illud potiſſimum habetur, quod ad ſpeciem directum eſt.

81. *Idem* (libro 3. Reſponſorum.)

QUæ dubitationis tollendæ cauſa contractibus inſeruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem* (libro 9. Reſponſorum.)

DOnari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* (libro 2. Definitionum.)

NOn videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* (libro 3. Quæſtionum.)

CUm amplius ſolutum eſt, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti poſſit, totum eſſe indebitum intelligitur, manente priſtina obligatione.

1 * Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem ſecuti ſumus.

85. *Idem* (libro 6. Quæſtionum.)

IN ambiguis pro dotibus reſpondere melius eſt.

1 * Non eſt novum, ut quæ ſemel utiliter conſtituta ſunt, durent, licet ille caſus exſtiterit, a quo initium capere non potuerunt.

2 * Quotiens æquitatem deſiderii naturalis ratio

ratio, aut dubitatio juris moratur, juſtis decretis res temperanda eſt.

86. *Idem* (libro 7. Quæſtionum.)

NOn ſolet deterior conditio fieri eorum, qui litera conteſtati ſunt, quam ſi non eſſent: ſed plerumque melior.

87. *Idem* (libro 13. Quæſtionum.)

NEmo enim in perſequendo deteriorem cauſam, ſed meliorem facit.

Denique poſt litem conteſtatam hæredi quoque proſpicitur, & hæres tenetur ex omnibus cauſis.

88. *Scævola* (libro 5. Quæſtionum.)

NUlla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio eſt.

89. *Paulus* (libro 10. Quæſtionum.)

QUamdiu poſſit valere teſtamentum, tamdiu legitimus hæres non admittitur.

90. *Idem* (libro 15. Quæſtionum.)

IN omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas ſpectanda eſt.

91. *Idem* (libro decimo ſeptimo Quæſtionum.)

QUotiens duplici jure defertur alicui ſucceſſio: repudiato novo jure, quod ante defertur, ſupererit vetus.

92. *Scævola* (libro 5. Reſponſorum.)

SI librarius in tranſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere, quo minus & reus, & fidejuſſor teneantur.

93. *Mæcianus* (libro 1. Fideicommiſſorum.)

FIliusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur.

94. *Ulpianus* (libro 2. Fideicommiſſorum.)

NOn ſolent, quæ abundant, vitare ſcripturas.

95. *Idem* (libro 6. Fideicommiſſorum.)

NEmo dubitat, ſolvendo videri eum, qui defenditur.

96. *Mæcianus* (libro 22. Fideicommiſſorum.)

IN ambiguis orationibus maxime ſententia ſpectanda (eſt) ejus, qui eas protuliſſet.

97. *Hermogenianus* (libro 3. juris Epitom.)

EA ſola deportationis ſententia aufert, quæ ad fiſcum perveniunt.

98. *Idem* [libro 4. Juris Epitom.]

QUotiens utriuſque cauſa lucri ratio vertitur, is præferendus eſt, cujus in lucro cauſa tempore præcedit.

99. *Venulejus* [libro 12: Stipulationum,]

NOn poteſt improbus videri, qui ignorat quantum ſolvere debeat.

100. *Cajus* [libro 1. Regularum.]

UMnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus* [libro ſingulari de Cognitionibus.]

UBi lex duorum menſium fecit mentionem, & qui ſexageſimo primo die venerit, audiendus eſt, ita enim Imperator Antoninus cum Divo patre ſuo reſcripſit.

102. *Ulpianus* [libro 1. ad Edictum.]

QUi vetante prætore fecit, hic adverſus edictum feciſſe proprie dicitur.

1. * Ejus eſt actione denegare, qui poſſit & dare.

103. *Paul.*

103. *Paulus* [libro 1. ad Edictum.]

NEmo de domo ſua extrahi debet.

104. *Ulpianus* [libro 2. ad Edictum.]

SI in duabus actionibus alibi ſumma major, alibi infamia eſt, præponenda eſt cauſa exiſtimationis. Ubi autem æquiparantur famoſa judicia, & ſi ſummam imparem habent, pro paribus accipienda ſunt.

105. *Paulus* [libro 1. ad Edictum.]

UBicunque cauſæ cognitio eſt, ibi prætor deſideratur.

106. *Idem* [libro 2. ad Edictum.]

LIbertas inæſtimabilis res eſt.

107. *Cajus* (libro 1. ad Edictum Provinciale.)

CUm ſervo nulla actio eſt.

108. *Paulus* (libro 4. ad Edictum.)

FEre in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ ſuccurritur.

109. *Idem* (libro 1. ad Edictum.)

NUllum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere (non) poteſt.

110. *Idem* (libro 6. ad Edictum.)

IN eo, quod plus ſit, ſemper ineſt & minus.

1 * Nemo alienæ rei expromiſſor idoneus videtur, niſi cum ſatiſdatione.

2 * Pupillus pati poſſe non intelligitur.

3 * Ubi verba conjuncta non ſunt, ſufficit alterutrum eſſe factum.

4 * Mulieribus tunc ſuccurrendum eſt, cum defraudantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Cajus* (libro 2. ad Edictum Provinciale.)

PUpillum, qui proximus pubertati ſit, capacem eſſe & furandi, & injuriæ faciendæ.

1 * In hæredem non ſolent actiones tranſire, quæ pœnales ſunt ex maleficio; veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus* (libro 8. ad Edictum.)

NIhil intereſt, ipſo jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Cajus* (libro 3. ad Edictum Provinciale.)

IN toto & pars continentur.

114. *Paulus* (libro 9. ad Edictum.)

IN obſcuris inſpici ſolet, quod veriſimilius eſt, aut quod plerumque fieri ſolet.

115. *Idem* (libro 10. ad Edictum.)

SI quis obligatione liberatus ſit, poteſt videri accepiſſe.

1 * Non poteſt videri accepiſſe, qui ſtipulatus poteſt exceptione ſummoveri.

116. *Ulpianus* (libro 11. ad Edictum.)

NIhil conſenſui tam contrarium eſt, qui & bonæ fidei judicia ſuſtinet, quam vis, atque metus: quem comprobare contra bonos mores eſt.

1 * Non capitur, qui jus publicum ſequitur.

2 * Non videntur, qui errant, conſentire.

117. *Paulus* (libro 12. ad Edictum.)

PRætor bonorum poſſeſſorem hæredis loco in omni cauſa habet.

118. *Ul-*

118. *Ulpianus* (libro 12. ad Edictum.)

QUi in ſervitute eſt, uſucapere non poteſt: nam cum poſſideatur, poſſidere non videtur.

119. *Idem* (libro 13. ad Edictum.)

NOn alienat, qui duntaxat omittit poſſeſſionem.

120. *Paulus* (libro 12. ad Edictum.)

NEmo plus commodi hæredi ſuo relinquit, quam ipſe habuit.

121. *Idem* (libro 13. ad Edictum.)

QUi non facit, quod facere debet, videtur facere adverſus ea, quæ non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod juſſus eſt.

122. *Cajus* [libro 5. ad Edictum Provinciale.]

LIbertas omnibus rebus favorabilior eſt.

123. *Ulpianus* [libro 14. ad Edictum.]

NEmo alieno nomine lege agere poteſt.

1 * Temporaria permutatio jus provinciæ non innovat.

124. *Paulus* [libro 16. ad Edictum.]

UBi non voce, ſed præſentia opus eſt; mutus, ſi intellectum habet, poteſt videri reſpondere. Idem in ſurdo, hic quidem [&] reſpondere poteſt.

1 * Furioſus abſentis loco eſt, & ita Pomponius libro primo Epiſtolarum ſcribit.

125. *Cajus* [libro 5. ad Edictum Provinciale.]

FAvorabiliores rei potius, quam actores, habentur.

126. *Ulpianus* [libro 15. ad Edictum.]

NEmo prædo eſt, qui pretium numeravit.

1 * Locupletior non eſt factus, qui libertum adquiſierit.

2 * Cum de lucro duorum quæritur, melior eſt cauſa poſſidentis.

127. *Paulus* [libro 20. ad Edictum.]

CUm prætor in hæredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit, ſufficit, ſi vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. *Idem* [libro 19. ad Edictum.]

IN pari cauſa poſſeſſor potior haberi debet.

1 * Hi, qui in univerſum jus ſuccedunt, hæredis loco habentur.

129. *Idem* [libro 21. ad Edictum.]

NIhil dolo creditor facit, qui ſuum recipit.

1 * Cum principalis cauſa non conſiſtit, ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

130. *Ulpianus* [libro 18. ad Edictum.]

NUnquam actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

131. *Paulus* [libro 22. ad Edictum.]

QUi dolo deſierit poſſidere, pro poſſidente damnatur: quia pro poſſeſſione dolus eſt.

132. *Cajus* (libro 7. ad Edictum Provinciale.)

IMperitia culpæ adnumeratur.

133. *Idem* [libro 8. ad Edictum Provinciale.]

MElior conditio noſtra per ſervos fieri poteſt: deterior fieri non poteſt.

134. *Ul-*

134. *Ulpianus* [libro 21. ad Edictum.]

NOn fraudantur creditores, cum quid non adquiritur a debitore ſed cum quid de bonis deminuitur.

1 * Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt.

135. *Idem* [libro 23. ad Edictum.]

EA, quæ dari impoſſibilia ſunt, vel quæ in rerum natura non ſunt, pro non adjectis habentur.

136. *Paulus* libro 18. ad Edictum.

BOna fides tantundem poſſidenti præſtat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non eſt.

137. *Ulpianus* libro 25. ad Edictum.

QUi auctore judice comparavit, bonæ fidei poſſeſſor eſt.

138. *Paulus* libro 27. ad Edictum.

OMnis hæreditas, quamvis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

1 * Nunquam creſcit ex poſtfacto præteriti delicti æſtimatio.

139. *Cajus* libro ad Edictum prætoris urbani.

OMnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, ſemel incluſæ judicio, ſalvæ permanent.

1 * Non videtur perfecte cujuſque id eſſe, quod ex caſu auferri poteſt.

140. *Ulpianus* libro 60. ad Edictum.

ABſentia ejus, qui reipublicæ cauſa abeſt, neque ei, neque alii damnoſa eſſe debet.

141. *Paulus* libro 54. ad Edictum.

QUod contra rationem juris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentia.

1 * Uni duo pro ſolido hæredes eſſe non poſſunt.

142. *Idem* libro 76. ad Edictum.

QUi tacet, non utique fatetur: ſed tamen verum eſt, eum non negare.

143. *Ulpianus* libro 62. ad Edictum.

QUod ipſis, qui contraxerunt, obſtat, & ſucceſſoribus eorum obſtabit.

144. *Paulus* (libro 62. ad Edictum.)

NOn omne, quod licet, honeſtum eſt.

1 * In ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus* (libro 66. ad Edictum.)

NEmo videtur fraudare eos, qui ſciunt, & conſentiunt.

146. *Paulus* (libro 62. ad Edictum.)

QUod quis, dum ſervus eſt, egit, proficere libero facto non poteſt.

147. *Cajus* [libro 44. ad Edictum Provinciale.]

SEmper ſpecialia generalibus inſunt.

148. *Paulus* [libro 16. brevis Edicti.]

CUjus effectus omnibus prodeſt, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus* [libro 37. ad Edictum.]

EX qua perſona quis lucrum capit, ejus factum præſtare debet.

150. *Idem* [libro 68. ad Edictum.]

PArem eſſe conditionem oportet ejus, qui quid poſſideat, vel habeat, atque ejus, cujus

cujus dolo malo factum ſit, quo minus poſſideret vel haberet.

151. *Paulus* [libro 64. ad Edictum.]

NEmo damnum facit, niſi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus* [libro 50. ad Edictum.]

HOc jure utimur, ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut [in vis] privatæ crimen incedat.

1 * Dejicit & qui mandat.

2 * In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

3 * In contractibus, quibus doli præſtatio, vel bona fides ineſt, hæres in ſolidum tenetur.

153. *Paulus* [libro 65. ad Edictum.]

FEre quibuſcumque modis obligamur, iiſdem in contrarium actis liberamur; cum quibus modis adquirimus, iiſdem in contrarium actis amittamus. Ut igitur nulla poſſeſſio adquiri, niſi animo, & corpore poteſt: ita nulla amittitur, niſi in qua utrumque in contrarium actum ſit.

154. *Ulpianus* [libro 70. ad Edictum.]

CUm par delictum eſt duorum, ſemper oneratur petitor, & melior habetur poſſeſſoris cauſa: ſicuti fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori, *Aut ſi rei quoque in ea re dolo actum ſit.*

1 * Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipſam non incidit.

155. *Paulus* [libro 65. ad Edictum.]

FActum cuique ſuum, non adverſario ſuo nocere debet.

1 * Non videtur vim facere, qui jure ſuo utitur, & ordinaria actione experitur.

2 * In pœnalibus cauſis benignius interpretandum eſt.

156. *Ulpianus* (libro 70. ad Edictum.)

INvitus nemo [rem] cogitur defendere.

1 * Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

2 * Cum quis in alicujus locum ſucceſſerit; non eſt æquum ei nocere hoc, quod adverſus eum nocuit, in cujus locum ſucceſſit.

3 * Plerumque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 * Quod cuique [pro eo] præſtatur, invito non tribuitur.

157. *Idem* (libro 71. ad Edictum.)

AD ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, vel ſceleris, in his ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel iis, qui vice dominorum ſunt, [veluti tutoribus, & curatoribus] obtemperaverint.

1 * Semper qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet.

2 * In contractibus ſucceſſores ex dolo eorum, [quibus] ſucceſſerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in ſolidum tenentur: hoc eſt, unuſquiſque pro ea parte, qua hæres eſt.

158. *Cajus*

158. *Cajus* (libro viceſimo ſexto ad Edictum Provinciale.)

CReditor, qui promittit rem venire, pignus amittit.

159. *Paulus* (libro ſeptuageſimo ad Edictum.)

NOn ut ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poteſt & noſtrum eſſe.

160. *Ulpianus* (libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.)

ALiud eſt vendere, aliud vendenti conſentire.

1 * Refertur ad univerſos, quod publice fit per majorem partem.

2 * Abſurdum eſt, plus juris habere [eum] cui legatus ſit fundus, quam hæredem, aut ipſum teſtatorem, ſi viveret.

161. *Idem* (libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.)

IN jure civili receptum eſt, quotiens per eum, cujus intereſt conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet: quod ad libertatem, & legata, & ad hæredum inſtitutiones producitur: quibus exemplis ſtipulatione quoque committuntur, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus ſtipulator conditioni pareret.

162. *Paulus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

QUæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus* libro quinquageſimo quinto ad Edictum.

CUi jus eſt donandi, eidem & vendendi, & concedendi jus eſt.

164. *Paulus* libro quinquageſimo primo ad Edictum.

POEnalia judicia ſemel accepta in hæredes tranſmitti poſſunt.

165. *Ulpianus* libro quinquageſimo tertio ad Edictum.

CUm quis poſſit alienare, poterit & conſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec ſi donationis cauſa conſenſerit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* libro quadrageſimo octavo ad Edictum.

QUi rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *Idem* libro quadrageſimo nono ad Edictum.

NOn videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

1 * Qui juſſu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere neceſſe habet.

168. *Idem* libro primo ad Plautium.

RApienda occaſio eſt, quæ præbet benignius reſponſum.

1 * Quod factum eſt, cum in obſcuro ſit ex affectione cujuſque capit interpretationem.

169. *Idem* libro ſecundo ad Plautium.

IS damnum dat, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa eſt, cui parere neceſſe ſit.

1 * Quod

1 * Quod pendet, non eſt pro eo quaſi ſit.

170. *Idem* libro 4. ad Plautium.

FActum a judice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non eſt.

171. *Idem* libro quarto ad Plautium.

NEmo ideo obligatur, quia recepturus eſt ab alio, quod præſtiterit.

172. *Idem* (libro quinto ad Plautium.)

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum eſt.

1 * Ambigua autem intentio ita accipienda eſt, ut res ſalva actori ſit.

173. *Idem* (libro ſexto ad Plautium.)

IN condemnatione perſonarum, quæ in id, quod facere poſſunt, damnantur, non totum quod habent, extorquendum eſt, ſed & ipſarum ratio habenda eſt, ne egeant.

1 * Cum verbum *Reſtituas* in lege invenitur, etſi non ſpecialiter de fructibus additum eſt, tamen etiam fructus ſunt reſtituendi.

2 * Unicuique ſua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi obſervatur.

3 * Dolo facit; qui petit, quod redditurus eſt.

174. *Idem* (libro octavo ad Plautium.)

QUi poteſt facere, ut poſſit conditioni parere, jam poſſe videtur.

1 * Quod quis, ſi velit, habere non poteſt, id repudiare non poteſt.

175. *Idem* (libro undecimo ad Plautium.)

IN his, quæ officium per liberas fieri perſonas leges deſiderant, ſervus intervenire non poteſt.

1 * Non debeo melioris conditionis eſſe, quam auctor meus, a quo jus in me tranſit.

176. *Idem* (libro 13. ad Plautium.)

NOn eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratum publice poſſit fieri: ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi.

1 * Infinita æſtimatio eſt libertatis, & neceſſitudinis.

177. *Idem* (libro 14. ad Plautium.)

QUi in jus, vel dominium alterius ſuccedit, jure ejus uti debet.

1 * Nemo videtur dolo exequi, qui ignorat cauſam, cur non debeat petere.

178. *Idem* (libro quintodecimo ad Plautium.)

CUm principalis cauſa non conſiſtit, plerumque ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

179. *Idem* (libro ſextodecimo ad Plautium.)

IN obſcura voluntate manumittentis favendum eſt libertati.

180. *Idem* (libro ſeptimodecimo ad Plautium.)

QUod juſſu alterius ſolvitur, pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet.

181. *Idem* (libro 1. ad Vitellium.)

SI nemo ſubiit hæreditatem, omnis vis teſtamenti ſolvitur.

182. *Idem* (libro tertio ad Vitellium.)

QUod nullius eſſe poteſt, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* (libro tertio Digeſtorum.)

ETſi nihil facile mutandum eſt ex ſolemnibus: tamen ubi æquitas evidens expoſcit, ſubveniendum eſt.

184. *Celſus*

184. *Celſus* (libro ſeptimo Digeſtorum.)
VAni timoris juſta excuſatio non eſt.

185. *Idem* (libro octavo Digeſtorum.)
IMpoſſibilium nulla obligatio eſt.

186. *Idem* (libro 12. Digeſtorum.)
NIhil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolvi poſſit. Et cum ſolvendi tempus obligationi additur, niſi eo præterito, peti non poteſt.

187. *Idem* (libro 16. Digeſtorum.)
SI quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe.

188. *Idem* (libro ſeptimodecimo Digeſtorum.)
UBi pugnantia inter ſe in teſtamento inveniuntur, neutrum ratum eſſe.

1 * Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt.

189. *Idem* (libro decimotertio Digeſtorum.)
PUpillus nec velle, nec nolle in ea ætate, niſi adpoſita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.

190. *Idem* (libro viceſimoquarto Digeſtorum.)
QUod evincitur, in bonis non eſt.

191. *Idem* (libro trigeſimotertio Digeſtorum.)
NEratius conſultus, an, quod beneficium dare ſe quaſi viventi Cæſar reſcripſerat, jam defuncto dediſſe exiſtimaretur: reſpondit, non videri ſibi principem, quod ei, quem vivere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe: quem tamen modum eſſe beneficii ſui vellet, ipſius æſtimationem eſſe.

192. *Marcellus* (libro viceſimonono Digeſtorum.)

EA, quæ in partes dividi non poſſunt, ſolida a ſingulis hæredibus debentur.

1 * In re dubia benigniorem interpretationem ſequi, non minus juſtius eſt, quam tutius.

193. *Celſus* (libro trigeſimo octavo Digeſtorum.)

OMnia fere jura hæredum perinde habentur, ac ſi continuo ſub tempus mortis hæredes extitiſſent.

194. *Modeſtinus* (libro ſexto Differentiarum.)

QUi per ſucceſſionem quamvis longiſſimam defuncto hæredes exſtiterunt, non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes exiſtunt.

195. *Idem* (libro ſeptimo Differentiarum.)

EXpreſſa nocent, non expreſſa non nocent.

196. *Idem* (libro octavo Regularum.)

PRivilegia quædam cauſæ ſunt, quædam perſonæ, & ideo quædam ad hæredem tranſmittuntur, quæ cauſæ ſunt: quæ perſonæ ſunt, ad hæredem non tranſeunt.

197. *Idem* (libro ſingulari de ritu nuptiarum.)

SEmper in conjunctionibus non ſolum quid liceat, conſiderandum eſt: ſed & quid honeſtum ſit.

198. *Javolenus* (libro tertiodecimo ex Caſſio.)

NEque in interdicto, neque in cæteris cauſis pupillo nocere oportet dolum tutoris, ſive ſolvendo eſt, ſive ſolvendo non eſt.

199. *Idem* (libro ſexto Epiſtolarum.)

NOn poteſt dolo carere, qui imperio magiſtratus non paruit.

200. *Idem* (libro ſeptimo Epiſtolarum.)

QUoties nihil ſine captione inveſtigari poteſt, eligendum eſt, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* (libro decimo Epiſtolarum.)

OMnia, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, ita ſtatum eventus capiunt, ſi initium quoque ſine vitio ceperint.

202. *Idem* (libro undecimo Epiſtolarum.)

OMnis definitio in jure civili periculoſa eſt: parum eſt enim, ut non ſubverti poſſit.

203. *Pomponius* (libro 8. ad Quintum Mucium.)

QUod quis ex culpa ſua damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire.

204. *Idem* (libro 28. ad Quintum Mucium.)

MInus eſt actionem habere, quam rem.

205. *Idem* (libro 30. ad Quintum Mucium.)

PLerumque fit, ut etiam ea, quæ a nobis abire poſſint, perinde in eo ſtatu ſint, atque ſi non eſſent ejus conditionis, ut abire poſſent: & ideo quod fiſco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & ſervitutem [in] prædio imponere poſſumus.

206. *Idem* (libro nono ex Variis lectionibus.)

JUre naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorem.

207. *Ul-*

207. *Ulpianus* (libro 1. ad legem Juliam, & Papiam.

RES judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* (libro 3. ad legem Juliam, & Papiam.)

NOn poteſt videri deſiiſſe habere, qui nunquam habuit.

209. *Ulpianus* (libro 4. ad legem Juliam, & Papiam.)

SErvitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Lucinius Rufinus* (libro ſecundo Regularum.)

QUæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſtfacto convaleſcere non poteſt.

211. *Paulus* (libro quinquageſimo nono ad Edictum.)

SErvus reipublicæ cauſa abeſſe non poteſt.

FINIS.

IN:

INDEX

TITULORUM

SEU

Rubricarum quatuor Librorum

INSTITUTIONUM

JUSTINIANI;

In qua numerus librum, alter Titulum ; poſtremus vero paginam hujus editionis demonſtrat.

A

de ACquiſitione per adrogationem. 3.11.172
Actionibus. 4.6.239
Ademptione legatorum, & translatione eorum. 2.21.126
Adoptionibus. 1.11.24
Adſignatione libertorum. 3.9.167
Attiliano Tutore, & eo, qui ex lege Julia, & Titia dabatur. 1.20.37
Auctoritate tutorum, & curatorum. 1.21.38

B

de Bonorum Poſſeſſionibus. 3.10.168

C

de Capitis deminutione. 1.16.34
Codicillis. 2.25.137
Curatoribus. 1.23.41

de Di-

D

de Diviſione ſtipulationum. 3. 19. 185
Donationibus. 2. 7. 74
Duobus reis ſtipulandi, & promitttendi. 3. 17. 183

E

de Emptione, & venditione. 3. 24. 196
Eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. 3. 12. 174
Exceptionibus. 4. 13. 268
Excuſationibus tutorum, vel curatorum. 1. 25. 44
Exhæredatione liberorum. 2. 13. 93

F

de Fideicommiſſariis hæreditatibus, & ad S. C. Trebellianum. 2. 23. 128
Fidejuſſoribus. 3. 21. 192
Fiduciaria tutela. 1. 19. 36

G

de Gradibus cognationum. 3. 6. 158

H

de Hæredibus inſtituendis. 2. 14. 97
Hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur. 3. 1. 139
Hæredum qualitate, & differentia. 2. 19. 110
His, qui ſui, vel alieni juris ſunt. 1. 8. 17

I

de Ingenuis. 1. 4. 12
Injuriis. 4. 4. 232
Inofficioſo teſtamento. 2. 18. 108
Interdictis. 4. 15. 273
Inutilibus ſtipulationibus. 3. 20. 186
Iis, per quos agere poſſumus. 4. 10. 263
Jure naturali, gentium, & civili. 1. 2. 7
Jure perſonarum. 1. 3. 11
Juſtitia, & jure. 1. 1. 6

de Le-

L

de Legatis. 2.20.113
Lege Aquilia. 4. 3. 227
Lege Falcidia. 2. 22. 126
Lege Fuſia Caninia tollenda. 1. 7. 17
Legitima agnatorum ſucceſſione. 3. 2. 148
Legitima agnatorum tutela. 1. 15. 33
Legitima parentum tutela. 1. 18. 36
Legitima patronorum tutela. 1. 17. 35
Libertinis. 1. 5. 12
Literarum obligationibus. 3. 22. 194
Locatione, & conductione. 3. 25. 200

M

de Mandato. 3. 27. 205
Militari teſtamento. 2. 11. 88

N

de Noxalibus actionibus. 4. 8. 259
Nuptiis. 1. 10. 19

O

de Obligationibus. 3. 14. 177
Obligationibus ex conſenſu. 3. 23. 195
Obligationibus, quæ quaſi ex contractu naſcuntur. 3. 28. 209
Obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur. 4. 1. 217
Obligationibus quaſi ex delicto. 4. 5. 237
Officio judiciis. 4. 17. 280

P

de Patria poteſtate. 1. 9. 19
Perpetuis, & temporalibus actionibus. 4.12.267
Per quas perſonas cuique acquiritur. 2. 9. 80
Per quas perſonas nobis obligatio adquiritur. 3. 29. 212

Pœna

Pœna temere litigantium. 4. 16. 279
Publicis judiciis. 4. 18. 284
Pupillari ſubſtitutione. 2. 16. 102

Q

Quibus alienare licet, vel non. 2. 8. 77
Quibus ex cauſis manumittere non licet. 1. 6. 14
Quibus modis jus patriæ poteſtatis ſolvitur. 1. 12. 27
Quibus modis re contrahitur obligatio. 3. 15. 178
Quibus modis teſtamenta infirmentur. 2. 17. 105
Quibus modis tollitur obligatio. 3. 30. 213
Quibus modis tutela finitur. 1. 22. 39
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 2. 12. 90
Qui teſtamento tutores dari poſſunt. 1. 14. 32
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur. 4. 7. 254

R

de Rebus corporalibus, & incorporalibus. 2. 2. 64
Replicationibus. 4. 14. 272
Rerum diviſione, & adquirendo ipſarum dominio. 2. 1. 50

S

de Satiſdatione tutorum, vel curatorum. 1. 24. 42
Satiſdationibus. 4. 11. 264
Senatuſconſulto Orphitiano. 3. 4. 155
Senatuſconſulto Tertylliano. 3. 3. 152
Servili cognatione. 3. 7. 161
Servitutibus prædiorum. 2. 3. 65
Singulis rebus per fidei commiſſum rectis. 2. 24. 135
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 4. 9. 262
Societate. 3. 26. 203

Stipu-

Stipulatione ſervorum. 3. 18. 184
Succeſſione Cognatorum. 3. 5. 156
Succeſſione libertorum. 3. 8. 163
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſ. Claudiano. 3. 13. 176
Suſpectis tutoribus, vel curatoribus. 1. 26. 47

T

de Teſtamentis ordinandis. 2. 10. 83
Teſtamento militari. 2. 11. 88
Tutelis. 1. 13. 30

V

de Verborum obligationibus. 3. 16. 180
Vi bonorum raptorum. 4. 2. 225
Uſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. 2. 6. 70
Uſu, & habitatione. 2. 5. 68
Uſufructu. 2. 4. 66
Vulgari ſubſtitutione. 2. 15. 101

De Verborum ſignificatione. 288. ad 347
De Regulis Juris. 348

FINIS.

VER-

VERBORUM COLLECTIO

Juxta ordinem Alphabeti

Ex Tit. Digeſtor. de Verborum ſignificatione.

Per P. C. B.

A

ABeſſe. l. 13. * 1. & ult. l. 14. in pr. l. 173. * 1. l. 199.
Abrogare. l. 102
Abſens. l. 173. * 1. l. 199
Accidere. l. 162. * fin.
Accipere. l. 71
Ἀκρόδρυα. l. 236. * fin.
Acta. l. 58
Actionis verbo. l. 8. * 1. l. 34. 178. * 2
Actu. l. 225. in fin.
Adulter. l. 225
Adulterium. l. 101
Advena. l. 293. * 4
Ædes uti optimæ maximæ. l. 90
Ædificia urbana ruſtica. l. 211
Ædificii appell. l. 242. * 2
Ædium appellatio. l. 221. l. 242. * fin. 245
Æris appell. l. 159
Æs alienum. l. 213. * 1

Æs

Æs ſuum. l. 213. * 1
Affectus animi. l. 225
Ager. l. 27. 115. * 1. l. 211
Agere. l. 19
Agi. l. 235
Aleator. l. 215
Alienationis verbo. l. 28
Alienatum. l. 67
Aliquorum. l. 96. * fin.
Ambigue loquens. l. 125
Amici. l. 223. * 1
Amittere. l. 1. 14. * l. fin.
Amphora. l. 206
Amplius. 182
Angiportum. l. 59. in fin.
Anniculus. l. 132. 134
Annulus ſignatorius. l. 74. in fin.
Annus civilis. l. 234. in fin.
Ante, & poſt. l. 132
Ἄποικος. l. 239. * 4
Apoſtoli. l. 106
Ἀποτέλεσμα. l. 5. * fin.
Apud te. l. 63
Arbitratu fieri. l. 68
Area. l. 211
Arma. l. 42
Armentorum appell. l. 89. in pr.
Artemon. l. 242
Adſignare libertum. l. 107
Atteſtati. l. 39
Aut. l. 124

B

Βέλος. l. 233. * fin.
Biſſextilis annus. l, 89. in pr.

Bona. l. 21. 39. * 2. l. 83. 182
Bona civitatis. l. 19
Bona hæreditatis. l. 138
Bonis quid proprium. l. 182
Bonorum appell. l. 49. 208
Bonorum poſſeſſio. l. 319. 128
Boves. l. 80

C

CÆpiſſe. l. 140
Cætera, & cæterorum. l. 44. 160
Calumniari. l. 233. in pr.
Capere. l. 71. in pr.
Capitalis. l. 103
Carbonum appell. l. 167
Cavillatio. l. 177. 233. in pr.
Cautum. l. 188. * fin.
Cedere diem. l. 213. in pr.
Cenſere. l. 111
Cenſor. ibid.
Centum in funus conſtitutis. l. 202
Civitates. l. 16
Cognoſcere. l. 56. in pr.
Collegarum appell. l. 173. in pr.
Collegium. l. 85
Commendare. l. 186
Commodum cum erit. l. 125
Commune. l. 239. in fin.
Concedere bona. l. 21
Conjuncta pro disjunctis. l. 29. 53
Conjunctio. l. 142
Continentes provinciæ. l. 9. * 9
Contractus. l. 19. verſ. 2
Contrahere. l. 19. 20

Con-

Contubernales. l. 184
Coram facere. l. 209
Creditor. l. 10. 11. 12. 55. conditionalis. l. 54. temporalis. l. 55
Culpa. l. 226. lata. l. 213. * fin. magna. l. 226
Cum fari poterit. l. 227
Cum commodum erit. l. 125
Cum potuero dabo. ibid.
Cuſtodiæ verbo. l. 224

D

DEducto ære alieno. l. 39. * 1. l. 165
Debere. l. 178. * fin.
Debitor. l. 108
Decurio unde. l. 239. * 5
Dediſſe. l. 53. in pr. l. 76
Delata hæreditas. l. 151
Derogare. l. 102
Deterius jus fundi factum non eſſe. l. 126
Deteſtari. l. 39. * 2
Deteſtatio. l. 40
Deteſtatum. l. 238. * 1
Diei pars major. l. 2. * 1
Dimiſſoriæ literæ. l. 106
Disjunctum. l. 53. in pr. 124
Diſpungere. l. 56. in pr.
Divortium. l. 105. * 1. l. 191
Dolia. l. 206
Dolus. l. 226. malus. l. 69
Donatio. l. 53. in pr. l. 67. * fin.
Donum. l. 194. 214

E

EDere rationes. l. 89. * 2
Emancipatus. l. 195

Emptor bonæ fidei. l. 109
Erro. l. 225
Erit. l. 123
Eſt. ibid.
Exacta pecunia. l. 187
Exciſus. l. 141
Exhibere. l. 22. 246. in pr.
Ex legibus. l. 6. * fin.

F

FAbri lignarii, tignarii. l. 235. * fin.
Facere. l. 218
Facere oportere. l. 189
ad Faces paratum. l. 167
Faciendi verbo. l. 175
Familiæ appell. l. 4. * fin. 95. 186
Familia urbana, ruſtica. l. 166. in pr.
Falſum. l. 221
Ferri. l. 235. in pr.
Filiarum appell. l. 164. in pr.
Filius exciſus. l. 141
Filii appellatio. l. 84. 201. 220. * fin.
Filii, filiuſve. l. 16
Filio, filiiſque. l. 322
Filium habere. l. 141
Finita. l. 229. 230
Fraus. l. 131. in pr.
Fruges. l. 77
Frumentum. ibid.
Fruſtrari. l. 233. in pr.
Fugitivus. l. 225
Fundus. l. 60. in pr. & in fin. 115. 211
Fur. l. 225
Furem non eſſe. l. 174
Furto, noxaque ſolutum. ibid.

G

GEneri appell. l. 136
Gerere. l. 19. 20
Geſtum. l. 19. in fin. l. 5. in pr.
Glandis appell. l. 236. * fin.
Glans caduca. l. 30. * 4

H

HAbere. l. 143. 164. * fin. l. 188. * 1
Habere filium. l. 141
Hæredem eſſe oportet. l. 217. in pr.
Hæredis appell. l. 65. 170
Hæreditatis appell. l. 3. * 1. l. 24. * 11. 138. 178. * 1
Hæreditas legitima, teſtamentaria. l. 130. delata. l. 131
Hominis appellatio. l. 152
Hoſtes. l. 118. 234. in pr.

I

ILle, aut ille. l. 124
Impenſæ neceſſariæ, utiles, voluptariæ. l. 79
Immiſſum. l. 242. * 1
Immunitas. l. 18
Incertus poſſeſſor. l. 39. * fin.
Incola. l. 239. * 2
Indicare reum. l. 197
In diebus. l. 217. * fin.
Inſtrumentorum appell. l. 99. * fin.
Integra terra. l. 30. * 2
Inteſtatus. l. 64
Intra diem mortis. l. 133
In utero exiſtens. l. 133. 251
Iter diei. l. 5
Jumentorum appell. l. 89. in pr.

K

KAlendis biſſext. l. 98. in pr.
Kalendarium ante, vel poſt diem. l. 132. in pr.

L

LAtrones. l. 11. in fin.
Legare. l. 120
Legatorum petitio generalis. l. 80
Legum appell. l. 6. * 1
Librorum appell. l. 56. * 1. l. 220. in pr.
Libros habere. l. 148. 149
Liberationis verbo. l. 47
Liberti appell. l. 127. 245
Liberti noſtri. l. 58. * fin.
Libertorum, libertarum appell. l. 105. 172. 243
Lignorum appell. l. 167. 168
Lignum coctum. l. 167
Lis. l. 36
Litteræ dimiſſoriæ. l. 106
Littus publicum. l. 96. 112
Locuples. l. 234. * 2
Locus. l. 60. in pr. * 1
Luſcus. l. 101. * 2

M

MAgiſtratus. l. 57. in pr.
Magiſtri. ibid.
Mangones. l. 207
Major pars anni. l. 155.
Malum. l. 242. in pr.
Maſculorum appell. l. 195. in pr.
Materfamilias. l. 96. * 1
Medicamentum. l. 236
Menſis intercalaris. l. 98. in fin.
Meorum, tuorum appell. l. 91

Mercis

Mercis appell. l. 66. 207
Meum totum. l. 25. in pr.
Mille paſſus. l. 154
Minus ſolutum. l. 12. * fin. l. 32. 82. 117
Mobilium, & Moventium appell. l. 66. 93
Modius iniquus. l. 221
Morari. l. 233
Morbus. l. 101. * 2
Morbus ſonticus. l. 113
Mortis tempore eſſe. l. 153
Mortui apud hoſtes hæreditas. l. 3. * fin.
Mortuus natus. l. 129
Mulcta. l. 131. * 1. l. 244
Mulier. l. 195. * fin.
Mulieris appell. l. 13
Municipes. l. 18. in fin. l. 228
Munificus. l. 18
Munus. l. 18. 194. 214
Munus publicum. l. 239. * 3

N

NAſciturus. l. 231
Natorum appell. l. 104. * 1
Navis appell. l. 242. in pr.
Negativa duo. l. 237
Negligentia magna. l. 226
Nominis appell. l. 46
Noſtri liberti. l. 58. * fin.
Noſtrum totum. l. 25. in pr.
Notionis appell. l. 92
Novalis terra, ager. l. 30. * 2
Noxiæ appell. l. 238
Noxiis ſolutum præſtare. l. 238
Nupta dum erit. l. 89. * 1
Nurus appell. l. 50

O

Officium. l. 18
Ope, conſilio. l. 53. * 1
Operis appell. l. 5. * fin.
Oportebit. l. 8
Oportere. l. 7
Oppidum. l. 39. * 7
Opprobrium. l. 42
Optimus maximus. l. 25. 163. 169
Orationis nec disjunctivæ, nec conjunctivæ interpretatio. l. 28. * fin.
Ornamenti appell. l. 74
Oſtentum. l. 38

P

Παιδίον. l. 163. * fin.
Palam. l. 33
Pali. l. 168
Παλλακή. l. 144
Πάροικος. l. 209. * fin.
Parentis appell. l. 51
Paries. l. 157
Paterfamilias. l. 195. * 2
Patris appell. l. 25. * fin. 26
Partitionis verbo. l. 164. * 1
Partus. l. 26
Partus monſtruoſus, portentoſus, debilis. l. 135
Paſcua ſilva. l. 30. * fin.
Patris appell. l. 201
Patroni appell. l. 52
Peculii proprium. l. 282
Pecuniæ appell. l. 5. 88. 97. 178. 222
Pellex. l. 144
Penes te. l. 63
Peperiſſe. l. 132. * fin.

Perduelles. l. 234
Perfeciſſe. l. 139. * fin.
Periſſe. l. 9
Περίστρωμα. l. 45
Pernoctare. l. 166. * fin.
Perſequi. l. 57. * fin.
Perſecutionis verbo. l. 178. * 1
Perſona ſpecioſa. l. 100
Perticæ. l. 168
Pertinere. l. 70. * fin. 181
Perveniſſe. l. 264. * fin. 171
Perveniſſe ad te. l. 171
Petitionis verbum. l. 178. * 2
Φάσμα. l. 38. * 2
Φάρμακον. l. 236
Pignus. l. 238. * 2
Plebs. l. 238. in pr.
Plumbum. l. 242. * 1
Pluris aureorum xxx. l. 231
Pluriſve. l. 19
Pœna. l. 131. 244
Pomi appell. l. 205
Portari. l. 133
Portus. l. 50
Poſſeſſio. l. 78. 115
Poſſe, cum potuero. l. 123
Poſt diem decimum. l. 133
Poſthuma. l. 164
Poſtquam fari poterit. l. 217
Poteſtatis verbo. l. 213
Prædia aliquorum. l. 69. * fin.
Prædiorum jura. l. 86
Prædium. l. 115. in fin.

Prædones. l. 118
Præſens. l. 173. * fin.
Præſtari recte. l. 71. * fin.
Prævaricatores. l. 312
Pratum. l. 31
Probrum. l. 42
Projectum. l. 242. * 1
Pronunciatum. l. 46
Provinciales. l. 190
Proximus. l. 91. 155. 162
Publica. l. 15. 16. 17
Publicanus. l. 16
Pueri appell. l. 166. * fin. 294
Puerpera. l. 263. * fin.
Pupillus. l. 161. 239

Q

QUanta pecunia. l. 97
Quanti ea res erit, vel eſſe paret. l. 179
Quiſquis mihi hæres erit. l. 227
Quanto minus. l. 159
Quiſquis mihi filius, filiave hæres ſit. l. 116

R

RAptum. l. 9
Recte. l. 71. in fin. 73
Reddere rationes. l. 94
Rei appell. l. 67. 23. 72
Reliquorum. l. 95. 160
Repudium. l. 101. * 1. l. 191
Reſtituere. l. 22. 33. 35. 246. * 1
Reſtitutionis verbo. l. 81
Romæ appell. l. 2. 87. 139. 147
Ruta cæſa. l. 241

S

SAtiſdationis appell. l. 61
Separata. l. 53

Sequeſter. l. 110
Seriæ. l. 206
Servi appell. l. 40. * 11. l. 101. * fin. l. 239. * 1
Servus urbanus. l. 210
Silva cædua. l. 30. in pr. paſcua. l. 30. * 5
Singularis appell. l. 158
Si quis. l. 1
Soceri, & ſocrus appell. l. 146
Soluta pro ſeparatis. l. 53
Servitus. l. 86
Solvendo eſſe. l. 14
Solutionis verbum. l. 176
Solutus. l. 48
Soluto matrimonio. l. 240
Sonticus morbus. l. 11
Spadonum appell. l. 128
Specioſa perſona. l. 100
Sponſio. l. 7
Statutum. l. 46
Stipendium. l. 27. * 1
Stragula. l. 49
Stratum. l. 41
Stratura. l. 242. * 4
Stuprum. l. 10
Subdisjunctivum. l. 124
Subſignare. l. 39. in pr.
Subſtitutio vulgaris. l. 162
Sulphurata. l. 167
Sumptibus conſtitutis. l. 202
Συνάλλαγμα. l. 19
Supremus. l. 92. 162. 163
Suum. l. 230. * fin.

T

TAberna.	l. 183. 184
Tabernacula.	l. 184
Taberna inſtructa,	l. 185
Τέχνα.	l. 104
T[illegible]um.	l. 253. * 2
Terra integra,	l. 30. * 2
Ter enixa.	l. 137
Terra novalis.	l. 30. * 3
Territorium.	l: 239. * 8
Teſtamentum falſum.	l. 2. 21
Tigni appell.	l. 62
Titio.	l. 67
Toga.	l. 180. * fin.
Totum meum.	l. 25. in pr.
Totum noſtrum.	ibid.
Τόξευμα.	l. 233. * fin.
T[illegible]acta.	l. 229. 230
Tributum.	l. 27. * fin.
Tugurii appell.	l. 180. in pr.
Tutor falſus.	l. 221

V

VAſa vinaria.	l. 200
Vectigal publicum.	l. 17. * fin.
Vecors.	l. 242. * 3
Venditum.	l. 67. in pr.
Venenum bonum, malum.	l. 236
Venire ad hæredem.	l. 165
Venire diem.	l. 213. in pr.
Verba contrahentium.	l. 219
Veſanus.	l. 242. * 1
Veſtis appell.	l. 127
Via.	l. 157. * 1
Victus nomine.	l. 43. 44. 45. 134. * fin.
Vidua.	l. 242. * 3

Villa. l. 211
Vinctus. l. 216
Vinculorum appell. l. 216. 224
Virilis appell. l. 145
Vitium. l. 101. * 2
Vivere. l. 234. * 2
Voluntas contrahentium. l. 219
Vota. l. 233. * 1
Urbana prædia. l. 198
Urbanum mancipium. l. 210
Urbare. l. 239. * 6
Urbs. l. 2. 87. 239. * 6
Urbum. l. 239. * 6
Uſu ſuo. l. 203
Uſura. l. 121

Finis Indicis in Titul. ff. de Verbor. Significatione.

EPITOME
REGULARUM JURIS
Ex Titulo Digeſtorum ſecundum ordinem Alphabeticum collecta,

Per P. C. B.

A

Abſentia Reipublicæ cauſa non nocet. l. 140
Abundantia non vitiant ſcripturas. l. 94
Actio certa, ex quibus in unam rem eligenda eſt. l. 43. * 1
Actio cum ſervis nulla. l. 167
Actio exceptione infirmata, pro nulla. l. 112

Actiō in rem, pro re eſt. l. 15
Actione conceſſa, & exceptio conceditur. l. 156. * 1
Actionem habere minus eſt, quam rem. l. 204
Actio tempore peritura, lite conteſtata perpetuatur. l. 139. in pr. 164
Actor certus eſſe debet. l. 42. in fin.
Actori non licet, quod reo prohibetur. l. 41
Aditio hæreditatis ex intervallo cum tempore mortis continuatur. l. 138. in pr. 193
Æquitas in jure ſpectanda. l. 90
Æquitas mutat ſolemnia. l. 183
Æquitate deſiderante jus mutatur. l. 85. fin.
Ætati in cauſis pœnalibus ſuccurritur. l. 108
Alienare qui poteſt, & conſentire poteſt. l. 165
Alterius nomine nemo lege agere poteſt. l. 123
Amitti proprium tantum poteſt. l. 83
Amittitur eo modo, quo acquiritur. l. 153
Arbiter in bonæ fidei judicio vir bonus accipitur. l. 22. * 1

B

Beneficium ratione actionis competens actionem ſequitur. l. 68. in fin.
Beneficium invito non datur. l. 69. 156. * 4
Beneficium perſonale cum perſona perit. l. 68. 196
Bona fides bis idem non exigit. l. 57
Bona fides veritati comparatur. l. 136
Bonorum poſſeſſor hæredis loco eſt. l. 137

C

Captio minima ex duabus eligenda eſt. l. 200
Caſus a nullo præſtatur. l. 25. in fin.
Caveri alteri non poteſt. l. 72. * fin.
Cautio realis perſonali potior eſt. l. 25
Circumventio alterius alii non parit actionem. l. 49

Cognitionem quæ deſiderant, libello non expediuntur. l. 71. 105
Commoda ſequuntur incommoda. l. 10
Conceſſa contra jus non habent conſequentiam. l. 141
Concubitus non facit nuptias. l. 30
Condemnare poteſt, qui abſolvere. l. 37
Conditio contrahentium inſpicienda l. 19
Conditio impleta. Vide Impletum.
Conditio iniqua alteri non inferenda. l. 74
Conditio non melior fit ex proprio delicto. l. 134. * fin.
Conſenſus nuptias facit. l. 30
Conſilii mutatio non præjudicat alteri. l. 75
Conſilii non fraudulenti nulla obligatio. l. 47
Conſulto dare, donatio eſt. l. 53
Conſtituta utiliter ex poſtfacto non vitiantur. l. 85. * 1
Conteſtatione litis melioratur conditio. l. 87
Contracta jure, contrario jure pereunt. l. 35. 100. 153.
Contractus legem facit. l. 23. circa med.
Contrahentium conditio inſpicienda. l. 19
Contrario jure per, &c. l. 35. 100. 153.
Conventio dat legem contractui. l. 23. cir. med.
Conventio privata non mutat jus. l. 27
Creditor rem venire permittens, pignus amittit. l. 158
Culpa caret, qui ſcit, ſed prohibere nequit. l. 50
Culpa eſt immiſcere ſe rei alienæ. l. 36
Culpa ſua damnum ſentiens, damnum non ſentit. l. 203

D

DAmnum dat, qui jubet dare. l. 169

Damnum ex culpa ſua ſentiens, damnum non videtur ſentire. l. 203
Dati per errorem repetitio: conſulto, donatio. l. 53
Defenſor rei alienæ non habetur locuples. l. 166
Definitio in jure periculoſa. l. 203
Delicto ſuo nemo fit ditior. l. 34. * fin.
Delictum ex poſtfacto non æſtimatur. l. 138. * fin.
Denegare poteſt qui concedere. l. 101. * fin.
Deportationis ſententia aufert ea, quæ fiſci ſunt. l. 97
Die in contractu omiſſo, ſtatim debetur. l. 14
Disjunctivorum alterutrum factum ſufficit. l. 110 * 3.
Dividi quæ nequeunt, ſolida debentur. l. 192
Doli exceptio legatario non nocet. l. 19. * fin.
Dolo caret, qui utitur jure ſuo. l. 55
Dolo non caruit, qui magiſtratui non paruit. l. 199
Dolo non petit, qui neſcivit cur peteret. l. 177. * fin.
Dolo qui deſiit poſſidere, pro poſſeſſore eſt. l. 130. 150
Dolus pro poſſeſſione eſt. l. 130
Dolus tutoris pupillo non nocet. l. 198
Domo ſua nemo extrahi debet. l. 103
Donare cui licet, & vendere, & concedere. l. 165
Dubii tollendi cauſa adjectum non mutat jus. l. 82

E

Effectus cui proderit, ad eum partes ejus pertinent. l. 148
Emptor ejuſdem juris eſt, cujus author. l. 156. * 3
Errantes non conſentiunt. l. 116. * fin.
Errore dati repetitio eſt. l. 53
Error ſcriptoris partibus non nocet. l. 92

Evincendum a nobis in bonis non eſt. l. 190
Expreſſa, non tacita, nocent. l. 77. 195
Expromiſſor idoneus eſt, qui ſatiſdat. l. 100. * 1

F

FAcienda non faciens, facit adverſus officium. l. 121
Factum cuique ſuum, non adverſario nocet. l. 155
Factum habetur, quod per adverſarium impeditur. l. 39
Factum pacto non tollitur. l. 31
Fœminæ ab officiis remotæ. l. 2. in pr.
Filius poſſidere rem peculiarem nequit. l. 91
Fiſco obligata, niſi cum onere alienari nequeunt. l. 205
Fraudari ſcientes, & conſentientes nequeunt. l. 45
Fraudulentus reus ad intereſſe tenetur. l. 78
Fraus civiliter tam conſilio, quam eventu æſtimatur. l. 79
Furioſi contractus nullus. l. 5. in fin.
Furioſus abſentis loco eſt. l. 124. * fin.

G

GEneri per ſpeciem derogatur. l. 82
Gladii poteſtas delegari nequit. l. 70

H

HAbere rem non vult, qui eam transfert. l. 6
Hæreditas ex intervallo adita cum morte continuatur. l. 183. 193
Hæreditas quo pervenit, eo tutela redit. l. 73. in pr.
Hæreditas una duobus in ſolidum dari nequit. l. 141. * fin.
Hæreditate omiſſa, teſtamentum perit. l. 18
Hæres de dolo ſuo in ſolidum, defuncti vero

in id, quod ad eum pervenit, tenetur. 44. 127. 152. * fin. l. 157. * fin.
Hæres ejuſdem juris eſt, cujus defunctus. l. 120
Homines omnes natura æquales, l. 32

I

IDem bis non exigit bona fides. l. 67
Idem ex pluribus cauſis deberi poteſt. l. 150
Ignorans debitum non eſt improbus. l. 99
Ignorantia fidejuſſoris juſta eſt. l. 42. * 1
Ignorantia ſucceſſoris juſta eſt. l. 42. in pr.
Imperitia culpæ annumeratur. l. 132
Impletum habetur, cum impedit is, cujus intereſt. l. 161
Impoſſibile non cadit in pactum. l. 31
Impoſſibilium nulla eſt obligatio. l. 185
Impoſſibilia natura lege non confirmantur. l. 188
Impoſſibilia pro non adjectis habentur. l. 135. * fin.
Imprudentiæ in pœnalibus ſuccurritur. l. 108
Impubes ab officiis remotus. l. 2. * fin.
Incommoda ſequuntur commoda. l. 10
Indebitum ſolvens non obligatus. l. 171
In dubio pro libertate. l. 20. 179. conſuetudo ſequenda. l. 34. cir. med. pro eo, quod benignius eſt. l. 56. 192. * fin. pro dote. l. 85. in pr. pro eo, quod ei aptius eſt. l. 62. pro ſententia proferentis. l. 96. pro fama. l. 104. pro poſſeſſore. l. 154. pro emptore. l. 172
Iniqua conditio alteri non inferenda. l. 74
Initium in ſtipulationibus ſpectatur. l. 19
In pari cauſa oneratur petitor. l. 154
Inſtitutio initio inutilis, ex poſtfacto non convaleſcit. l. 210
Intellectu carentia pro nullis ſunt. l. 75. * 3
Intereſſe facti, non juris eſt. l. 24

Invito beneficium non datur. l. *66*. 156
Invito qui poteſt, ignorante, & abſente poteſt. l. 26
Invitus nemo defendere cogitur. l. 156. in pr.
Ira factum, ratum non eſt, niſi perſeveretur. l. 48
Judicata res pro veritate habetur. l. 207
Judicis incompetentis factum pro nullo eſt. l. 370
Judicium quæ requirunt, vera, & recta ſcientia perfici debent. l. 76
Jura ſanguinis jure civili non dirimuntur. l. 8
Jus qui ſequitur, non fallitur. l. 116. * 1
Juſſu meo quod ſolvitur, ipſe ſolviſſe videor. l. 18
Juſſu qui facit judicis, dolo caret. l. 67. * fin.

L.

LEgatarius plus juris non habet, quam defunctus. l. 160. * fin.
Legati ſervo acquiſiti commodum domino prodeſt. l. 18
Legitime conſtituta ex poſt facto non vitiantur. l. 85. * 1
Leviora delicta ſervis domino obtemperantibus ignoſcuntur. l. 157
Liberalitatis reus ad poſſibile tenetur. l. 28. & ita ne egeat. l. 173. in pr.
Libertas omnibus rebus favorabilior. l. 122
Libertas res inæſtimabilis. l. 176. * fin.
Libertati in dubio favetur. l. 20
Libertum qui habet, non eſt ditior. l. 126. * 1
Licita non ſemper honeſta. l. 144
Locupletari nemo cum alterius detrimento debet. l. 200
Lucra turpia ab hærede extorquenda. l. 58
Lucro in pari, poſſeſſor potior eſt. l. 98
Lucrum petentis durior eſt cauſa. l. 33. 41. * 1

Lucrum qui capit, factum præſtare debet. l. 149
M
MAgiſtratus quod facit, non permittitur ſingulis. l. 176. in pr.
Major pars quod ſtatuit, ad omnes refertur. l. 160. * 1
Mandat pro ſe, qui non prohibet. l. 60
Matrimonium non licitum, ſed honeſtum eſſe debet. l. 196
Metus conſenſui contrarius. l. 116
Meum, amplius meum fieri nequit. l. 45
Minus ei licet, cui plus licet. l. 21
Mora cuique ſua nocet. l. 173. * 2
Mutatio conſilii alteri nocere non debet. l. 75
Mutatio temporaria jus provinciæ non innovat. l. 123. * fin.
Mutus, ubi non voce, ſed præſentia opus eſt, videtur reſpondere. l. 124
N
NAtura prohibita lege non confirmantur. l. 188. * fin.
Neceſſitate factum non trahitur in conſequentiam. l. 162
Neganti debitum permittitur alia defenſio. l. 43
Nolle poteſt, qui velle. l. 3
Noſtrum, amplius noſtrum fieri nequit. l. 159
Noſtrum quandoque alienari nequit. l. 205
Noſtrum ſine facto noſtro non transfertur. l. 11
Nullius quod eſſe poteſt, obligari nequit. l. 182
O
OBligari nequit, quod nullius eſſe poteſt. l. 282
Obligata fiſco non niſi cum onere transferuntur. l. 205
Obligatione liberatus, videtur cepiſſe. l. 115. in pr.

in Obſcuro veriſimilius. l. 114. & benignius accipiendum. l. 168
Omittens poſſeſſionem non alienat. l. 119

P

PActio privata non mutat leges. l. 27. 45. * fin.
Parendi neceſſitas caret culpa. l. 169
Pars major quod ſtatuit, refertur ad omnes. l. 160. * 1.
Pendentia non extant. l. 169. * fin.
Perſonale beneficium cum perſona perit. l. 68
Petitur inique, antequam ſolvi poteſt. l. 186
Pignori dare, fructus rei eſt. l. 72
Plus cui licet, & minus licet. l. 21
Plus transferre quis nequit, quam ipſe habet. l. 54
Plus continet minus. l. 110
Pœnæ nomine exactum ſolventi non redditur. l. 46
Pœnales ejuſdem rei actiones aliæ alias perimunt. l. 130
Pœnali in cauſa benignius reſpondendum. l. 155. in fin.
Pœnalis actio non tranſit ad hæredem. l. 111. * fin.
Pœnalis actio perſonam non tranſgreditur. l. 58
Pœnalis actio ſemel accepta tranſit in hæredem. l. 164
Pœnam recte petit, qui in ipſam non incidit. l. 154. * fin.
Poſſeſſor habetur, qui dolo deſiit. l. 31. 150. 157. * 1
Poſſeſſor in pari lucro præfertur. l. 98. 126. * fin. l. 128.
Potens facere, ut conditioni pareatur, poſſe videtur. l. 174
Poteſtas gladii delegari nequit. l. 6
Prædo non eſt, qui pretium ſolvit. l. 12

Principale cum interit, interit & acceſſorium. l. 129. * fin. l. 178.
Privata conventio non mutat jus. l. 27. 45. * fin.
Privilegia perſonalia cum perſona, realia cum re intereunt. l. 196
Provocans ſine dolo, moram non facit. l. 93
Pugnantium in teſtamento neutrum ratum eſt. l. 188.
Pupillus, authore tutore, rite contrahit. l. 5. in fin. ex dolo tutoris non tenetur. l. 198. nec velle, nec nolle poteſt. l. 189. pati non poteſt. l. 110. * 2. pubeſcens furti, injuriæ capax. l. 111

R

RAro accidentia non conſtituunt jus. l. 64
Ratihabitio mandato comparatur. l. 60. in fin.
Recepta contra jus non habent conſequentiam. l. 141.
Regula vitiata perdit officium. l. 1. in fin.
Repetitio favorabilior, quam lucrum adventitium. l. 41. * 1
Res judicata pro veritate eſt. l. 207
Reus favorabilior actore. l. 125
Reus fraudulentus, ad intereſſe tenetur. l. 78

S

SAnguinis jura jure civili non dirimuntur. l. 8
Scientes, & conſentientes fraudari nequeunt. l. 145
Scripta ſine ſenſu, non ſcripta habentur. l. 73. * 3
Scriptoris error partibus non nocet. l. 92
Servitus mortalitati comparatur. l. 209
Servo ſtipulante commodum domini eſt. l. 18
Servus civili jure pro nullo eſt. l. 32. domi-

ni

ni conditionem meliorem poteſt, deteriorem facere non poteſt. l. 133. in cauſa libera intervenire nequit. l. 175. in pr. non obligatur. l. 22. non uſucapit. l. 118. quæ fecit, ei liberto non proſunt. l. 146
Socii mei ſocius, ſocius meus non eſt. l. 47. * fin.
Solemnia niſi ex æquitate non mutantur. l. 183
Solida debentur, quæ dividi nequeunt. l. 192
Solvendo eſt qui defenditur. l. 95
Solvens pretium non eſt prædo. l. 126
Solvitur quodque eo genere, quo colligatur. l. 35. 100. 153.
Specialia inſunt generalioribus. l. 107
Stipulationum initium ſpectatur. l. 19. 144. * fin.
Stipulante ſervo, commodum domini eſt. l. 18
Succeſſione duplici delata, una repudiata, alia valet. l. 91
Succeſſor ejuſdem juris, cujus author fuit. l. 143. 175. * fin. 177.
Surdus ubi non voce opus eſt, præſens eſſe poteſt. l. 124
Suum recipiens, dolo non facit. l. 129

T

Tacita non ſemper nocent. l. 77. 105
Temporaria mutatio jus provinciæ non mutat. l. 123. * fin.
Tempus in ſtipulatione promiſſoris cauſa adjicitur. l. 17. 186. in teſtamentis hæredis. l. 17. in pr.
Tempus in ſtipulatione quod ſpectetur. l. 19. 141. * fin.
Teſtamentaria ſucceſſio potior legitima eſt. l. 89.

Teſtamentorum interpretatio plenior. l. 12
Teſtamentum perit, hæreditate non adita. l. 181. & valet, quod initio conſtitit. l. 21
Teſtatus, & inteſtatus paganus eſſe nequit. l. 7.
Timor vanus non excuſat. l. 184
Totum continet partem. l. 113
Transferre quis non poteſt plus, quam habet. l. 54.
Tutela redit eo, quo hæreditas venit. l. 73. in pr.
Tutoris datio eſt ſuorum hæredum. l. 73. * 1
Tutoris dolus pupillo non nocet. l. 198

V.

VAnus timor non excuſat. l. 184
Velle poteſt, qui nolle. l. 34
Vendere, & vendenti conſentire, diverſa. l. 160. in pr.
Vim non facit, qui utitur jure ſuo. l. 155. * 1
Vis conſenſui contraria. l. 116
Vitioſum initio, tempore non convaleſcit. l. 26

F I N I S.

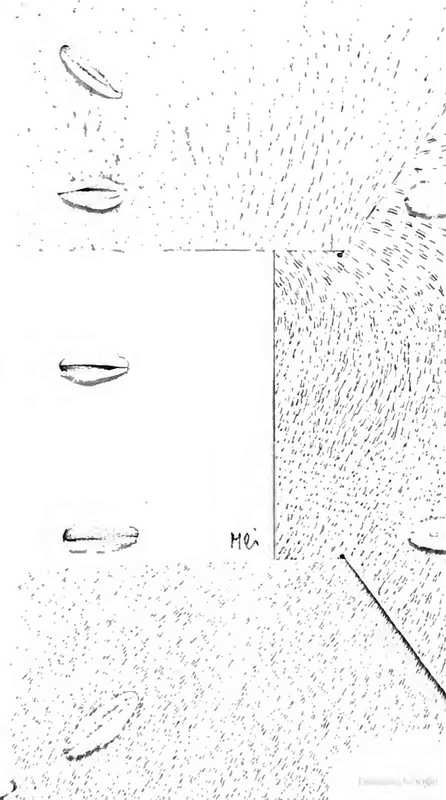
Z 4. 5. 227

0056500011

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google